

ЗАКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ОЛІЙНИК Світлана Миколаївна

УДК 325.1:341.43

ДИСЕРТАЦІЯ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАДМІСІЇ ОСІБ

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ С. М. Олійник

Науковий керівник –
РАДЗІВІЛЛІ Олександр Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Олійник С. М. Міжнародно-правове регулювання реадмісії осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 «Міжнародне право». – ВНЗ «Національна академія управління»; Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, 2019.

Дисертація є комплексним монографічним дослідженням, що присвячене проблемам становлення та розвитку міжнародно-правового інституту реадмісії осіб у доктрині та практиці міжнародного права.

У роботі вперше проаналізовані витoki та сучасний стан суспільних відносин, що стосуються приймання-передавання нелегальних мігрантів з однієї держави до іншої. Установлено, що одними з найперших відомих міжнародних договорів, що включали в себе праобраз сучасних положень щодо реадмісії осіб, були міждержавні русько-візантійські договори 911 та 945 років.

Окреслено, що міжнародно-правовий інститут реадмісії осіб є самостійним інститутом у системі міжнародного права, частиною галузі міжнародного міграційного права. Дослідженням визначено, що цей інститут становить собою відокремлену сукупність принципів і норм, створених державами як суб'єктами міжнародного права, покликаних регулювати міжнародні відносини у сфері приймання-передавання або транзитного перевезення нелегальних мігрантів. Йому притаманні інтелектуально-вольовий зміст (фактична та юридична однорідність і наявність специфічної загальної групи понять) та самостійний вплив на однорідну групу міжнародних відносин, що ним регулюються, за допомогою специфічного інститутивного методу регулювання.

Значну увагу приділено відповідності досліджуваного інституту загальноновизнаним принципам міжнародного права та визначено, що спеціальними міжнародно-правовими принципами інституту реадмісії осіб є:

організоване та безпечне повернення нелегальних мігрантів; обмеження формальностей; визначеність строків давності; доказове підтвердження неправомірного прибуття чи перебування на території запитуючої держави; прибуття іноземців чи осіб без громадянства із запитуваної держави або громадянства (підданства) цієї держави.

У роботі вдосконалено розуміння принципів міжнародного міграційного права та запропоновано під ними розуміти – визнані міжнародною спільнотою імперативні основоположні міграційно-правові засади, що в найконцентрованішому вигляді закріплені в статутних документах і деклараціях міжнародних організацій (передусім ООН та МОМ), та є обов'язковими для дотримання усіма державами-членами цих організацій і гарантовані міжнародними правовими засобами, а також визначають вектор розвитку норм міжнародного міграційного права та впливають на національні системи міграційного права й законодавства.

Окрім держав, значний внесок у забезпечення управління реадмісією осіб також роблять Спільні комітети з питань реадмісії, Комісія міжнародного права та Міжнародна організація з міграції, характеристику діяльності яких піддано в дисертаційному дослідженні.

З огляду на поняття і зміст інституту реадмісії осіб під об'єктом міжнародних правовідносин у цій сфері запропоновано розуміти суспільні відносини, які охоплюють особливий напрям міждержавних відносин, що виникають з приводу повернення або транзитного перевезення осіб (громадян держав, іноземців чи осіб без громадянства), які нелегально прибули, перебувають або проживають на території держави, а також проявляються в практичній діяльності (позиції) уповноважених державами інституцій у зазначеній сфері.

Дослідженням встановлено, що юридичний зміст міжнародних правовідносин у сфері реадмісії осіб становлять, зокрема: право звернутися із запитом про реадмісію і передати до іншої держави осіб, які підлягають реадмісії, та обов'язок прийняти на свою територію з іншої держави таких осіб;

право звернутися із запитом про транзит і здійснити транзитне перевезення територією іншої держави осіб, реадмісію яких погоджено, й обов'язок доведення відповідності особи умовам реадмісії, визначеним у відповідному договорі; право іншої держави відмовити в здійсненні реадмісії на її територію особи, яка не відповідатиме визначеним угодою умовам, а також обов'язок прийняти зворотно помилково реадмісовану особу.

З огляду на типовість більшості чинних на сьогодні угод про реадмісію осіб і схожість їх внутрішньої структури як перспективу визначено опрацювання універсального договору про реадмісію осіб як правової форми розвитку співробітництва держав у сфері приймання-передавання і транзитного перевезення нелегальних мігрантів. Крім того, на внутрішньодержавному рівні важливим є ухвалення єдиного кодифікованого нормативно-правового акта Міграційного кодексу України, що визначатиме основні засади міграційної політики держави, а також інші питання у сфері міграції, включаючи реадмісію осіб.

Ключові слова: реадмісія осіб, нелегальна міграція, міжнародне співробітництво, управління міграцією.

ANNOTATION

Oliinyk S. M. International legal regulation of readmission of persons. – Qualification research paper, manuscript.

The dissertation for obtaining of Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.11 “International law”. – National Academy of Management; National University of “Kyiv-Mohyla Academy”. – Kyiv, 2019.

The dissertation is a complex monographic research, devoted to problems of formation and development of the international legal institute of readmission of persons in the doctrine and practice of the international law.

For the first time, the origins and current state of social relations concerning the reception and transfer of illegal migrants from one State to another are analyzed. It is found that ones of the earliest known international treaties, which included the

prototype of the current provisions on readmission of persons, were the interstate Russian-Byzantine treaties of 911 and 945 years.

It is defined that the international legal institute for readmission of persons is an independent institute in the system of the international law, a part of the international migration law. The research determines that this institute is a separate set of principles and norms established by the States as subjects of the international law called to regulate international relations in the area of reception, transfer or transit transportation of illegal migrants. It is characterized by intellectually volitional substance (factual and legal homogeneity and the presence of a specific general group of definitions) and independent influence on a homogeneous group of international relations, regulated by this institute via a specific institutional method of regulation.

Particular attention is paid to the compliance of the examined institute with the generally recognized principles of the international law. It is determined that the special international legal principles of the institute of readmission of persons are: organized and safe return of illegal migrants; limitation of formalities; determination of limitation periods; proved illegal arrival or residence in the territory of the requesting State; arrival of aliens or stateless persons from the requested State or citizenship (nationality) of this State.

The paper improves understanding of principles of the international migration law and proposes to understand them as recognized by the international community imperative fundamental migration and legal grounds enshrined in the most concentrated manner in the statutory documents and declarations of international organizations (primarily, the UN and IOM), and are binding for observance by all member States of these organizations and guaranteed by international legal means. As well, the grounds determine a vector of provisions' development of the international migration law and influence on national systems of the migration law and legislation.

In addition to the States, significant contributions to insurance of the management of readmission of persons are also made by the Joint Readmission Committees, International Law Commission of the United Nations General Assembly

and International Organization for Migration, characteristic of whose activities are covered in this dissertation.

In view of the definition and substance of the institute of readmission of persons under the object of international legal relations in this field it is proposed to understand the social relations, covering a special direction of interstate relations arising from the return or transit transportation of persons (citizens of States, foreigners or stateless persons) who have illegally arrived, stayed or resided in the territory of the State, and also relations that manifest themselves in the practical activity (point of view) of the authorized by the States institutions in the said field.

The research determines that the legal substance of international legal relations in the field of readmission of persons is, in particular: the right to apply with a request for readmission of and to transfer persons to another State, who are subject to readmission and the obligation to receive such persons to its territory from another State; the right to apply with a request for transit and to execute transit transportation of persons through the territory of another State whose readmission was agreed and the obligation to prove the person's compliance with the conditions of readmission specified in the respective agreement; the right of another State to refuse readmission of a person to its territory who does not comply with the conditions laid down in the agreement, as well as the obligation to take back a person who was readmitted by mistake.

Considering the typicality of the majority of the current agreements on readmission of persons and the similarity of their internal structures, as a perspective is defined the elaboration of the universal agreement on readmission of persons as a legal form of development of cooperation of the States in the sphere of reception-transfer and transit transportation of illegal migrants. In addition, at the domestic level it is important to adopt the single codified legal act that is the Migration Code of Ukraine, which will determine the basic principles of the state migration policy, as well as other issues in the field of migration, including readmission of persons.

Key words: readmission of persons, illegal migration, international cooperation, management of migration.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Олійник С. М. Виникнення та становлення реадмісії осіб як міжнародно-правового інституту. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки. 2014. Вип. 65. С. 272–278.

2. Олійник С. М. Поняття й сутність реадмісії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юрид. науки. 2014. Вип. 6-2. Т. 4. С. 144–147.

3. Олійник С. М. Спільний комітет з питань реадмісії як міжнародна параорганізація. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 106–112.

4. Олейник С. Н. Роль Международной организации по миграции в обеспечении управления реадмиссией лиц. *Журнал международного права и международных отношений* (Минск, Беларусь). 2016. № 1–2. С. 24–29.

5. Олійник С. М. Поняття міжнародно-правового інституту реадмісії осіб. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 58–61.

6. Олійник С. М. Інститут реадмісії осіб у системі міжнародного права. *Альманах міжнародного права*. 2016. № 11. С. 83–91.

7. Олійник С. М. Міжнародно-правові принципи реадмісії осіб. *Український часопис міжнародного права*. 2017. № 1. С. 80–87.

8. Олійник С. Це страшне слово «реадмісія»... *Вісник прокуратури*. 2017. № 2. С. 73–76.

9. Олійник С. М. Основні загальновизнані принципи міжнародного права як базис реадмісії осіб. *Юридична наука*. 2017. № 2(68). С. 4–15.

10. Олійник С. Діяльність Комісії міжнародного права ООН щодо міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб. *Публічне право*. 2018. № 4(32). С. 117–122.

11. Олійник С. М. Правове регулювання реадмісії осіб в Україні. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2019_3_13.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

12. Олійник С. М. Реадмісія осіб як міжнародно-правовий інститут. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 листопада 2014 р.). Ред. Т. О. Анцупова; упоряд. С. К. Бурма. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. С. 58–61.

13. Олійник С. М. Реадмісія осіб на шляху до євроінтеграції. *IX наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького*: зб. наук. праць / НАН України, Київський університет права, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. М. Денисов, Ю. Л. Бошицький та ін. Л.: ТОВ «ЗУКЦ», 2016. – С. 137–140.

14. Олійник С. М. Реадмісія нелегальних мігрантів як регулятор внутрішньодержавних міграційних процесів. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми*: матер. Міжнар. наук.-практ. симпоз. (Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.). Упоряд.: П. В. Мельник, О. В. Острогляд, М. Й. Гаврецька. І.-Фр.: CEI Cooper. Fund, 2016. С. 110–112.

15. Олійник С. М. Правозахисне значення інституту реадмісії осіб. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 грудня 2017 р.). Редкол.: А. Ф. Крижановський, Х. М. Бехруз та ін. О.: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 92–94.

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ГЕНЕЗА ТА СУТНІСТЬ РЕАДМІСІЇ ОСІБ	
1.1. Виникнення і розвиток міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб.	18
1.2. Поняття і значення реадмісії осіб.	36
1.3. Місце інституту реадмісії осіб у системі міжнародного права.	57
Висновки до розділу 1.	72
РОЗДІЛ 2. ПРИНЦИПИ ТА НОРМИ РЕАДМІСІЇ ОСІБ	
2.1. Основні загальновизнані принципи міжнародного права як базис реадмісії осіб.	75
2.2. Спеціальні принципи реадмісії осіб.	88
2.3. Міжнародне договірне регулювання реадмісії осіб.	102
2.4. Законодавство України у сфері забезпечення реадмісії осіб.	115
Висновки до розділу 2.	129
РОЗДІЛ 3. УЧАСНИКИ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ РЕАДМІСІЇ ОСІБ	
3.1. Суб'єкти й об'єкти реадмісії осіб.	132
3.2. Спільні комітети з питань реадмісії.	140
3.3. Діяльність Комісії міжнародного права ООН щодо міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб.	148
3.4. Роль Міжнародної організації з міграції у забезпеченні управління реадмісією осіб.	153
Висновки до розділу 3.	161
ВИСНОВКИ	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	168
ДОДАТКИ	206

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вільне пересування та обрання собі місця проживання є правами, проголошеними Загальною декларацією прав і свобод людини (стаття 13), а також є закріпленими багатьма міжнародно-правовими актами, схваленими Україною. Для реалізації своїх міжнародних зобов'язань у цій сфері Україна уклала значну кількість угод щодо безвізових поїздок громадян, спрощеного перетинання державного кордону нашої держави, а також з інших питань, що забезпечують вільний міжнародний рух осіб на законних підставах.

Проте загроза нелегальної міжнародної міграції змусила держави обмежувати це право, оскільки неконтрольовані потоки нелегальних мігрантів несуть країнам соціальні, політичні, економічні втрати, а недосконалість міграційного законодавства використовується для незаконного переправлення осіб через державний кордон. Зазначені обставини обумовили закріплення міжнародно-правових механізмів протидії цьому негативному явищу, одним з яких вважається інститут реадмісії осіб.

Реадмісія осіб вважається новим феноменом як для міжнародного права взагалі, так і для права України зокрема, і його актуалізація обумовлена явним зростанням світових міграційних процесів, для врегулювання яких є потреба в спільних зусиллях міжнародного співтовариства.

Окремі аспекти зазначеної проблеми в різні роки розглядалися в незначній кількості наукових статей чи розділів монографій таких українських дослідників, як: Л. Ананко, Н. Бортник, Т. Гнатюк, О. Гріненко, Ч. Качурець, С. Книш, Я. Костюченко, Ю. Курилюк, З. Макаруха, А. Мота, В. Муравйов, О. Олексів, С. Петреченко, І. Серова та деякі інші.

Зарубіжний досвід щодо дослідження вказаної проблеми представлений значно більшою кількістю праць. Серед них слід відмітити роботи: А. Абашидзе, С. Акімова, Л. Андріченко, Л. Белянської, Д. Бутейле-Паке (D. Bouteillet-Paquet), В. Волоха, К. Жіллад (K. Gillade), Н. Зінченко, П. Кажмеркевич, Ж.-П. Кассаріно

(J.-P. Cassarino), С. Каррера (S. Carrera), Є. Кисельової, М. Клячінські (M. Klaczynski), С. Коллінсона (S. Collinson), І. Крузе (I. Kruse), І. Кудашової, Д. Лойши, Ю. Паукової, Т. Пешкової, І. Плюгіної, А. Роїг (A. Roig), Л. Суторміної, Ф. Траунер (F. Trauner), Т. Худдлстон (T. Huddleston), М. Янмир (M. Janmyr), А. Ястребової та деяких інших.

На дисертаційному рівні низка аспектів реадмісії осіб розглянута в працях С. Герасімова «Реадмісія: конституційно-правові основи повернення незаконних мігрантів до держави їх походження» (2005 р.), Н. Колмана (N. Coleman) «Європейська політика реадмісії. Інтереси третіх країн і права біженців» (2009 р.), О. Кажасової «Інститут реадмісії в міжнародному праві» (2014 р.), М. ЖюфFRE (M. Giuffre) «Пошук захисту в Європі: біженці, права людини та двосторонні угоди, пов'язані з реадмісією» (2014 р.), О. Білоконь «Адміністративно-правове регулювання реадмісії в Україні» (2015 р.) та інших.

Різним аспектам проблеми міжнародної міграції на загальнотеоретичному, історичному та інших рівнях присвячували свої праці С. Андрейченко, М. Баймуратов, С. Борнарова (S. Bornaova), В. Буткевич, О. Буткевич, М. Буроменський, В. Василенко, В. Денисов, А. Дмитрієв, О. Задорожній, Н. Камінська, О. Київець, Дж. Клейтон (G. Clayton), М. Кольс (M. Kohls), І. Лукашук, М. Медведєва, С. Мелбі (S. Malby), О. Мережко, М. Микієвич, В. Мицик, В. Олефір, Е. Паолетті (E. Paoletti), Р. Петров, О. Поєдинок, О. Радзівілл, В. Репецький, Ю. Римаренко, К. Савчук, О. Тарасов, Л. Тимченко, Ю. Шемшученко та інші.

Віддаючи належне науковому доробку згаданих дослідників, слід відзначити, що проблема міжнародно-правового регулювання окремих важливих теоретичних і практичних проблем реадмісії осіб залишаються невирішеними або недостатньо розробленими. Крім того, після підписання та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014 р.), нашою державою взято на себе зобов'язання щодо повного й ефективного виконання положень Угоди

між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб, що додатково актуалізує необхідність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18.03.2004 № 1629-IV, виконане в межах напрямів досліджень, передбачених розділом I Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 № 14-10, розділом 2.11 Примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2018 № 1477, а також науково-дослідною роботою ВНЗ «Національна академія управління» на 2014–2019 роки на тему «Адаптація законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу» (державний реєстраційний номер 0114U006593).

Тему дисертаційної роботи затверджено рішенням вченої ради ВНЗ «Національна академія управління» (протокол № 6 від 30.10.2014 р.).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у виявленні та розкритті правової природи, особливостей і тенденцій розвитку реадмісії осіб як інституту міжнародного права.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- встановити витоки міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб;
- сформулювати поняття реадмісії осіб і розкрити її сутність;
- визначити місце інституту реадмісії осіб у системі міжнародного права;
- встановити відповідність інституту реадмісії осіб основним загальноновизнаним принципам міжнародного права та визначити спеціальні принципи реадмісії осіб;
- з'ясувати коло суб'єктів міжнародних правовідносин у сфері реадмісії осіб та їх об'єкт;

– охарактеризувати структуру і зміст міжнародних договорів у досліджуваній сфері;

– встановити норми українського законодавства, що врегульовує порядок застосування реадмісії осіб;

– сформулювати рекомендації та пропозиції щодо удосконалення міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб.

Об'єкт дослідження – міжнародні відносини у сфері приймання-передавання і транзитного перевезення нелегальних мігрантів.

Предмет дослідження – міжнародно-правове регулювання реадмісії осіб.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, зокрема: використання методів *індукції і дедукції, аналізу і синтезу* дало змогу визначити (від загального до особливого) напрям наукового пошуку та структурно-логічну схему дисертації, а також створити, у процесі синтезу виявлених ознак реадмісії осіб, загальне уявлення про зміст цього явища (підрозділ 1.2); за допомогою *герменевтичного* – удосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема «реадмісія осіб», «міжнародно-правовий інститут реадмісії осіб», «принципи міжнародного міграційного права», «Спільні комітети з питань реадмісії» (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 3.2), а також проаналізовано відповідні норми, витлумачені Комісією міжнародного права ООН (підрозділ 3.3); *діалектичний* метод дав змогу розглянути систему основних загальновизнаних принципів міжнародного права як базис інституту реадмісії осіб і спеціальних принципів цього інституту (підрозділи 2.1–2.2); *історико-правовий* — застосований під час ретроспективного дослідження міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб (підрозділ 1.1); *порівняльно-правовий* — використаний для виявлення особливостей імплементації в національне законодавство положень міжнародних договорів про реадмісію осіб (підрозділ 2.4), а також для аналізу договорів, укладених між різними державами світу (підрозділи 2.3); *системно-функціональний* та *системного аналізу* – дали змогу з'ясувати місце

міжнародно-правового інституту реадмісії осіб у системі міжнародного права (підрозділ 1.3) і проаналізувати правову базу, що регулюють реадмісію осіб (усі розділи); *догматичний* – застосований при формулюванні висновків і розробці пропозицій.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб.

У результаті здійсненого аналізу теоретичного стану проблеми, її правового регулювання і практики застосування надано пропозиції, сформульовано нові положення й висновки, найбільш значущими з яких є:

уперше:

– сформульовано поняття «міжнародно-правовий інститут реадмісії осіб» як самостійного інституту в системі міжнародного права (частину комплексної галузі міжнародного міграційного права), що являє собою відокремлену сукупність принципів і норм, створених державами та іншими суб'єктами міжнародного права, покликаних регулювати міжнародні відносини у сфері приймання-передавання і транзитного перевезення нелегальних мігрантів;

– визначено роль, місце й поняття Спільних комітетів з питань реадмісії – міжнародних параорганізацій, що утворюються як прояви інституційного договірної механізму міжнародної співпраці держав у сфері реадмісії осіб;

– обґрунтовано доцільність опрацювання універсального договору про реадмісію осіб як правової форми розвитку співробітництва держав у сфері приймання-передавання і транзитного перевезення нелегальних мігрантів;

– розроблено авторську періодизацію утворення і формування міжнародно-правового регулювання інституту реадмісії осіб: 1) стародавній період – середина XVII століття; 2) II половина XVII століття – I половина XIX століття; 3) кінець XIX століття – початок XX століття; 4) II половина XX століття – до цього часу, що відображає органічний взаємозв'язок процесу

виникнення та функціонування інституту реадмісії осіб і розвиток відповідної міжнародно-правової договірної бази в цій сфері;

удосконалено:

– поняття «реадмісія осіб» як процедури повернення або транзитного перевезення однією державою та приймання або надання дозволу на транзит іншою державою на підставах і в порядку, встановлених міжнародними угодами про реадмісію (приймання-передавання) осіб, укладених між цими державами, осіб (громадян приймаючої держави, іноземців чи осіб без громадянства), які відповідно до законодавства держави-передавача нелегально прибули, перебувають або проживають на її території;

– підходи щодо визначення спеціальних міжнародно-правових принципів інституту реадмісії осіб: 1) організованого та безпечного повернення нелегальних мігрантів; 2) обмеженої формальності; 3) визначеності строків давності; 4) доказового підтвердження неправомірного прибуття чи перебування на території запитуючої держави; 5) прибуття іноземців чи осіб без громадянства із запитуваної держави або громадянства (підданства) цієї держави;

набули подальшого розвитку:

– підходи щодо розуміння принципів міжнародного міграційного права як визнаних міжнародною спільнотою імперативних основоположних міграційно-правових засад, що в найбільш концентрованому вигляді закріплені в статутних документах і деклараціях міжнародних організацій (передусім ООН та МОМ), та є обов'язковими для дотримання усіма державами-членами цих організацій і гарантовані міжнародними правовими засобами, а також визначають вектор розвитку норм міжнародного міграційного права та впливають на національні системи міграційного права й законодавства;

– пропозиції щодо ухвалення Міграційного кодексу України як єдиного кодифікованого нормативно-правового акта, що визначатиме основні засади міграційної політики держави, а також інші питання у сфері міграції, включаючи реадмісію осіб.

Практичне значення одержаних результатів. Положення, висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, певною мірою можуть бути враховані в:

правотворчості – під час переговорів щодо узгодження компетентними органами України текстів міжнародних договорів про реадмісію осіб з іншими державами світу (лист Державної міграційної служби України від 26.06.2019 № 11-5086/1-19), а також для вдосконалення деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання правоохоронними органами міжнародних договорів України про реадмісію (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 30.07.2019 № 04-18/12-114);

правозастосовній діяльності – у процесі практичної реалізації компетентними й уповноваженими органами положень міжнародних договорів про реадмісію осіб (лист Адміністрації Державної прикордонної служби України від 19.07.2019 № 0.21-6945/0/6-19-Вих);

навчальному процесі – як навчально-методичний матеріал навчальних дисциплін «Міжнародне право» та «Міграційне право» (акт про реалізацію результатів дисертаційного дослідження в Національній академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького від 27.06.2019 № 100/108; акт упровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальний процес у ВНЗ «Національна академія управління» від 22.08.2019 р.);

науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших наукових досліджень міжнародної міграції.

Апробація результатів дослідження. Результати і висновки дослідження доповідалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління», а також оприлюднені на чотирьох науково-практичних конференціях і симпозіумах: «Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura» (м. Одеса, 2014, 2017 рр.); «IX наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького» (м. Київ, 2016 р.); «Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми» (м. Івано-Франківськ, 2016 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження висвітлено в 15-ти публікаціях, з них: дев'ять – статті в наукових фахових виданнях України (зокрема три з них включені до міжнародних наукометричних баз даних), одна – стаття в зарубіжному науковому фаховому виданні (м. Мінськ, Білорусь), п'ять – інші публікації.

РОЗДІЛ 1

ГЕНЕЗА ТА СУТНІСТЬ РЕАДМІСІЇ ОСІБ

1.1. Виникнення і розвиток міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб

Право не є щось нерухоме, незмінне, тим, що нізвідки з'явилося: воно є однією з багатьох сторін або проявів нашого життя; воно росте і змінюється разом із ним; це своєрідний живий організм і зрозуміти його сучасний стан без його історії неможливо [266, с. VI–VII]. Без глибокого осмислення історичного минулого в усій його складності й суперечливості важко зрозуміти здобутки народів у державно-правовому будівництві, а також сучасні процеси державотворення і розбудови правової системи [119, с. 4].

Міжнародне право, як і національне, є продукт суспільства на певному етапі його розвитку [33, с. 3]. О. Мережко слушно зауважує, що зрозуміти сучасне міжнародне право, його фундаментальні принципи й інститути практично неможливо поза зв'язком із генезою доктрини міжнародного права, що втілює у собі сутність та сенс міжнародного права як специфічного правового явища [142, с. 14–15]. Дослідження історичних аспектів формування та розвитку основних міжнародних норм та інститутів виступає важливим завданням науки міжнародного права. Тому невід'ємною частиною практично будь-якого міжнародно-правового дослідження є аналіз проблеми історичної ретроспективи предмета дослідження, що дозволяє глибше пізнати його зміст та юридичну природу [82, с. 67].

Водночас, як відзначає О. Буткевич, дослідження історії міжнародно-правових учень важливе не лише для поглибленого розуміння історії цього права, а й для аналізу його природи і сутності на певних етапах історії [32, с. 256].

Саме тому дослідження будь-якого питання, у тому числі такого міжнародно-правового явища як реадмісія осіб, потребує вивчення історичних аспектів його виникнення, зокрема, розвитку міжнародних договорів, що містять у собі взаємні зобов'язання держав щодо приймання-передавання нелегальних мігрантів на територію тієї держави, з якої вони прибули.

Загалом інститут реадмісії вважається новим феноменом у міжнародному праві [274, с. 282]. Українськими дипломатами поняття реадмісії найбільш активно почало використовуватися під час проведення міждержавних зустрічей, а також службовими особами міграційного і прикордонного відомств – під час виконання покладених на них законами завдань, з моменту підписання у 2007 році Угоди між Україною та Європейським співтовариством про реадмісію осіб [122, с. 36].

Водночас такі угоди, як відмічає Д. Бутейле-Паке, «на даний час є одними з найстаріших інструментів, що використовуються державами для контролю напливу мігрантів» [338, р. 360]. Схожу позицію займає М. Янмир, зауважуючи, що «угоди про реадмісію є одним із старіших інструментів, що використовуються державами для контролю міграційних потоків» [365, р. 182]

При вирішенні питання щодо виникнення міжнародних договорів у сфері реадмісії осіб науковці мають різні погляди. На думку О. Кажасової «це пов'язано з індивідуальними підходами авторів до того чи іншого питання. Щодо становлення інституту реадмісії, слід враховувати, що деякі автори підходять до виділення етапів виникнення договорів про реадмісію з тієї точки зору, що європейські держави почали включати положення про реадмісію в свої угоди з іншими державами ще до виникнення такої організації як Європейське Співтовариство та формування інституту реадмісії як такого в рамках ЄС. Інші вчені при виділенні етапів становлення інституту реадмісії в рамках ЄС відштовхуються від початку ведення політики безпосереднього регулювання реадмісії державами-членами ЄС» [91, с. 266].

Так, польський дослідник М. Клачінські вважає, що «після Другої світової війни, коли в умовах відновлення зруйнованої війною економіки

функціонувало відносно ліберальне законодавство щодо трудової міграції, західноєвропейські держави почали укладати між собою угоди про контроль за кордонами та поведження з особами, які незаконно прибули, що передбачали відповідальність сторін за незаконний в'їзд або перебування власних громадян на території іншої договірної сторони» [367, р. 34]. Аналогічні точки зору висловлені російськими авторами А. Абашидзе, Є. Кисельовою [1, с. 48] та Л. Суторміною [263, с. 114], які наголошують, що реадмісія осіб почала своє існування з другої половини ХХ століття.

Іншої точки зору дотримується європейський дослідник Н. Колман. Він зазначає, що ранніми двосторонніми угодами, що торкались питань реадмісії, були угоди 1818 та 1819 років, укладені між Пруссією та іншими німецькими державами. Трохи пізніше укладено угоду між Нідерландами та Німеччиною від 7 листопада 1906 року, яка встановлювала, що договірні держави зобов'язуються «відкривати свої території» для іноземців. Вона була спрямована на «обмеження повноважень щодо вислання голландських громадян з Німеччини та навпаки». Найбільшу кількість угод про реадмісію укладено європейськими державами у період з початку ХІХ століття до Другої світової війни, що здебільшого були зосереджені на прийманні власних громадян [348, р. 11–13].

Водночас С. Герасімов вважає, що реадмісія – досить древня категорія, що наслідує історичний відбиток феодального права, в якому відношення до людини, як до речі, має давні корені. Достатньо пригадати, що ідея управління переселенням людей здавна використовувалась владою. За найвищим Указом від 4 вересня 1743 року Сенат наказав: «Тих, які прийняли віру та виявили бажання залишитись на державній службі в Росії, не відпускати та не висилати, а бути їм там, де хто нині перебуває» [41, с. 20].

Погоджуючись із тим, що зародки врегулювання міграційних питань на міждержавному рівні починають з'являтися у Середньовіччі, І. Серова зазначає, що «з Древнього Світу до періоду Вестфальського мирного конгресу 1648 року стосунки між державами визначались майже повним відчуженням народів та

домінуванням фізичної сили. Будь-які інші народи, чужоземці для древніх греків, римлян тощо, навіть якщо вони були сусідами, розглядалися як природні вороги. Але у Середньовіччі починають зароджуватися нові принципи та напрями: народи знаходяться у постійній боротьбі один із одним, але розуміють, що вони є братами по вірі та що їх об'єднує світоглядна спільність. Тому вони починають вступати в союзи між собою для досягнення певних спільних цілей» [245, с. 23]. Вивчення О. Житним пам'яток права дозволило констатувати, що «у Давньому Єгипті, Древній Греції, Стародавньому Римі була відома й практика видачі правопорушників» [65, с. 20].

І дійсно, саме у Древньому Римі вперше з'являються двосторонні договори з іншими країнами, відповідно до яких громадяни Риму могли мати усі права в іншій державі та навпаки. Як зауважує В. Переговський, «іноземці у Древньому Римі завжди знаходилися під найсуворішим наглядом уряду та могли у будь-який момент бути вигнаними з Риму» [199, с. 46]. На думку Д. Каченовського «видача громадян за злочини проти іноземної держави чи проти її підданих було звичайним явищем Римської історії» [95, с. 191]. Однак, ці угоди носили більш екстрадиційний характер.

Відомо, що міжнародне право, як і право взагалі, з'являється не відразу. Спочатку «в середовищі первісних суспільних утворень формуються відносини і правила, що їх регулюють, а також механізми, за якими здійснюється їх впорядкування» [32, с. 26].

Найдавнішою формою феодального права були звичаї, адже звичаєве право виникло після появи самої держави. Історичний розвиток усього людства продемонстрував успішне застосування звичаю як надійного і найбільш сталого джерела, що закріплювало у собі ті моральноправові приписи, які визначали тодішню норму соціальної поведінки [311, с. 25]. Князівське ж законодавство з'явилося на території Русі вже починаючи з X століття [70, с. 107].

На нашу думку, «міждержавні русько-візантійські договори, що укладені від імені руського народу великими князями руськими Олегом (911) та

Ігорем (945) з імператорами-самодержавцями візантійськими Леоном (Олександром, Костянтином) та, відповідно, Романом (Костянтином і Стефаном) відносяться до числа найдавніших відомих міжнародних угод, що містили норми у сфері реадмісії» [177, с. 275]. На думку професора О. Задорожного «вказані міжнародно-правові акти дозволяють встановити особливості тогочасного міжнародного права європейського регіону, зокрема Східної Європи» [70, с. 121].

Так, договором 911 року визначалось, що «Той, хто з'явився з будь-якої країни (полонені християни) на Русь та продані (руськими) назад у Грецію або полонені християни, приведені на Русь з будь-якої країни, – всі вони повинні повертатись на Грецьку землю» [88, с. 24]. Так само, «якщо з війська взятий буде (русин у полон) тими ж греками, то хай же повернеться він у свою країну. Про це договором відзначено: якщо украдений буде челядин руський, або втече, або насильно проданий буде і жалітися будуть руси, – хай підтвердиться це челядином, (і) нехай заберуть вони його в Русь; також і купці, якщо вони втратили челядина і жаліються, – нехай позивають (через суд) і, знайшовши його, нехай заберуть; якщо ж який-небудь місцевий (житель) не дасть учинити цей розшук, – хай буде він винуватим» [192, с. 111]. Аналіз зазначених положень, без сумніву, дає змогу вважати «полонених християн», які поверталися з території Русі до Греції, фактично особами, які передавалися в порядку, що схожий на сьогоденні реадмісійні зобов'язання держав.

Договір 945 року, що розцінюється як додаток до договору 911 року [75, с. 28], також містить схожі до реадмісії осіб положення. Зокрема, «поряд з нормами щодо свободи дипломатичних і торговельних зносин, заборони безчинства русів на грецькій території, до угоди внесені також статті про повернення рабів, які втікали від своїх господарів» [70, с. 123], тобто перебували на території Греції нелегально.

Таким чином, русько-візантійські договори були одними з найперших відомих міжнародних угод, що встановлювали обов'язок Русі передавати іноземців (полонених християн) до Візантії [177, с. 275]. І це при тому, що аж

до кінця XII – XIII століть Київська Русь займала одне з перших місць у «концерті» європейських держав [18, с. 67]. Русь, зауважував О. Задорожній, була однією з наймогутніших держав Європи, її вплив поширювався на весь регіон і ряд азійських державних утворень. Підтвердженням цьому є відомі на сьогодні основні інструменти міжнародних відносин Русі – переговори з іншими державами та державними утвореннями, посольства, договірно-правова діяльність, укладання династичних шлюбів [70, с. 629].

Пізніше в одній з найбільш ранніх угод «договірного запису» між Росією і Швецією, яку було укладено у 1019 році, обидві держави зобов'язувалися «видавати всіх перебіжчиків без різниці й на майбутнє таких не приймати», що також слід розцінювати як взаємне зобов'язання цих держав щодо здійснення реадмісії осіб, які потрапили на їх території з протилежної сторони.

Пряма вказівка на видачу нелегального мігранта містилася також у трактаті між англійським королем Генріхом II і шотландським королем Вільгельмом 1174 року, за яким особи, що були обвинувачені в зраді та бігли з Англії в Шотландію, підлягали арешту і суду шотландських судових органів чи видачі англійському уряду [78, с. 275].

Середньовіччю відомі також безліч інших феодальних документів, що містять у собі вимоги щодо вигнання з володінь лордів окремих чужоземців або цілих груп іноземців. Зокрема, за часів володарювання короля Англії Генріха II Плантагенета видані Кларендонська (1166) і Нортгемптонська (1176) асизи, що забороняли надавати притулок чужинцям більш, ніж на одну ніч, за виключенням, якщо тільки він хворіє [196, с. 60, 63].

Певне місце в історії правового регулювання міграційних процесів через вислання займає нормотворча діяльність Петра I, який, вважаючи, що некерована міграція «більше нетерпима», звелів «жодних втікачів не приймати, а усіх приходящих людей, які прийшли після 1695 року, відсилати, звідки хто прийшов» [252, с. 113].

Черговим моментом, який давав змогу започаткувати відлік для певного періоду (епохи) в міжнародному праві став, як відзначає М. Буроменський, період, який називають Великою французькою революцією, оскільки саме тоді Вестфальська система міжнародного правопорядку була суттєво доповнена новими нормами і принципами. Зокрема, він вказує на найважливіші правові події цієї епохи – прийняття Декларації незалежності США 1776 року, Конституції США 1787 року, Білю про права 1789 року, Декларації прав людини і громадянина 1789 року, Декларація прав народів 1795 року, Віденський конгрес 1815 року, Аахенський конгрес 1818 року та Берлінський конгрес 1878 року, Гаазькі конференції миру 1899 і 1907 років [153, с. 24].

XIX століття також характеризується значними міграційними процесами у Росії, що зумовило необхідність укладання цією країною низки міжнародних договорів у цій сфері. Так, 15 грудня 1860 року між Росією, Швецією та Норвегією підписано Конвенцію про взаємне вислання бродяг, злочинців та злиднів [298, с. 163–266]. Цим документом встановлено, що будь-який бродяга, який не має документів, що надають право для перебування в країні, повинен бути висланий у країну свого підданства, а у зворотному його прийнятті повинно бути відмовлено. У разі ж, якщо місце народження або підданство такої особи не можуть бути встановлені, вона висилається до країни, де останнім часом шукала корисного зайняття або державної служби чи просто прибула з неї (стаття 2).

Аналогічні норми викладено у взаємних нотах Міністра закордонних справ Росії та Посла Австро-Угорщини від 1 грудня 1886 року [248, с. 211–214]. Пунктом 6 цього документу зафіксовано обов'язок Сторін приймати за вимогою іншої Сторони своїх підданих, навіть у випадках втрати ними свого підданства.

Могутній розвиток міжнародних відносин у другій половині XIX століття потребував всебічного дослідження проблем міжнародного права. Саме тому в 1873 році утворено спеціальний Інститут міжнародного права [92, с. 2], у результаті діяльності якого прийнято низку документів, що

безпосередньо порушують проблеми вислання іноземців. Так, у ході чергової конференції у Лозанні прийнято проєкт «Декларації про права вигнання іноземців» (1888), а у 1892 році – «Правила про допущення або вигнання іноземців» [235, с. 313–318]. Цими документами вигнання іноземців поділялося на звичайне та надзвичайне. Саме звичайне вигнання є праобразом сучасної реадмісії, оскільки воно застосовувалася до окремих іноземців, які обманом або в порушення існуючих правил про їх допуск в'їжджають на територію держави (§ 1 статті 7 Правил).

Прикладом двосторонніх договорів цього періоду, що стосуються реадмісії осіб, В. Осиповою названо угоду, укладеною між Нідерландами та Німеччиною 7 листопада 1906 року [170, с. 262]. Однак ця думка молодій дослідниці є хибною, оскільки ця угода врегульовує зовсім інші правовідносини. Сама авторка зауважує, що «угода встановлювала, що договірні держави зобов'язалися «відкрити свої території» для іноземців», а також «на обмеження повноважень щодо висилки голландських громадян з Німеччини і навпаки» [170, с. 262]. Це свідчить про подібність цих угод не на реадмісійні, а на сучасні так звані «безвізові угоди».

Нові міграційні потоки у бік зарубіжних країн, що утворили стійку тенденцію до міжнародної міграції, виникли у середині XIX століття, а особливо вагомими вони стали для переселенців з Австро-Угорщини [237, с. 17].

Із зниженням контролю Оттоманської імперії на Балканах впродовж цілих десятиріч, які передували Першій світовій війні, там поселилися націоналістичні рухи і зросли потоки біженців, здебільшого мусульман – на Південь, а християн – на Північ. Перші великі рухи відбулися протягом воєн на Балканах 1912–1913 років і відзначились масовим від'їздом приблизно 177 тисяч мусульман до Туреччини і близько 70 тисяч греків з Туреччини. З метою введення елемента контролю у потоках біженців, Бельгія 1913 року досягла угоди з обміну населення з Туреччиною, яка зумовила переселення приблизно 50 тисяч осіб з кожної сторони [349, р. 30–32]. Це стало

прецедентом для значно більших обмінів населенням, які відбулися між Грецією та Болгарією, Грецією та Туреччиною в середині 1920-х років [254, с. 9].

С. Коллінсон зауважує, що «оскільки зазначені рухи населення були загалом обмежені регіоном Балкан, то, на відміну від сучасних, потоки біженців на Балканах мали незначний вплив на решту частини Європи» [349, р. 32].

Цей етап розвитку міжнародного права у досліджуваній сфері завершився початком Першої світової війни, що послугувало значною перервою у вирішенні питань міжнародно-правового регулювання міграційних процесів. О. Мережко зауважує, що однією з основних проблем, з якою зіштовхнулася наука міжнародного права у зв'язку з початком Першої світової війни, стала проблема визначення правового статусу підданих неприятели [144, с. 173]. Виходячи з дослідження О. Мережка, який посилається у цьому випадку на роботу Вормса, громадяни ворожої держави навіть у той жахливий період піддавались висланню за межі території країни [144, с. 178].

Система міжнародних відносин, що склалася в Європі вже після Першої світової війни, увійшла в історію під назвою «Версальської системи». Її основи були закріплені на Паризькій мирній конференції 1918–1919 років. Версальська система відображала співвідношення сил в Європі, які виникли в результаті закінчення Першої світової війни [27, с. 11].

Після Першої світової війни основними форумами з вирішення міжнародних проблем стали Міжнародний суд справедливості, Ліга Націй, а після Другої світової війни – Організація Об'єднаних Націй та її Комісія з міжнародного права. Разом з тим Інститут міжнародного права продовжив вивчати міжнародні суперечки, намагаючись вирівняти відмінності між законодавствами країн світу. На Нью-Йоркській пленарній сесії 1929 року Інститут прийняв Декларацію міжнародних прав людини. У цьому документі розглядалися права на еміграцію, в'їзд та притулок, проблеми біженців, осіб без

громадянства та вигнанців. Ці дослідження враховано у роботі конференції Ліги Націй з кодифікації, що відбулася в Гаазі у 1930 і 1931 роках [54, с. 96].

Із середини ХІХ століття виникають нові міграційні потоки, внаслідок чого склалась чітка світова тенденція до еміграції [237, с. 17], міграційні процеси набули величезних масштабів, охоплюючи всі соціальні верстви і групи, видозмінюючи сфери суспільної життєдіяльності [237, с. 17–18].

Уже в період з 40-х до початку 90-х років виникла певна кількість еміграційних потоків, що мали спрямований характер, зокрема:

- переміщення з Радянського Союзу та Румунії до Ізраїлю і США значної кількості євреїв (понад 1,25 млн);

- виїзд з Румунії, Чехословаччини, СРСР і Югославії 2,4 млн етнічних німців;

- масове (понад 5 млн) переселення східних німців у Федеративну Республіку Німеччина;

- виїзд з СРСР інших етнічних і релігійних меншин (170 тис. етнічних греків, вірмен тощо);

- втеча з Чехословаччини 160 тис. людей після вторгнення 1968 р. радянських військ, а також 200 тис. угорців з пост-повстанської Угорщини, а також 250 тис. поляків з Польщі через запровадження надзвичайного стану (1981 р.);

- переселення до Австрії, Італії, Німеччини, Франції, Швеції і Швейцарії 1,3 югославських сімей;

- виїзду з більшості держав Центральної і Східної Європи, а також СРСР 400 тис. людей у пошуках захисту;

- переміщення у Західну Європу понад 1,7 млн. поляків у пошуках заробітку [236, с. 61].

Саме у цей період, з огляду на збільшення прозорості державних кордонів і збільшення міграційних потоків, активно проводилися міждержавні діалоги щодо налагодження співробітництва між відповідними національними інституціями, до компетенції яких відносилися питання охорони кордонів,

імміграції та надання захисту, а також врегулювання правових аспектів транскордонних рухів [129, с. 135].

В історичному контексті розвитку міжнародних відносин друга половина ХХ століття, особливо його остання чверть, характеризувалась безпрецедентним підвищенням авторитету міжнародного права [255, с. 48]. Як відзначено авторитетним дослідником міжнародного права І. Лукашуком, після Другої світової війни наступило «золоте століття» міжнародного права [126, с. 112]. Переломним цей період став і для досліджуваної нами проблеми.

В умовах здійснення заходів щодо відновлення фактично знищеної внаслідок Другої світової війни європейської економіки постає значення сучасного розуміння поняття реадмісії осіб. Маючи на меті посилити прикордонний контроль та охорону державних рубежів, удосконалити процедури поводження із затриманими нелегальними мігрантами, держави західної Європи розпочали переговірні процеси та підписання угод щодо співпраці у цій сфері [8, с. 237]. У 60-ті роки ХХ ст. прийнято першу генерацію сучасних реадмісійних угод, що стосувались осіб, які помилково переміщались між державами-членами, що пізніше утворили Шенгенську зону. Ця політика проявилася у другому поколінні двосторонніх угод про реадмісію, укладених із країнами Центральної та Східної Європи [381, р. 367].

Водночас більшість зобов'язань того часу торкались лише громадян Сторін та не торкались іноземців та осіб без громадянства. Поширення ж цих зобов'язань на таку категорію осіб відбулося у 70 – 90 роках ХХ століття. На думку А. Абашидзе і Є. Кисельової, це обумовлено тим, що «з однієї сторони, основні програми в'їзду були заморожені у відповідь на нафтову кризу та різкий спад економіки, а з іншої – політичні зміни в Європі спричинили значне збільшення обсягів вимушеної міграції із пострадянського простору та перетворили держави Центральної та Східної Європи із «постачальників» мігрантів, насамперед нелегальних, у «транзитні коридори» для них» [1, с. 48].

На думку Л. Ананко, «політичні зміни в Європі у 80-х роках перетворили держави Центральної та Східної Європи з «постачальників»

нелегальних мігрантів на країни їх транзиту і зумовили стрімке зростання вимушеної міграції з країн пострадянського простору до країн Західної Європи» [8, с. 237]. Саме 80–90-ті роки ХХ століття для країн, що традиційно приймають іммігрантів, стали періодом високого рівня імміграції [131, с. 215]. У цей період, відзначає Н. Зінченко, приділяється підвищена увага євразійському континенту, багато країн якого в останні два десятиліття зазнали радикальних змін геополітичного характеру. Ці події відбилися і на міграційних процесах. Так, якщо до початку 1990-х років зовнішні міграційні потоки між СРСР та іншими країнами були досить впевненими, то з моменту розпаду Радянського Союзу масштаби та інтенсивність міграційних процесів, що відбувались у пострадянських державах, набули масового характеру [80, с. 24–25].

У 90-х роках у ЄС сформувалася вже як практика держав-членів сфера, що охоплювала Спільну зовнішню політику та політику безпеки. Така практика була обумовлена появою та необхідністю розв'язання значної кількості кризових ситуацій, у тому числі міграційного характеру, що виникли на той час на територіях Іраку та колишньої Югославії. Крім того, це дало змогу державам-членам Співтовариства краще усвідомити значення та роль їх об'єднання в спільній і глобальній системах безпеки, а також удосконалити механізми інституційного впливу на ці процеси [147, с. 32].

Як відзначає М. Микієвич, «однією з головних засад створення та функціонування ЄС є свобода вільного руху осіб, що обумовлює запровадження спільного порядку на його зовнішніх кордонах, в тому числі у сфері протидії нелегальній міграції» [147, с. 25]. Спершу спільна європейська імміграційна політика мала спрямування на такі основні правові інститути ЄС як запобігання незаконній міграції та торгівлі людьми, а також міграційного менеджменту. Згодом їх було доповнено новими міжнародними договорами, що укладались із третіми країнами – угодами про реадмісію осіб до держав, з яких вони походили, і країн відправлення громадян третіх країн, які не відповідали умовам їх в'їзду, проживання і перебування на території країн-членів ЄС [213, с. 398].

Поштовхом у ЄС до переосмислення ролі реадмісійних договорів, відмічає Д. Бутейле-Паке, послужила Декларація про принципи, що регулюють зовнішні аспекти міграційної політики, схвалена за результатами засідання Європейської ради у грудні 1992 року в Едінбурзі [352]. У ній, зокрема, проголошено необхідність використання реадмісії як інструмента для боротьби з нелегальною міграцією з країн Центральної та Східної Європи, що вимагало уніфікації існуючих на той момент практик у сфері укладання реадмісійних угод державами-членами. У результаті проведеної групою *ad hoc* з міграції роботи 1994 року Рада ЄС схвалила шаблон реадмісійної угоди між державою-членом і третіми країнами, а роком пізніше – положення, що регулюють стандартну та прискорену процедури реадмісії (зразки форм для заповнення компетентними органами, способи визначення громадянства затриманих осіб і факт перетинання ними кордонів ЄС тощо) [338, р. 363–364].

Крім того, 1996 року Рада ЄС затвердила типові формулювання статей про реадмісію нелегальних мігрантів, які повинні були з цього моменту включатися в усі так звані змішані угоди з третіми країнами (тобто угоди, сторонами у яких виступає не тільки ЄС, але і його держави-члени) [381, р. 368].

Важливим аспектом угоди про реадмісію, зауважує З. Макаруха, є застосування однією договірною стороною процедури реадмісії не лише до громадян іншої договірної сторони, а й до громадян третьої країни. Іншими словами, громадяни третьої країни, які нелегально потрапили на територію сторони, що застосовує реадмісію, підлягають поверненню на територію останньої [129, с. 139].

Саме тому, 7 грудня 1997 року Фінляндією була висунута ініціатива включення до міждержавних стосунків держав-членів ЄС положень реадмісії по відношенню до громадян третіх держав, яку підтримано на вищому рівні Радою ЄС у Тампере в жовтні 1999 року. З цього часу, як нам здається, започатковано укладання реадмісійних угод з обов'язковим зобов'язанням сторін приймати на територію своєї держави громадян третіх держав.

Угоди про реадмісію осіб вважались і сьогодні вважаються такими, що здатні запобігти нелегальній і неконтрольованій міграції. Таку ж позицію відзначено у рекомендаціях за результатами зустрічі Будапештської групи у жовтні 1997 року в Празі (Чехія). У ній взяли участь представники 38 країн, у тому числі України, за участю ЄС, Ради Європи, Міжнародної організації з міграції, Інтерполу та інших організацій, які ухвалили рекомендації, що стосувались заходів із полегшення боротьби з нелегальною міграцією. У рекомендаціях відзначено, що як перевезення нелегальних мігрантів, так і сама нелегальна міграція несуть у собі загрози безпеці держави та вимагають залучення зусиль щодо їх подолання усією міжнародною спільнотою, а сама зацікавленість держав щодо посилення співпраці задля своєї внутрішньої безпеки, сприяє стабілізації ситуації ще й на регіональних рівнях. Також наголошено, що в цілому ЄС уживає заходів, спрямованих проти нелегальної міграції, перевезення мігрантів, інших форм організованої злочинності та приділяє увагу цим питанням під час діалогу з країнами-сусідами у контексті процесу внутрішньоевропейського партнерства. Будапештська група сформувала сім головних напрямів подальшої діяльності європейських країн щодо забезпечення гармонізації таких заходів і політики. Одним із таких заходів визнано «передавання осіб до країн їхнього проживання та угоди про повернення» [148, с. 245].

У кінці ХХ – на початку ХХІ століть стрімкого темпу набрали інтеграційні процеси в ЄС. Привабливість європейської моделі регіональної інтеграції для країн усього світу, у тому числі й України, на думку Р. Петрова, зумовили породжені цим процесом новели політичного, економічного та правового характеру [200, с. 1].

Особливість правової системи Європейського Союзу проявляється у верховенстві та прямій дії його норм у державах-членах, а також наявністю «*acquis communautaire*» [201, с. 13]. У внутрішній області метою застосування останніх, як відзначає Р. Петров, є «збереження всього правового спадку ЄС, накопиченого за шістдесят років європейської інтеграції».

У зовнішній області мета застосування «*acquis communautaire*» – це транспозиція демократичних цінностей і сучасних політичних, економічних та правових стандартів в правові і політичні системи третіх країн» [201, с. 17].

З часу набрання Україною незалежності одним із пріоритетних напрямів її зовнішньої політики було обрано євроінтеграцію, встановлення відносин з ЄС і налагодження плідної взаємовигідної співпраці та взаємодопомоги. ЄС також зацікавлений у встановленні стабільних відносин із пострадянськими країнами, особливо з Україною, враховуючи нещодавнє розширення Союзу і отримання Україною статусу країни-сусіда ЄС.

Важливим аспектом успішної інтеграції України до європейської сім'ї є формування узгодженої з правовими нормами ЄС національної законодавчої бази. На думку М. Баймуратова і Ю. Хоббі, це варто здійснити через правову реформу, яка триває в нашій країні. Проголошений нашою державою стратегічний курс на інтеграцію до ЄС передбачає всебічне входження до європейського політичного, економічного, в тому числі й правового простору. При цьому, зауважують дослідники, в питаннях встановлення правових реформ і методів співробітництва з третіми країнами ЄС застосовує диференційований підхід. Однією з найпоширеніших організаційно-правових форм співробітництва є асоціація, яка регулює відносини останнього не лише з окремими країнами, а й навіть із цілими групами країн окремих регіонів світу [17, с. 224–225, 248].

Як слушно відзначає Р. Петров, «більшість угод про асоціацію та партнерство між ЄС і третіми країнами містить так звані «положення про наближення законодавства», в яких передбачено зближення законодавства третіх країн з «*acquis*» ЄС» [200, с. 7]. Не винятком є аналогічна угода, укладена між Україною та ЄС.

З. Макаруха зауважує, що «угода про асоціацію створює якісно новий, поглиблений формат відносин між Україною та ЄС. Вона є унікальним двостороннім документом, який виходить далеко за рамки подібних угод, укладених ЄС свого часу з країнами Центральної та Східної Європи. По суті,

Угода про асоціацію є найбільш далекосяжною угодою, яку ЄС коли-небудь мав із третьою країною» [128, с. 159]. У цьому розумінні, продовжує авторка, Україна відкриває нову сторінку і для себе, і для двосторонніх контактів ЄС з іншими державами. Вочевидь, це покладає високу відповідальність на нашу державу. Ця Угода не лише закладає якісно нову юридичну основу для подальших взаємин між Україною та ЄС, але і слугуватиме стратегічним орієнтиром для проведення системних соціально-економічних реформ у державі, передбачаючи широкомасштабну адаптацію законодавства України до норм і правил ЄС [128, с. 159].

Ратифікувавши 16 вересня 2014 року Угоду про асоціацію між Україною та ЄС наша держава, зокрема, взяла на себе зобов'язання (підпункт «а» пункту 1 статті 19) щодо повного й ефективного виконання положень Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб. Це підтвердило слушний підхід Української держави щодо обраного шляху врегулювання міграційних процесів.

Проведений нами ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми не буде завершеним без визначення періодів утворення і формування міжнародного-правового регулювання реадмісії осіб, оскільки розвиток міжнародного права поділяють на історичні періоди, дає змогу більш осмислено пізнати його змістовне значення.

Історія міжнародних відносин і права, як відзначав Ф. Мартенс, звичайно ділиться на періоди, які являють собою наче сходи прогресивного руху міжнародного життя і визначають його юридичні норми [133, с. 27]. Існує низка періодизацій історії міжнародного права. На нашу думку, для розкриття сутності досліджуваної нами проблеми варто звернутися до підходу, який враховує «еволюційний розвиток особистості, націй і народів, пов'язуючи цей процес з видатними фактами і правовими документами, що виділяють одну епоху від іншої» [49, с. 18].

Загалом, у науці міжнародного права до однієї з найбільш дискусійних відноситься саме проблема походження і розвитку (періодизації) міжнародного

права [272, с. 11] та, розглядаючи це питання, необхідно відзначити, що підхід дослідників до цієї проблеми різняться [273, с. 13]. У доктрині міжнародного права сформувалася вже низка підходів до того, яким саме чином варто розуміти історію міжнародного права. Хоча історія міжнародного права є, звісно, частиною всесвітньої історії, проте вона має свою специфічну періодизацію, що обумовлено певними особливостями виникнення, розвитку та становлення принципів міжнародного права, його інститутів і норм. Саме вони відіграли вирішальне значення для загального розвитку міжнародного права. З цього приводу професор М. Буроменський наголошує, що «особливе значення для періодизації мають такі події всесвітньої історії, які в історії людства виявилися поворотними або спричинили кардинальну переоцінку людьми сенсу свого існування на Землі та домінуючих у соціумі цінностей» [153, с. 18, 19].

Водночас О. Буткевич для визначення етапів історії міжнародного права виділяє додаткові критерії такі як: «особливості предмета та методу міжнародно-правового регулювання, еволюції суб'єктів і джерел міжнародного права, специфіки становлення, розвитку і деградації норм та інститутів цього права» [154, с. 29].

А. Дмитрієв, провівши аналіз розвитку міжнародних відносин і відповідно міжнародного права, дійшов висновку, що «періодизацію становлення та розвитку міжнародного права доцільно вести саме в історичних межах тих змістовних принципів міжнародних відносин, які визначали міждержавні відносини на відповідному етапі історичного розвитку суспільства, а у новітній час стали основою міжнародного правопорядку» [50, с. 408]. Продовжуючи, автор припустив, що «періодизацію історії міжнародного права слід розділити на дві глобальні епохи: епоху локального (регіонального) міжнародного права та епоху універсального міжнародного права. При цьому перша з них починається саме з древнього періоду» [50, с. 409].

Слід відзначити, що процес виникнення та функціонування інституту рєадмісії осіб завжди органічно взаємопов'язаний з відповідними міжнародними договорами. Тому, розкриття історичної рєтроспєктиви

здійснення реадмісії осіб має здійснюватись паралельно з висвітленням розвитку договірного регулювання у визначеній сфері.

З огляду на зазначене, на наше переконання, варто виділити такі періоди утворення і формування міжнародного-правового регулювання реадмісії осіб:

1) *стародавній період – середина XVII століття*, коли відбулося зародження міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб в одному з перших двосторонніх міжнародних договірних актів, що вміщував у собі взаємні зобов'язання держав щодо приймання-передавання нелегальних мігрантів на територію тієї держави, з якої вони прибули, – договорі між Руссю й Візантією 911 року, а також поява безлічі феодалських документів, що вміщували у собі вимоги щодо вигнання з володінь лордів окремих чужоземців або цілих груп іноземців;

2) *II половина XVII століття – I половина XIX століття*, що характеризується значним сплеском міграційних процесів у Росії, що зумовило появу низки міжнародних домовленостей, зокрема з такими державами як Австро-Угорщина, Норвегія, Швеція та іншими, що передбачали взаємні зобов'язання приймати на свою територію нелегальних мігрантів як до країни їх громадянства чи підданства;

3) *кінець XIX століття – початок XX століття*, коли схвалено проекти Декларації про права вигнання іноземців (1888 року) і Правил про допущення або вигнання іноземців (1892 року), якими виділено «звичайне вигнання» як праобраз сучасної реадмісії, а також охоплюється час двох світових воєн, що обумовили масштабну міграцію населення та проблему вислання громадян ворожої держави за межі території країни;

4) *II половина XX століття – по теперішній час*, який стає переломним для досліджуваної нами проблеми, пов'язаний із радикальними змінами геополітичного характеру, що також наклали свій відбиток і на міграційні процеси та стали поштовхом до укладення істинно реадмісійних угод між багатьма державами світу.

1.2. Поняття і значення реадмісії осіб

Міжнародно-правовий імператив міграційної свободи особистості сформульований у статті 13 Загальної декларації прав людини: «(1) Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави. (2) Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну» [67].

Загалом таке формулювання є беззастережним і не залишає державам можливості довільно обмежувати свободу пересування людей. Право на вільне пересування й обрання собі місця проживання також закріплене в низці міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною. Для реалізації своїх міжнародних зобов'язань у цій сфері Україна уклала значну кількість угод щодо спрощеного перетинання державного кордону нашої держави, безвізових поїздок громадян, а також з інших питань, що забезпечують вільний міжнародний рух осіб на законних підставах.

При цьому Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [158], відтворюючи в статті 12 зазначені формулювання Загальної декларації прав людини, містить важливу конкретизацію того, що окреслена свобода розповсюджується лише на тих, «хто законно перебуває на території будь-якої держави», та згадувані права можуть бути об'єктом тих обмежень, «які передбачено законом, що є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті» [158].

Проте, загроза нелегальної міжнародної міграції змусила держави обмежувати це право, оскільки неконтрольовані потоки нелегальних мігрантів несуть країнам соціальні, політичні, економічні втрати, а недосконалість міграційного законодавства використовується для незаконного переправлення через державний кордон осіб і фінансових коштів.

Норми, зазначені у статті 12 Пакту, зауважує С. Герасімов, є ключовими в розумінні меж свободи пересування. З них випливає, що міжнародне право

визнає зв'язок між міграцією населення та безпекою. Практично в усіх аспектах забезпечення національної безпеки міжнародне право надає державам право регламентувати міграційні відносини в межах свого суверенітету [41, с. 13].

Раніше нами вже відзначалося, що «діалектика утворення та розвитку інституту реадмісії осіб демонструє широту поглядів на його поняття та сутність, що потребує більш детального осмислення цієї проблематики» [183, с. 144].

Відомо, що поняттям називається «форма мислення, яка відтворює предмети і явища в їхніх істотних ознаках, котрі відображають природу предмета, його сутність і відрізняють його від усіх інших» [63, с. 13]. Сам термін «поняття» відноситься до загальнонаукових категорій, що пояснюються відповідно до філософських традицій: «Поняття – 1) спосіб розуміння та абстрактного уявлення результатів пізнання певної предметної галузі через усвідомлення істотних характеристик її об'єктів; 2) форма мислення, що характеризується відображенням закономірних відношень та властивостей об'єктів у вигляді думки про їхні загальні та специфічні ознаки» [295, с. 297]. Знанням філософом Аристотелем значення «поняття» розглядається як засіб вираження сутності. Він пише: «Якщо дивитись з точки зору поняття, це перше: в поняття чого б то не було повинно входити поняття сутності». Продовжуючи, він зауважує, що «сутність управляє поняттям» [13, с. 166, 171]. Тому без поняття «реадмісія» вважається неможливим ні пізнання сутності цього інституту, ні вивчення, пов'язаних з нею явищ.

Відомо, що слово «реадмісія» є запозиченим англomовним поняттям (*readmission*), яке у буквальному перекладі означає «переприйняття» («*re*» – зворотна частка (знову, повторно, ще раз) та «*admission*» – доступ, допуск, прийняття, впускання).

Однак не кожною державою запозичено англomовний термін «реадмісія» для визначення цього інституту. Хоча у більшості угод, укладених ЄС з різними державами, зазначається, що вони вчиняються всіма мовами країн-членів ЄС, однак не всі ці тексти є рівноавтентичними. До прикладу, в

чеському примірнику перекладу угод це слово викладено словосполученням чеською мовою «*zprětném přebírání*», що дослівно перекладається як «зворотне приймання». Так само й у деяких інших примірниках під час перекладу воно також має схоже значення. Зокрема, болгарською мовою реадмісія визначена як «*обратно приемане*», данською – «*tilbagetagelse*», німецькою – «*Rückübernahme*», естонською – «*tagasivõtmine*», хорватською – «*ponovnom prihvatu*», латиською – «*atpakaļuzņemšana*», угорською – «*visszafogadás*», нідерландською – «*overname*», словенською – «*ponovnem sprejemu*», фінською – «*takaisinotolla*» та шведською – «*återtagande*».

В українському національному законодавстві поняття реадмісії вперше використане у 2000 році в Програмі інтеграції України до Європейського Союзу. Відповідно до абзацу сьомого пункту 15.1.3 цієї Програми встановлено, що реадмісія осіб – це «повернення нелегалів на територію держави, з якої вони прибули» [226]. На початку 2015 року набрала чинності Інструкція про порядок реалізації компетентними та уповноваженими органами України міжнародних угод про реадмісію осіб, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 лютого 2015 року № 158, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 5 березня 2015 року за № 260/26705 [86]. Термінологічним апаратом до цієї Інструкції поняття «реадмісія» визначено як «передавання з території запитуючої договірної держави та приймання на територію запитуваної договірної держави громадян договірних держав, громадян третіх країн або осіб без громадянства на підставах та в порядку, визначеному міжнародними угодами про реадмісію та цією Інструкцією» (абзац п'ятий пункту 3 розділу III).

Поняття реадмісії також визначене підпунктом 22 пункту 1 статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» – передача з території України або приймання на територію України іноземців та осіб без громадянства на підставах та в порядку, встановлених міжнародними договорами України [225].

У пункті «а» статті 1 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію, підписаної 22 грудня 2006 року в Києві, закріплено більш ґрунтовне визначення, яким встановлено, що реадмісією є «передача компетентними органами держави однієї Сторони і приймання компетентними органами держави іншої Сторони в порядку, на умовах і з метою, передбаченими цією Угодою, осіб, які в'їхали чи знаходяться на території держав Сторін, порушуючи законодавство з питань в'їзду, виїзду і перебування іноземних громадян і осіб без громадянства» [278]. Аналогічне поняття залишилось і в новій Угоді між українським і російським урядами про реадмісію, що підписана 22 жовтня 2012 року в Москві [280]. Схоже визначення закріплено у відповідних угодах про реадмісію осіб, укладених між ЄС, з однієї сторони, та Азербайджаном [330], Македонією [322], Росією [326], Туреччиною [333] і Чорногорією [324], з іншої.

У російському навчальному посібнику «Правові основи реадмісії», що виданий під загальною редакцією професорів І. Глебова і А. Пруднікова, надаються декілька різних понять реадмісії. Спершу автори посібника визначають, що «реадмісія – передача однією державою та прийняття іншою державою своїх громадян, в'їзд або проживання яких визнані незаконними в країні перебування» [41, с. 3]. Далі, у цій же роботі, реадмісія розуміється вже як «передача запитуючою державою та прийняття запитуваною державою осіб (громадян запитуваної держави, громадян третіх країн або осіб без громадянства), чий в'їзд, перебування або проживання в запитуючій державі визнані незаконними у відповідності з положеннями угоди» [41, с. 8]. Солідарна з останнім визначенням І. Кудашова [118, с. 127]. При цьому зазначені автори не надають свого власного науково обґрунтованого визначення, а посилаються на легальну дефініцію, що закріплена у чинній Угоді про реадмісію, укладеній між Російською Федерацією та ЄС.

Інший дослідник, професор В. Волох, визначив, що «реадмісія – дозвіл держави на повторний в'їзд свого громадянина, громадянина третьої країни або особи без громадянства, який незаконно в'їхав або перебував в іншій державі»

[38, с. 256–257], а Л. Суторміна вважає, що «реадмісія означає згоду держави на повернення на свою територію власних громадян, іноземних громадян та осіб без громадянства, які незаконно в'їхали на територію першої держави» [262, с. 160].

Схожий, хоча доволі специфічний, підхід до визначення поняття «реадмісія» має Г. Аксющенко, яка вважає, що реадмісія – це «згода держави на прийом назад на свою територію своїх громадян (а також у деяких випадках іноземців, які раніше перебували чи проживали в цій державі), які підлягають депортації з іншої держави» [4, с. 20].

К. Жіллад вважає, що реадмісія – «дії держави, що дозволяє повторний в'їзд осіб (власних громадян, громадян третьої держави або осіб без громадянства), в'їзд, перебування чи проживання яких в іншій державі було визнано нелегальним» [360], О. Громцев розуміє під реадмісією «відправку мігрантів на території постійного проживання за прямої згоди держави-донора» [47, с. 121], а Я. Созанські – висланням нелегальних мігрантів до країни, з якої вони прибули на територію цієї держави або, якщо вони є біженцями, до першої безпечної країни, у якій вони опинились після втечі з рідного краю [384, р. 57].

На думку А. Абашидзе сутність реадмісії полягає у «взаємних зобов'язаннях держав прийняти назад своїх громадян, громадян третіх країн та осіб без громадянства, які незаконно прибули на територію договірних сторін або залишаються там без законних підстав, якщо дані особи прибули з території цієї договірної сторони» [1, с. 49]. Підтримала цю позицію Н. Тиндик (Н. Бортник) зазначивши, що «договір про реадмісію передбачає, що країна бере на себе зобов'язання без жодних формальностей і зволікань забирати «свого», затриманого нелегала додому, так само і громадян інших держав, якщо такі незаконно потрапили з країни – сторони угоди про реадмісію» [275, с. 70].

Найбільш розгорнутий, але також не позбавлений певних вад, підхід щодо визначення досліджуваної дефініції має О. Кажасєва, яка пропонує два

визначення реадмісії: одне, висувається з позиції змісту правовідносин, а друге – з позиції місця в системі міжнародного права.

Рeadмісія, з позиції місця в системі права, визначається як «інститут міжнародно-правового регулювання міграції, норми якого регулюють процедуру реадмісії, включаючи прийом, повернення та транзит осіб, які незаконно знаходяться на території однієї з договірних держав» [89, с. 19]. З точки ж зору змісту правовідносин О. Кажаєва зазначає: «реадмісія – організаційно-правовий механізм, що дозволяє державам, які уклали угоди про реадмісію, здійснювати процедуру повернення (передачу та прийом) осіб (громадян держав сторін, громадян третіх країн та осіб без громадянства) у разі виявлення факту відсутності чи втрати ними законних підстав в'їзду, перебування та проживання у приймаючій державі, в державі їх громадянства, держави їх постійного місця проживання або у третій державі, з території яких вони прибули» [89, с. 19]. Так само Ю. Моргун досліджуване визначення надає через термін «механізм», називаючи реадмісію «механізмом повернення (в свою країну або в третю державу)» [160].

Останнім часом у науковій думці з'являються особливі погляди щодо розуміння поняття реадмісії, а подекуди одні й ті ж самі автори надають різні його визначення.

Так, О. Білоконь, узагальнюючи теоретичні та практичні напрацювання щодо цієї дефініції, наголошує, що «реадмісія – це процедура повернення і приймання іноземців та осіб без громадянства, в тому числі громадян третіх країн, яких примусово передають з однієї держави і приймають в іншу на підставі міжнародних угод про реадмісію» [24, с. 163]. В іншій своїй роботі авторка пропонує вже під реадмісією розуміти «порядок процедурної регламентації повернення й приймання іноземців та осіб без громадянства, які вчинили протиправні дії та яких передають з однієї держави і приймають в іншу на підставі міжнародних угод» [25, с. 251].

Крім того, значна кількість як дослідників, так і простих громадян часто хибно ототожнюють між собою доволі схожі між собою такі інститути

вислання як «депортація», «екстрадиція», «репатріація», «видворення», а подекуди прирівнюють до них і «реадмісію».

У цьому контексті слід відзначити слушні позиції Е. Паолетті [376, р. 10] та С. Мелбі [371, р. 6], які наголошують на тому, що хоча терміни «депортація» і «вислання» є теоретично різними поняттями, вони часто використовуються як взаємозамінні [335; 377]. Крім того, український дослідник В. Негодченко ототожнює реадмісію з видворенням [164, с. 126], аспірантка Дипломатичної академії МЗС Росії А. Юматова, говорячи про Угоду між Росією та ЄС про реадмісію від 25 травня 2006 року, назвала реадмісію репатріацією [314, с. 262], а група дослідників Далекосхідного юридичного інституту Тихоокеанського державного університету [257, с. 81] та редактори французького правозахисного видання «Migreurop» [378, р. 1] ототожнили реадмісію з депортацією. У Довіднику Міжнародної організації з міграції термінології у сфері міграції поняття «депортація» (*deportation*) і «видворення» (*expulsion*) взагалі визнаються рівнозначними [150, с. 29]. Так само ототожнюється поняття «депортація» з «видворенням» німецьким дослідником М. Колс [369, р. 13].

Український дослідник С. Книш, посилаючись на роботу С. Герасімова [43, с. 13], вважаючи, що під реадмісією варто розуміти «процедуру повернення, транзиту й приймання незаконних мігрантів, яких видворяють з однієї держави і приймають в іншу», зазначає, що реадмісія є одним із видів спрощеної депортації нелегальних мігрантів між країнами, які мають між собою відповідну угоду [105, с. 105, 109].

Аналіз вищенаведених позицій дає змогу дійти до таких висновків.

Перш за все, вважаємо доволі дискусійним розкриття поняття реадмісії осіб через термін «депортація», а також ототожнення реадмісії з «екстрадицією», «репатріацією» чи «видворенням».

Хоча, як зауважує Дж. Клейтон, усі примусові виїзди, включаючи депортацію, закінчуються висланням особи [347, р. 573], ці поняття все ж таки мають окремі та доволі обмежені значення, що також підтверджується

позицією Л. Андріченко, І. Плюгіної і Т. Хабрієвої щодо необґрунтованості змішування понять «депортація», «реадмісія» й «адміністративне видворення» в нормах діючого міграційного законодавства, у тому числі закріплення однакових правових наслідків їх застосування [296, с. 23].

Відомо, що під депортацією у теорії міжнародного права розуміється насильницьке переміщення частини населення окупованої території за межі або переміщення частини свого населення на окуповану територію, а згідно з Женевським протоколом, такі дії є міжнародним злочином, який тягне кримінальну відповідальність осіб, винних у його скоєнні. У рішенні у справі Стакича від 31.07.2003 Міжнародний кримінальний трибунал з колишньої Югославії постановив, що цей злочин необхідно тлумачити як насильницьке переміщення людей через вислання або інші насильницькі дії за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом, з району, в якому вони перебувають правомірно, на територію, яка контролюється супротивною стороною. Злочин також має місце, якщо цивільне населення переміщується під страхом смерті або інших дій дискримінаційного характеру. Майже ідентичне визначення депортації викладене в п. 2 (d) ст. 7 Статуту Міжнародного кримінального суду [62, с. 732–733].

Також слід відрізнити реадмісію та видворення за межі держави. Звісно ж, останнє, так само як і реадмісія, також застосовується до іноземців та осіб без громадянства та є дієвим засобом державного примусу, який використовується у багатьох країнах світу [12, с. 4]. Однак, під видворенням у правовій науці розуміють «захід адміністративно-правового примусу, який полягає у прийнятті компетентним органом або судом рішення про позбавлення іноземця чи особи без громадянства права перебувати на території держави, що зобов'язує залишити її межі» [195, с. 9].

Чинне українське законодавство [107; 225] передбачає, що видворення особи за межі України, на відміну від реадмісії, може бути здійснено лише за рішенням адміністративного суду.

У цьому контексті слід погодитись із позицією О. Білоконь, яка виділила такі основні відмінності видворення за межі території України від реадмісії: вид адміністративного стягнення; призначається тільки судом; реалізується у 2-х формах: 1) примусове видворення (контролюється переміщення за межі території України); 2) самостійний виїзд іноземця за межі території України; передбачена можливість оскарження постанови адміністративного суду про примусове видворення; здійснюється тільки в державу громадянства чи постійного проживання іноземця чи особи без громадянства. У свою чергу, реадмісія: не є адміністративним стягненням; рішення про реадмісію приймається в позасудовому порядку; може здійснюватися, в тому числі, в державу, з території якої іноземець чи особа без громадянства безпосередньо прибули на територію України [23, с. 11–12].

Так само реадмісія значно відрізняється й від екстрадиції. Здійснюючи дослідження проблеми міжнародно-правового захисту прав людини при здійсненні екстрадиції, С. Нестеренко (С. Андрейченко) проаналізувала різні дефініції екстрадиції та дійшла висновку, що її можна розглядати як «засновану на міжнародних договорах, загально визнаних принципах міжнародного права та нормах внутрішньодержавного права форму міжнародно-правової допомоги у кримінальних справах, що полягає у відданні обвинуваченого для здійснення правосуддя або засудженого для приведення у виконання вироку суду, що надається державою, на території якої знаходиться запитувана особа, на запит держави, що має підстави для здійснення своєї юрисдикції із дотриманням прав та інтересів осіб, що підлягають видачі» [166, с. 14–15]. Загалом, екстрадицію вважають процесуальним діянням, яке полягає в передаванні (на вимогу) особи з території держави, у якій вона знаходиться, на територію іншої держави, для виконання стосовно цієї особи обвинувального вироку суду або притягнення її до кримінальної відповідальності [154, с. 324]. Така дія здійснюється на підставі двосторонніх міжнародних договорів, укладених між відповідними державами, а також на підставі Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року, Європейської конвенції про взаємну допомогу у

кримінальних справах 1959 року, Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року та Конвенції про видачу засуджених осіб 1983 року [131, с. 137].

Також, не можна ототожнювати реадмісію з таким міжнародно-правовим інститутом як репатріація, що означає повернення на батьківщину військовополонених, інтернованих осіб, які у зв'язку із збройним конфліктом перебували за межами своєї держави. Правове регулювання репатріації передбачено III Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими 1949 року та IV Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Після закінчення військових дій військовополонені та інтерновані особи підлягають репатріації. На держави, під владою якої перебувають вказані особи, покладається обов'язок здійснити всі необхідні заходи для повернення їх на батьківщину. Умови репатріації не поширюються на військовополонених, щодо яких порушують кримінальне переслідування. Такі особи можуть бути затримані до закінчення судового розгляду або відбування покарання [131, с. 348]. Мова про репатріацію може йти лише у випадку, якщо раніше з тієї чи іншої території відбувся виїзд людей за її межі, якщо ту або іншу країну покинули її піддані (громадяни), якщо з того чи іншого народу відкололась його частка та за кордоном утворилась діаспора – не асимільована община представників цього народу [172, с. 21]. М. Черкес також називає репатріацію як вид переселення з правом добровільного вибору громадянства [302, с. 221], що, звісно, не може бути при реадмісії осіб.

А. Кузьменко поряд із поняттями «репатріація» та «депортація», пов'язаними з організованою міграцією населення (*які також значно відрізняються від реадмісії – С.О.*), виділяє такі поняття як: 1) евакуація – переселення населення з метою захисту його від стихійного лиха, техногенних катастроф, воєнних дій тощо; 2) реєвакуація – повернення евакуйованого населення на залишені раніше території [131, с. 214].

Ю. Паукова, розглядаючи реадмісію осіб як захід адміністративного примусу, взагалі пропонує запровадження єдиного терміну «видалення» для

переміщення іноземних громадян через державний кордон за межі держави, який поєднуватиме та відображатиме примусовий характер адміністративного видворення, депортації та реадмісії [198, с. 8].

Однак, на відміну від вищезазначених інститутів у сфері повернення осіб, реадмісія має притаманні лише їй особливості, одна з яких полягає в тому, що передбачає собою повернення особи не тільки до держави громадянства, але й також до держави, з якої така особа прибула.

Так, кожна з відомих нам угод про реадмісію осіб містить у собі положення про те, що повернення мігранта з невизначеним статусом можливе виключно до держави його громадянства або держави, з території якої він прибув. Це також свідчить про неприйнятність позиції російської дослідниці О. Кажасової [90, с. 34] та української – О. Олексів [175, с. 191] щодо визнання реадмісії як повернення осіб виключно до «держави їх постійного місця проживання», звісно ж за виключенням тих випадків, коли ця держава не була країною попереднього перебування.

Також, вважаємо невірною позицію щодо розуміння реадмісії виключно як згоди (дозволу) держави на повернення чи приймання особи (Г. Аксющенко, В. Волох, Л. Суторміна), оскільки така згода є тільки складовою цього явища. Наданням державою згоди на прийняття мігранта на свою територію реадмісія не вичерпується. Їй, зокрема, передують збір доказів, направлення відповідного запиту, проведення перевірки, а продовжується домовленостями про місце, дату і час передавання та, зрештою, самим передаванням. У цьому ж контексті не слід погоджуватися з позицією О. Кажасової щодо визнання реадмісії як певного «організаційно-правового механізму», оскільки реадмісія осіб це не тільки організаційно визначені стадії правового регулювання, але й передбачені в угодах практичні процедури її здійснення. Крім того, термін «механізм» передбачає «наявність певної структури узгоджених між собою елементів за рахунок взаємодії яких цей механізм діє» [136, с. 132]. Водночас переважну більшість науковців (О. Білоконь, С. Герасімов, С. Книш та ін.) об'єднує виокремлення істотної ознаки досліджуваного поняття як «процедура» –

наявність певної послідовності дій відповідного суб'єкта [19, с. 21]. Аналогічне бачення також впливає з деяких угод про реадмісію осіб. Зокрема в угодах про реадмісію, укладених окремими країнами з ЄС, у яких визначено поняття «реадмісія», перекладених латиською мовою, на відміну від англomовного тексту, це поняття розкривається через термін «process» (процес).

І. Серова відзначила, що зміст поняття «зворотній допуск осіб» (реадмісія – С.О.) полягає у здійсненні певного комплексу процедур з урегулювання міждержавних міграційних потоків, які є частиною дій відповідних державних установ [245, с. 100]. Рeadмісія осіб являє собою не лише саме передавання особи, але і доволі об'ємний процес з декількома етапами чи стадіями. Є. Кисельова слушно зауважила, що договори про реадмісію передбачають також створення технічних можливостей для управління процедурою й операціями з переміщення, а також встановлення правил відшкодування витрат, захисту персональних даних і дотримання інших міжнародних прав і обов'язків [101, с. 12]. З огляду на таке, слід погодитись із тим, що реадмісія осіб являє собою певну процедуру (процедура – офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь [253, с. 343]).

Також, поза увагою нормотворця та науковців (за виключенням С. Герасімова та певним чином О. Кажасової) залишається той факт, що реадмісія осіб включає у себе надання державою згоди на здійснення транзитного перевезення особи своєю територією з метою реадмісії до держави кінцевого призначення. Врегулюванню цього питання у переважній більшості угод присвячено чверть їх змісту, а тому залишати його без уваги під час формулювання поняття реадмісії осіб є недоречним.

Зрештою, ключовою позицією є також той факт, що приймання-передавання мігранта можливо за наявності підписаної та ратифікованої не лише міжнародної угоди, назва якої містить слово «реадмісія», а також угоди у сфері приймання-передавання осіб, які перебувають на території держави-передавача нелегально. Прикладом цього може слугувати (чинна до лютого

2019 року) Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова про приймання та передачу осіб через українсько-молдовський державний кордон [281].

Більшість юристів-міжнародників, дипломатів і практиків вважають угоди про реадмісію осіб одним із найбільш дієвих інструментів чи механізмів протидії нелегальній міграції [244, с. 174]. Зокрема, О. Білоконь зауважує, що мета «реадмісії – це відвернення нелегальної міграції, а також незаконного перебування осіб на території держави, яке реалізується шляхом створення оперативної та ефективної процедури повернення осіб, що (котрі) не мають законних підстав для перебування на території держави» [23, с. 4]. Повернення нелегальних мігрантів до країни походження, передусім з використанням процедури реадмісії, як наголошує Є. Кисельова, є однією з форм боротьби з незаконною міграцією [171, с. 507–508]. Так само зазначає і Д. Лойша, що укладання угод про реадмісію виступає як форма співробітництва держав щодо протидії нелегальній міграції [125, с. 43]. Схожої позиції дотримується Т. Гнатюк, відзначаючи, що угоди про реадмісію є одним з найбільш дієвих інструментів протидії нелегальній міграції за умови створення єдиного реадмісійного простору, який охоплює країни походження нелегальних мігрантів, транзитні країни і країни призначення [44, с. 6]. На думку В. Подшивалова, укладення спеціальних міжнародних договорів з метою визначення умов і порядку повернення незаконних мігрантів до держави їх походження (договори про реадмісію) має важливе значення для більш ефективного припинення незаконної міжнародної міграції [204, с. 18].

На нашу ж думку, такий підхід науковців є дещо хибним. Звісно, як зауважує В. Стратонов, мало кого з нелегалів тішить перспектива уже з країн ЄС бути повернутими до України та в подальшому – до своєї країни походження [259, с. 9]. Однак, на наше глибоке переконання, наявність у держави укладеної угоди про реадмісію осіб навіть спонукає мігрантів до здійснення незаконного перетинання державного кордону цих держав, оскільки якщо у правопорушників нічого не вийде та їх затримують, тоді вони будуть

без особливих для них витрат повернуті до держави, з якої вони нелегально прибули або держави – громадянської належності. Це при тому, що реадмісія передбачає собою найбільш прискорену процедуру повернення, ніж видворення.

Саме тому, ми також не можемо погодитися і з позицією М. Янмир, яка відзначає, що угоди про реадмісію спрямовані як на скорочення нерегулярної присутності (через збільшення кількості повернень), так і стримування майбутньої нелегальної міграції [365, р. 185].

Як слушно зауважує Л. Андріченко, незважаючи на наявність значної кількості укладених угод про реадмісію, ефективне вирішення проблеми нелегальної міграції за допомогою цього механізму можливе лише в тому випадку, коли зазначені угоди укладені з усіма або, принаймні, переважною більшістю держав, які є «донорами» нелегальної міграції в державу [9, с. 19].

А. Ястребова наголошує, що процедури реадмісії передбачають спрощене вирішення питань про перебування незаконних мігрантів; вони не ставлять перед учасниками такої глобальної мети, як загальне попередження нерегульованих міждержавних переміщень. Ні реадмісія, ні видворення, ні депортація, продовжує дослідниця, не виступають ефективними засобами попередження незаконної міграції. Ці форми примусового повернення іноземних громадян у країну походження або ж транзиту сприяють виключно забезпеченню безпеки приймаючої держави та припиненню незаконного перебування мігрантів [318, с. 391, 394]. Реадмісія являє собою, скоріше, зручний для приймаючої держави технічний метод позбавлення від небажаних недокументованих мігрантів. Навіть якщо вони будуть повернуті до держави первинного в'їзду, це не вирішить проблему незаконного перебування. Якщо ж у підсумку мігрант повернеться в державу громадянства, може статися його повторний в'їзд уже за іншим маршрутом [319, с. 589].

Незважаючи на невизначеність того, що саме вкладає А. Ястребова у слова «безпека приймаючої держави» (імовірно мається на увазі держава, на території якої затримано нелегального мігранта, яка з метою забезпечення своєї

безпеки передає таку особу до держави, з якою уклала відповідну реадмісійну угоду, а не держава, яка його приймає), загалом, позиція авторки є слушною.

Така позиція, певним чином, підтверджується віднесенням О. Задорожнім Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію від 22 грудня 2006 року до «договірної бази українсько-російських відносин у сфері безпеки», брак якої перетворював Україну на накопичувач нелегалів [71, с. 406, 292]. С. Петреченко також відносить договори щодо реадмісії осіб з державами-походження потенційних нелегальних мігрантів та державами їх транзитного прямування до міжнародних договорів, що регулюють питання забезпечення безпеки державного кордону [202, с. 53–54]. Російський дослідник проблеми реадмісії осіб С. Герасімов так само зауважує, що вирішення завдань реадмісії в умовах забезпечення балансу інтересів особистості, суспільства та держави пов'язане із забезпеченням національної безпеки країни [42, с. 2].

У цьому сенсі є слушною також позиція Ф. Траунера та І. Крузе, які зауважили, що угоди про спрощення візового режиму з ЄС та реадмісію є головними засобами для забезпечення балансу між внутрішніми проблемами безпеки в ЄС та потребами у зовнішній стабільності [386, р. 31].

Слід наголосити, що висланню іноземців, які перебувають у незаконному положенні, важко або майже неможливо щось протиставити, оскільки мова йде про реалізацію державами свого безумовного суверенного права [355].

Водночас у процесі виникнення та розвитку інституту реадмісії осіб проявляються двозначні суперечливі тенденції, що, з одного боку, полягають у необхідності протидії нелегальній міграції, а з другого – в убезпеченні від порушень прав реадмісованих осіб.

На наше переконання, реадмісію осіб, перш за все, слід розцінювати як «один з внутрішньодержавних регуляторів міграційних процесів, що дає змогу найбільш гуманним способом без тривалого утримання в місцях несвободи відправляти іноземців або осіб без громадянства до держави їх громадянства

або попереднього перебування, яка зобов'язана їх прийняти назад» [185, с. 93]. Це підтверджується також позицією Ю. Чайковського, який зазначає, що реадмісія є одним з ефективних інструментів міграційної політики держав, напрацьованих міжнародним суспільством [303, с. 143–144].

Появу такого інституту можливо обґрунтувати міркуваннями О. Мережка про те, що «провідною тенденцією розвитку сучасного міжнародного права стає його подальша гуманізація» [146, с. 1].

Практики, які довгі роки займаються питаннями ідентифікації й видворення нелегальних мігрантів, задаються запитаннями про те, що ж їм робити, коли завершується строк, на який був затриманий іноземець, а встановити його особу так і не вдається? Невже його необхідно просто відпустити на територію держави, в якій він був затриманий за нелегальне перебування [187, с. 111]

О. Білоконь, здійснивши комплексне адміністративно-правове дослідження реадмісії, акцентувала увагу на тому, що для здійснення процедури реадмісії важливим етапом є встановлення особи і документування іноземця та особи без громадянства, який підпадає під процедуру реадмісії [23, с. 9].

Однак, виникають ситуації, коли особу нелегального мігранта дуже важко встановити в силу як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Такими можуть бути, наприклад, повідомлення особою недостовірних даних про себе, що не дозволяє її ідентифікувати; відсутність у країні консульської установи держави громадянства цієї особи, а інколи й небажання такої держави сприяти в установленні особи свого громадянина в силу певної міграційної політики країни.

До прикладу, у грудні 2005 року у відповідь на парламентський запит уряд Іспанії повідомив, що у 2001–2005 роках приблизно 123 тис. наказів про вислання не були виконані, оскільки більшість консульств держав південної Сахари відмовились визнати у мігрантах своїх громадян [277, с. 109].

Вирішенню багатьох проблем у цій сфері покликаний сприяти інститут реадмісії осіб, адже «саме він сприяє руйнуванню звичної практики тривалого встановлення особи нелегального мігранта, а також дозволяє відсторонити, наскільки це можливо, з цього процесу мігрантів або ж державу його громадянської належності та мінімізувати їх вплив на результат» [187, с. 111], адже, як відзначає С. Каррера, «запитувані держави часто не бажають документувати осіб або не відповідають (довгий час або взагалі) на запити про реадмісію» [339, р. 14].

А. Єлісеєв зауважує, що однією з найголовніших характеристик реадмісії, яка відрізняє її від стандартної процедури вислання, є те, що у випадку реадмісії запитуюча держава не зобов'язана ідентифікувати іноземного громадянина, якого вона переміщає в запитувану державу. Достатньо довести, що дана особа проникла на територію запитуючої держави з території запитуваної держави [61].

Доволі сумнівним, на нашу думку, є застосування автором у цьому випадку слова «проникнення» («проникати» означає «удаючись до хитрощів, обману і т. ін., спритно пробиратися, прокрадатися куди-небудь» [35, с. 1161]), адже особа може потрапити на територію запитуючої держави через встановлені пункти контролю в законному порядку. Водночас сама позиція автора заслуговує на підтримку, оскільки під час реадмісії не є обов'язковим встановлення особи нелегального мігранта, а насамперед (особливо під час прискореної процедури реадмісії осіб) необхідно встановити, з якої держави він прибув і документально це підтвердити. За наявності укладеної угоди про реадмісію осіб з такою державою та доказів, передбачених цією угодою, особу може бути передано до держави, у якій вона перебувала раніше, та це не обов'язково буде держава її постійного місця проживання. За умови, якщо цей нелегальний мігрант не є громадянином держави, яка його прийняла, аналогічні «проблеми» виникають і у цієї держави [190, с. 75].

Водночас навіть самі найдобріші наміри не можуть слугувати підставою для встановлення тотального державного контролю над поведінкою громадян і

призводить до порушень прав людини. У сучасному світі й в українському суспільстві пошук балансу між правами окремої людини та суспільними інтересами є однією з найгостріших проблем [57, с. 37].

Як правило, за твердженням С. Андрейченко (С. Нестеренко), на міжнародному рівні відбувається вироблення стандартів у галузі прав людини й створення механізмів контролю за їх дотриманням. Однак, основним гарантом їхнього забезпечення виступає держава [166, с. 27], яка, відзначає О. Мережко, «не є репресивним апаратом домінування правлячої еліти, а передусім, механізмом захисту прав окремої людини і всього суспільства» [145, с. 61].

За таких умов міжнародне співробітництво держав у сфері реадмісії окрім значення, пов'язаного із «урегулюванням внутрішньодержавних міграційних процесів» [190, с. 75], спрямоване також на забезпечення прав і свобод осіб, які підлягають реадмісії. У процесі здійснення приймання-передавання нелегальних мігрантів відбувається втручання в область їх прав і свобод, а тому в інституті реадмісії осіб особливе місце посідають норми правозахисного спрямування.

У сучасному світі, коли проблема захисту прав людини вийшла далеко за межі кожної окремої держави, світовим співтовариством утворено низку універсальних міжнародно-правових стандартів, які водночас є основними правами людини [186, с. 125]. Саме тому, найбільш значимою для інституту реадмісії осіб є необхідність забезпечення відповідності міжнародних договорів у цій сфері положенням Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 19 грудня 1966 року, Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року та Протоколу до неї від 31 січня 1967 року, Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, а також міжнародних договорів щодо екстрадиції.

Принцип поваги прав людини й основоположних свобод сформульований у Заключному акті Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі та передбачає, що «держави-учасниці, на території

яких є національні меншини, будуть поважати право осіб, які до них належать, на рівність перед законом, будуть користуватися правами людини та основоположними свободами та будуть таким чином захищатись їх законні інтереси у цій сфері» [395].

Пряме значення цього принципу в міжнародно-правовому регулюванні міграційних процесів є безсумнівним, адже немає нічого найбільш самоцінного, ніж людина, кожна окрема особистість, її життя, права і свободи, у т.ч. й у сфері реадмісії осіб.

Принцип поваги прав людини та основоположних свобод вважається одним із базових і часто згадуваних принципів у дво- та багатосторонніх міжнародних угодах про реадмісію осіб, що вимагає від держав як утримуватися від порушень прав людини, так і покладає позитивні зобов'язання щодо забезпечення таких прав та їх ефективного захисту. Зокрема, преамбули угод про реадмісію осіб, укладених між Кабінетом Міністрів України та урядами Норвегії, Данії, Ісландії та інших, містять положення щодо необхідності обов'язкового дотримання прав і свобод людини. Не менш важливим є також практика щодо обов'язкового закладення до міжнародних договорів про реадмісію осіб окремих розділів щодо захисту персональних даних про особу.

С. Каррера так само відзначає, що угоди ЄС про реадмісію є інструментом міжнародних відносин, заснованих на гарантії основоположних прав людини [339, р. 64].

У цьому контексті слід наголосити на слушній позиції Т. Сироїд, яка зауважує, що не міжнародне співтовариство, а самі держави роблять усе необхідне для виконання узятих на себе міжнародних зобов'язань по забезпеченню прав особистості [246, с. 316]. Тому, застосовуючи реадмісію осіб, держава повинна переконатися у відсутності дискреційних та імперативних підстав неможливості вислання осіб, зокрема, щодо невислання власних громадян або з гуманітарних чи політичних міркувань.

Зокрема, запитуюча держава, приймаючи рішення про реадмісію особи, зобов'язана не допускати вислання особи, до якої в запитуваній державі є можливим застосування катувань або іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Крім того, держава не повинна вдаватися до насильницької реадмісії, у тому числі осіб, які звертаються за статусом біженця чи особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, а також повинна не порушувати інші права особи, яка підлягає реадмісії, що гарантуються національним законодавством запитуючої держави та міжнародно-правовими нормами у сфері захисту прав людини.

Під час практичної реалізації реадмісії осіб, як відзначає С. Петrenchенко, важливою з точки зору захисту прав особи, яку реадмісують, є процедура її інтерв'ювання, оскільки під час цієї процедури виявляються обставини, не вказані в документах, що передаються запитуючою стороною, зокрема:

- стан здоров'я особи, її самопочуття (така інформація необхідна для належного переміщення особи до пунктів тимчасового перебування іноземців, застосування заходів із охорони здоров'я осіб, що входять до складу групи з реадмісії. Також слід зазначити, що згідно принципу 16 «Керівних принципів примусового повернення» видворення осіб, стан здоров'я яких не дозволяє їм бути транспортованими, може вважатися порушенням статей 2 і 3 Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод з боку країни, що здійснює передавання особи);

- наявність особистих речей (якщо особа заявляє, що посадові особи уповноваженого органу країни, що здійснює передавання особи, не повернули або не передали частину майна, що було вилучено під час затримання, цей факт документується у відповідних процедурних документах);

- поводження посадових осіб уповноваженого органу країни, що здійснює передавання (важливо встановити і задокументувати, якщо мали місце випадки безпідставного застосування сили, побиття, жорстокого поводження. Вчасно задокументовані факти жорстокого поводження можуть

для особи стати підставою для звернення до правоохоронних органів держави, що здійснила передавання);

– бажання набути статус біженця (важливим є встановлення факту пошуку особою притулку раніше в Україні або в країні, що здійснює передавання особи (усні заяви представникам правоохоронних органів, подання заяв в компетентні органи, перебування в процедурі) [202, с. 248].

Саме тому реадмісію осіб не слід розцінювати «як суто регулятора міграційних процесів усередині країни, але й як інститут, що дозволяє із дотриманням прав і свобод людини найбільш гуманним способом без тривалого утримання в місцях несвободи відправити іноземців або осіб без громадянства до держави їх громадянства або попереднього перебування» [185, с. 93].

Відомий словенський експерт з питань міграції та притулку Н. Коговшек Саломон (керівник Інституту миру в м. Любляна) також наголошує на великій правозахисній користі угод про реадмісію осіб, оскільки їх відсутність призводить до тривалого утримання мігрантів під вартою без перспективи їх повернення. Адже, якщо така перспектива відсутня, то затримання не є юридично виправданим, немає сенсу та є надзвичайно незаконним [368, р. 79].

У таких випадках, відзначила О. Троїцька, «різні країни намагаються укласти із найбільшими державами походження мігрантів угоди про реадмісію» [277, с. 109]. Однак, здебільшого, держава, що прийняла нелегального мігранта, не має укладених угод про реадмісію з третіми державами, до якої могла б передати його далі так би мовити «за ланцюгом».

Саме тому «ЄС ставить на шляху до євроінтеграційних прагнень української держави обов'язкову умову щодо забезпечення повного виконання (через Спільний комітет з питань реадмісії) Угоди про реадмісію осіб від 18 червня 2007 року як ефективного регулятора внутрішньодержавних міграційних процесів» [187, с. 111], що обумовлює особливу актуальність для більш глибокого дослідження цієї важливої проблематики.

1.3. Місце інституту реадмісії осіб у системі міжнародного права

Очевидно, що галузі права (у т.ч. міжнародне) і право загалом були б не здатні виконувати свою регуляторну функцію, якщо б норми права перебували в хаотичному стані.

Правовому регулюванню (більше ніж іншим формам суспільного врегулювання) «притаманна системність, яка передбачає чітку узгодженість дії та взаємну підтримку залучених до нього правових явищ» [68, с. 210]. Принципи й норми права, взаємно пов'язуючись на функціональному, ієрархічному і генетичному рівнях, утворюють відповідні структурні підрозділи [68, с. 150]. При цьому, вести мову про право як певну ієрархічну структуру варто лише тоді, коли правова система утворюється з елементів, які знаходяться у відповідному зв'язку між собою, а також на різних рівнях розкривають її структуру [136, с. 302].

Зміст вітчизняної і зарубіжної міжнародно-правової літератури дає змоги дійти висновку про відсутність єдиної сталої думки щодо структурної побудови системи міжнародного права [80, с. 28]. К. Бекяшев відзначає, що «міжнародне право – одна з найдавніших галузей права, тим не менш, немає загально визнаних параметрів розподілу її на галузі» [21, с. 16–17]. Система права як один з елементів правової системи, наголошує В. Савенко, передбачає конкретні і явні її елементи – норму права, інститут права та підгалузь і галузь права [243, с. 36].

Здійснюючи характеристику системи міжнародного права, сучасна доктрина виділяє такі самі ознаки сталої системи, зосереджуючись, перш за все, на її структурних елементах, а саме на галузях, підгалузях, інститутах і нормах міжнародного права. Загальне розуміння про сталість системи міжнародного права та взаємний зв'язок відповідних інститутів, норм, галузей і підгалузей у межах тої чи тої навчальної дисципліни міжнародного права отримується, як правило, після ознайомлення хоча б із змістом навчальних посібників (підручників) із міжнародного права. Динаміку ж розвитку такої навчальної

дисципліни вдається прослідкувати після порівняння різноманіття тематики курсу розробників різних навчальних посібників (підручників). Як відзначили В. Антипенко і О. Радзівілл, «така динаміка відображає скоріше стихійні процеси пошуку критеріїв більш адекватної сучасної систематизації, яка б об'єктивно усунула різнобій в інтерпретації системних характеристик і структури міжнародного права» [155, с. 15].

Проте, як відомо, за своїми методами і предметом правового регулювання, суб'єктами й об'єктами правовідносин, особливостями нормотворення та забезпечення реалізації схвалених міжнародно-правових норм міжнародне право значно різниться від інших систем права.

Предметом міжнародно-правового регулювання є «політичні, економічні й інші відносини між державами, які відрізняються за своєю природою, характером, внутрішнім устроєм, територією, та населенням і між іншим суб'єктами міжнародного права» [16, с. 14].

Таким чином, міжнародним правом врегульовуються суспільні відносини, які перебувають поза межами внутрішньодержавної компетенції окремо взятої країни та за межами її державних кордонів.

Предмет і метод правового регулювання, які застосовуються міжнародним правом, також мають свої суттєві відмінності. Здебільшого ним використовується такий метод правового регулювання суспільних відносин, що доктриною називається як імперативний. Перш за все, він заснований суб'єктним складом цих відносин та полягає в обов'язковому виконанні положень, закладених у відповідних міжнародно-правових принципах і нормах [16, с. 15].

В. Буткевич умовно поділив галузі міжнародного права на основні, профільні, традиційні і комплексні галузі права. Зокрема, на думку дослідника, традиційними (старими, класичними) галузями міжнародного права: є міжнародне морське право, право міжнародних договорів, дипломатичне право та інші. Крім того, наголошується на існуванні «складноструктурованих

міжнародних відносин, що зумовлюють існування міжгалузевих (прикордонних) інститутів міжнародного права» [30, с. 156–157].

Останнім часом виявляється тенденція трансформації міжнародного публічного права та виділення з його підгалузі самостійної галузі міжнародного права – міжнародного міграційного права. І це не дивно оскільки, як слушно зауважує Л. Кузьменко, фахівцю у сфері міжнародного права недостатньо бути обізнаним щодо загальних концепцій і традиційних галузей міжнародного права. Динамічний розвиток суспільства вимагає розуміння різнопланових проблем, які виникають на стиках суспільних наук, що дозволить вирішувати задачі у найкоротші терміни та максимально ефективно [121, с. 169].

Виникнення міжнародного міграційного права, на думку Ю. Римаренка, «пов'язане саме із зростанням координуючої функції міжнародного права з питань міграції, що полягає у створенні для національних законодавств загальноновизнаних норм або стандартів їх міжнародної поведінки, в тому числі в галузях і сферах міграційної політики» [236, с. 7].

Ю. Пархомова обумовлює утворення міжнародного міграційного права тим, що воно «являє собою цілісне утворення з автономними суб'єктами та об'єктами і регламентує специфічний вид відносин, а саме – міжнародні міграційні відносини» [197, с. 30].

Положення щодо необхідності визнання міграційного права як самостійної галузі права можна зустріти у працях Д. Ворони [37], Д. Голобородька [45], Р. Дудник [58], А. Супруновського [261], С. Чеховича [305] та інших.

Водночас Є. Кисельова наголошує на передчасності виділення міжнародно-правового регулювання міграції навіть як галузі міжнародного права, що формується. На думку авторки, найбільш коректним є віднесення його до міжгалузевих комплексів як такого, що поєднує елементи міжнародно-правового захисту прав людини, права біженців, міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю, міжнародно-правового регулювання економічної інтеграції [103, с. 75].

Розглядаючи взаємозв'язок між політичним режимом і міжнародною міграцією І. Мамедов виходить із того, що «індивіди, як правило, надають перевагу проживанню в тих державах, де поважають їх громадянські права та свободи, насамперед свобода вираження думок і зібрань, доступ до справедливого суду, релігійна свобода та право обирати публічні органи влади, захищаються економічні права, особливо право власності, а з іншого боку, міграційне право, на думку експертів МОМ, саме тісно пов'язане зі сферою захисту прав людини» [132, с. 7].

У системі сучасного міжнародного права В. Василенко виокремлює три супергалузі – право міжнародних договорів, право зовнішніх зносин і право прав людини. Якщо норми перших двох галузей покликані забезпечувати функціонування міжнародного права як технічного інструмента підтримання співпраці між державами з будь-яких питань у сфері їхньої взаємодії, то норми останньої роблять сучасне міжнародне право людиноцентричним, тобто таким, яке одночасно покликане забезпечувати розвиток як людини, так і суспільства в умовах демократії та поваги до загальнолюдських цивілізаційно гуманістичних цінностей [34, с. 13].

Повага до прав і свобод людини, відзначили Ю. Римаренко і Ю. Шемшученко, є правовою нормою універсального характеру, адже вона зобов'язує усі країни світу як гарантувати, так і забезпечувати недопущення будь-яких переслідувань і незаконних обмежень людини і громадянина. Такі норми слугують державам певним стандартом (еталоном, базою, взірцем), відповідно до якого вони опрацьовують внутрішньодержавне законодавство людиноцентристського спрямування [156, с. 129]. Для міжнародного міграційного права універсальними нормами є «нормативно-правові документи (декларації, конвенції, пакти, угоди), які регулюють відносини між усіма суб'єктами міграційних відносин, складають загальновизнане міжнародне право з питань соціального переміщення та соціальної мобільності населення, а також базуються на універсальних принципах міжнародного права, що сприяють захисту й охорони прав і свобод людини» [236, с. 9].

Більшістю вітчизняних вчених визнається «багатоваріантність» системи міжнародного права, що пояснюється «певним проникненням однієї його галузі до іншої, адже різні міжнародно-правові сфери можуть бути врегульовані тими ж самими нормами і принципами, а також включати в себе однакові інститути» [80, с. 28]. Саме тому це дає змогу на теоретичному рівні (без будь-якого перебільшення) вести мову про комплексність як окремо взятих правових інститутів, так і цілих галузей права, у тому числі такої галузі як міжнародне міграційне право.

Зокрема С. Алексєєв відмітив, що «юридичні норми, які входять до комплексного утворення, залишаються за своїми вихідними моментами у головній структурі, в основних галузях, і на них поширюються загальні положення відповідних основних галузей. У вторинну структуру вони входять, водночас будучи нормами, наприклад, цивільного, кримінального, адміністративного, трудового права» [7, с. 110].

Підтримав таку позицію сучасний юрист-міжнародник А. Пазюк, на думку якого «поняття комплексності галузі означає, що її норми залишаються у головній структурі, в базових галузях, і на них поширюються загальні положення відповідних базових галузей. Виділення цих норм має за мету продемонструвати міжгалузеві зв'язки, притаманні сучасному міжнародному праву в цілому. Галузева комплексність права не потребує «висмикування» тих чи інших міжнародно-правових норм з інших галузей міжнародного права, в яких вони виконують свою інструментальну роль» [194, с. 80]. П. Бірюков взагалі відзначає, що більшості галузей та інститутів міжнародного права притаманний комплексний характер: значна частка норм цих утворень входять до складу двох або декількох галузей міжнародного права чи інститутів [26, с. 78].

За таких обставин, доволі обґрунтованою видається позиція Н. Зінченко, якою доведено, що «в сучасних умовах на базі низки галузей міжнародного права, перш за все, таких як міжнародне право прав людини, право міжнародних організацій, міжнародне право в період збройних конфліктів,

спільно та у взаємодії з принципами і нормами внутрішньодержавного права, склалося та діє міжнародне міграційне право, що являє собою міжгалузевий інститут права, спеціальні норми якого вступають в особливі функціональні зв'язки, забезпечуючи режим правового регулювання широкого спектру міграційних відносин і маючи тенденцію до еволюціонування в якісно нове правове утворення – спеціалізовану підгалузь міжнародного права прав людини» [80, с. 18].

Міжнародне міграційне право, відзначає Ю. Прокопчук, «охоплює систему правових відносин як між державами, так і між державами та фізичними особами та діє як на двосторонньому, так і на регіональному й багатосторонньому рівнях» [131, с. 213]. Ю. Римаренко зауважив, що «універсальні норми міграційного права створюють формальні джерела міграційного права – власне саме ті нормативно-правові акти, в яких відображаються міжнародні та національні законодавчі ініціативи» [236, с. 9].

Водночас, система права є тією основою, на базі якої існує можливість через конкретні правові інститути пізнати право, при цьому буде здійснюватись (шляхом пошуку закономірних взаємозв'язків) поєднання та відокремлення різних груп, нормативно-правових приписів, що покликані реалізувати визначені інститутивні функції певної галузі (підгалузі) права. Як зазначає А. Супруновський, саме «інституційні та функціональні характеристики права, визначаючи побудову його системи, стають основою для утворення компонентів цієї системи» [260, с. 53].

Останні 10–15 років науковців усе частіше цікавить інститутний підхід щодо вивчення суспільного життя, правової, політичної та економічної його сфер. Як зауважує С. Несінова, це пов'язано з «наявністю в таких дослідженнях елементів абсолютної раціональності, досконалої конкуренції, вивчення дійсності крізь призму складного, проте єдиного організму, механізмів встановлення рівноваги в суспільстві тощо» [165, с. 35]. Крім того, продовжує автор, цей підхід надає можливість розглянути сучасні правові, політичні та економічні процеси комплексно і всебічно [165, с. 35].

Інститутний підхід, на думку одного з його засновників М. Оріу, полягає в аналізі елементів системи, які організовані позитивним правом з метою виявлення як способів їх організації засобами юридичної техніки, так і їх ролі в соціальній організації [191, с. 114]. Т. Лаврук зауважує, що такий підхід сприяє вивченню діяльності інститутів і структур правового регулювання міжнародних відносин [124, с. 9]. Саме тому існує необхідність дослідження реадмісії осіб з точки зору, яка не підривала б її єдності як правового явища, в межах якого відобразились би її окремі аспекти. На наш погляд, дослідження реадмісії осіб через призму міжнародно-правового інституту здатне об'єднати усі його грані, створити цілісну картину реадмісії осіб.

У науці міжнародного права чи не найпершу комплексну розробку нової області юридичних знань – теорії інститутів міжнародного міграційного права – здійснено Н. Зінченко [79; 81].

Дослідницею здійснено комплексне теоретичне дослідження основних інститутів міжнародно-правового регулювання зовнішньої міграції, з приводу яких суб'єкти міжнародного права вступають у правовідносини з метою приведення виникаючих при цьому соціальних зв'язків і взаємодій у відповідність з міжнародними стандартами в області дотримання прав і свобод людини та підкорення їх інтересам усталеного розвитку міжнародного співтовариства. Разом з тим, у своїх дослідженнях вона не надає конкретного переліку інститутів міжнародного міграційного права, однак аналіз робіт Н. Зінченко дає підстави виділити певні основні інститути цієї галузі. Зокрема, значну увагу дослідниця відводить дослідженню інституту права притулку та інституту дипломатичного притулку, що, на думку авторки, перебувають у тісному взаємозв'язку з інститутом прав людини. Крім того, особливе місце відводиться інституту захисту прав вимушених переселенців, інституту міжнародного співробітництва держав у протидії нелегальній міграції, а також інститутам екстрадиції та реадмісії.

Схожий підхід мав професор Ю. Римаренко, яким здійснено одну із перших у вітчизняній науці «спроб обґрунтувати міжнародне міграційне право

як науку та навчальну дисципліну, розглянуто понятійний апарат міграційного середовища, проблеми управління міграційними процесами, правовий, політологічний та інші аспекти міграційного буття, а також проблеми протидії нелегальній міграції» [236]. Нажаль проблемі інституту реадмісії осіб дослідником не приділено жодної уваги.

Правовий інститут покликаний здійснювати правову регламентацію галузей права та певних аспектів суспільного життя, оскільки є складовою частиною (ланкою, блоком) цієї галузі та базовим рівнем поєднання правових норм [69, с. 149]. В. Хвостов відмічає, що «сукупність юридичних норм, що відносяться до відомих абстрактних юридичних відносин або до декількох відносин, тісно пов'язані між собою, та при цьому сукупність цих норм, мислиме як одне ціле, називається юридичним інститутом» [297, с. 122]. О. Іоффе вважав, що «правовий інститут – група норм права, поєднаних на підставі специфічного способу застосування загальногалузевого методу до суспільних відносин, що ними регулюються» [83, с. 50]. На думку Є. Гіди «інститутом права є система відносно самостійних норм права в межах певної галузі (підгалузі) права, що регулюють окрему якісно однорідну групу (вид) взаємозалежних суспільних відносин» [268, с. 225].

Серед наукових робіт, безпосередньо присвячених дослідженню сутності міжнародно-правових інститутів, слід виділити працю К. Бекашева. Вчений визначає інститут міжнародного права як «сукупність (комплекс) міжнародно-правових норм, що стосуються відносин суб'єктів міжнародного права щодо будь-якого обмеженого (визначеного) об'єкта правового регулювання або встановлюючи міжнародно-правовий статус або режим використання будь-якого району, сфери, простору або іншого об'єкту» [21, с. 27]. М. Абдулаєв вважає інститут міжнародного права «елементом галузі міжнародного права, що включає сукупність юридичних норм, що регулюють якісно однорідну групу міжнародних відносин» [3, с. 214]. Під міжнародно-правовим інститутом Н. Меньшеніна розуміє «групу правових норм, які

регулюють однорідні міжнародні відносини, пов'язані між собою загальним об'єктом» [141, с. 15].

Знаний український юрист-міжнародник професор В. Василенко говорить про те, що інститутом міжнародного права є відносно відокремлений комплекс міжнародно-правових норм, яким притаманна спеціальна регулятивна спрямованість та які входять у межі певної однієї галузі або володіють міжгалузевим характером [33, с. 219]. Такі вітчизняні дослідники як В. Семенов і А. Маєвська розуміють правові інститути як компоненти міжнародного права, які в умовах реальних міжнародних відносин постійно взаємодіють [153, с. 11].

Розкриваючи зміст категорії «правовий інститут», вчені, як правило, говорять про певний набір її характерних ознак, серед яких відмічаються:

1) відносна предметна відокремленість (самостійність) (норми права, що утворюють правовий інститут, поширюють свій регуляторний вплив на відносно визначену групу суспільних відносин);

2) зміст правового інституту проявляється певною усталеною групою понять;

3) методологічна специфіка (сукупність прийомів і способів регулювання нормами права, що утворюють правовий інститут, суспільних відносин, що є об'єктом регулювання, характеризуються відомою специфічністю), правовому інституту притаманний самостійний регулятивний вплив. Правовий інститут забезпечує цілісне, відносно закінчене регулювання суспільних відносин, що є його предметом [6, с. 119].

Серед головних критеріїв інституту міжнародного права виділяються такі:

«1) специфічність об'єктно-цільової сфери діяльності норм, що складають цей нормативний комплекс;

2) неподільність нормативного комплексу на інститути, галузі та підгалузі;

3) наявність у нормативному комплексі норм *erga omnes* багаторазової дії;

4) наявність серед норм *erga omnes* спеціальних інститутних норм-принципів» [33, с. 211].

Додатковими критеріями для виділення інститутів міжнародного права називаються: «наявність одного чи декількох кодифікуючих актів, а також значний масив нормативного матеріалу» [33, с. 222].

При цьому, слід відзначити, що міжнародно-правовому інституту як галузевому правовому інституту притаманні певні методологічні та предметні особливості регулювання специфічних суспільних відносин нормами та принципами міжнародного права.

На сучасному етапі міжнародного співробітництва держав у сфері правового регулювання кожної стадії міграційних процесів (у т.ч. стадії реадмісії осіб) можна вести мову про те, що вона представляє собою самостійне регулювання специфічного кола однорідних, взаємопов'язаних суспільних відносин певної сукупності принципів і норм шляхом особливого методу.

Спираючись на вищенаведені теоретичні погляди, критеріями міжнародно-правового інституту реадмісії осіб слід вважати:

- особливий предмет інституту (яким є група однорідних міжнародних відносин);
- специфічний метод інституту (сукупність прийомів і способів, за допомогою яких міжнародно-правові норми, що утворюють інститут, здійснюють регулятивний вплив на визначену групу міжнародних відносин);
- фактична та юридична однорідність і наявність специфічної загальної групи понять (змісту міжнародно-правового інституту реадмісії осіб притаманні поняття: «реадмісія», «запит про реадмісію», «стандартна реадмісія», «прискорена реадмісія», «помилкова реадмісія», «компетентні органи реадмісії», «Спільний комітет з питань реадмісії» тощо);
- самостійний вплив на міжнародні відносини, що ним регулюються (нормами міжнародно-правового інституту реадмісії осіб регламентується окрема сфера суспільних відносин; сукупність значного нормативного матеріалу, що забезпечує цілісне регулювання цих суспільних відносин).

Особливо слід виділити критерій, обов'язкова присутність якого, на думку В. Василенка, характеризує міжнародно-правовий інститут – це наявність нормативного комплексу норм *erga omnes*.

О. Коптева, здійснивши емпіричний аналіз рішень і консультативних висновків Міжнародного суду ООН, дійшла висновку, що «*erga omnes* зобов'язання походять із: заборони агресії, заборони геноциду; заборони порушення прав людини, у т.ч. рабства та расової дискримінації; заборони завдання шкоди навколишньому природному середовищу; заборони порушень норм міжнародного гуманітарного права; заборони випробовування та застосування ядерної зброї; заборони порушення принципу самовизначення народів. Вони, на думку Суду, є зобов'язаннями будь-якої держави перед усім міжнародним співтовариством у цілому, стосуються всіх держав, та всі держави мають юридичний інтерес щодо їхнього захисту» [110, с. 144].

Такі норми мають місце й у міжнародних договорах у сфері реадмісії, що, одночасно, є її спеціальними інститутивними нормами-принципами. До прикладу, чинна Угода між Україною та ЄС про реадмісію осіб від 18 червня 2007 року [278] містить положення щодо захисту персональних даних про особу (ст. 13), а також положення про те, що Угода не завдає шкоди правам та обов'язкам держав, які випливають з міжнародного права й, зокрема, з будь-якої відповідної міжнародної конвенції або угоди, що застосовуються, сторонами яких вони є, у т.ч. Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року та Протоколу до неї від 31 січня 1967 року, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 19 грудня 1966 року та міжнародних договорів стосовно екстрадиції (преамбула та ст. 14). Аналогічні норми у тій чи тій формі закладені до інших відомих нам реадмісійних міжнародних договорів.

Таким чином, реадмісії осіб притаманні критерії, які дозволяють визначити її інститутом міжнародного права. Звісно ж цей інститут не є

настільки автономним як, наприклад, інститут суб'єкта чи джерел міжнародного права, не має такого загальносистемного характеру, який дозволить віднести його безпосередньо до усієї системи міжнародного права як самостійного інституту його загальної частини [184, с. 60].

Однак постає питання: до якої ж галузі чи підгалузі міжнародного права відноситься цей інститут?

Щодня мільйони чоловіків і жінок перетинають державні кордони різних країн у пошуках кращого життя, нової роботи чи умов життя, деякі виїжджають задля навчання чи лікування, багато їдуть відпочивати, поодинокі – шукають захисту від різного роду переслідувань (дискримінаційних, політичних тощо), а низка рятується від екологічних негараздів. Саме такі міграційні потоки, а також деякі інші переміщення науковцями і практиками іменуються «міжнародною міграцією населення» [176, с. 70]. Головною відмінною ознакою міжнародної міграції населення порівняно з внутрішньою міграцією є факт перетинання людьми міждержавних кордонів [312, с. 108], що потребує міжнародно-правового урегулювання.

Відомо, що міжнародно-правове регулювання являє собою систему міжнародно-правових юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на міжнародні відносини. У нашому випадку, як зазначив С. Герасімов, предметною областю реадмісії осіб є правові відносини, що виникають саме у процесі міграції населення з однієї держави в іншу [41, с. 8]. Тому реадмісія осіб завжди розглядається у контексті міжнародної міграції.

На сьогодні традиційним є укладання угод про реадмісію осіб між ЄС та державами, що визнаються для них державами міграційного ризику, та здебільшого це країни Африки та пострадянського простору. Безумовно, ці нормативно-правові акти мають статус джерел міжнародного права.

Іншим джерелом, яке покликане забезпечити правове регулювання інституту реадмісії осіб, є внутрішньодержавне українське законодавство у цій сфері. В Україні це «деякі положення Кодексу адміністративного судочинства України, що стосуються порядку подання та розгляду адміністративних позовів

про затримання іноземців та осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та забезпечення передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію; норми статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», якими розкривається поняття реадмісії та посвідчення на повернення з метою реадмісії, а також деякі особливості перебування на території держави іноземців та осіб без громадянства, які підлягають реадмісії» [181, с. 87]. При цьому, «порядок реалізації компетентними та уповноваженими органами України положень міжнародних договорів про реадмісію, укладених між Україною та іншими державами, а також порядок їх взаємодії під час здійснення реадмісійних процедур, врегульований відомчим підзаконним нормативно-правовим актом» [181, с. 87] – відповідною Інструкцією, затвердженою наказом МВС від 16 лютого 2015 року № 158, зареєстрованою 05 березня 2015 року Міністерством юстиції України за № 260/26705 [87]. Ці нормативно-правові акти є джерелами адміністративного права.

Зауважимо, що доволі значна кількість вітчизняних [8; 104; 115; 168; 275 та ін.] та зарубіжних [99; 101; 304 та ін.] дослідників вважають реадмісію осіб інститутом саме міжнародного права.

Так, О. Кажасєва відзначила, що «норми міжнародного права, які стосуються реадмісії, множинні та регулюють цілу низку матеріальних і процесуальних аспектів» [90, с. 76], а тому припустила, що реадмісія являє собою «інститут міжнародного права» [90, с. 76], а Н. Буваєва називає реадмісію «міжнародно-правовим інструментом» [28, с. 119].

Українські дослідники О. Німко і С. Мамчур наголошують, що «реадмісія осіб є інститутом саме міжнародного права, адже він виходить за межі юрисдикції однієї країни. Цей інститут, продовжують автори, пов'язаний із зовнішньою міграцією держави, тому будь-які питання, які стосуються процесу реадмісії, можуть бути вирішені лише спільними зусиллями усіх зацікавлених країн, тобто шляхом укладення відповідних міжнародних угод» [168, с. 230].

Водночас деякі дослідники стверджують, що реадмісія є інститутом конституційного права [42], а інші – адміністративного [23]. У той же час є такі адміністративісти [203], які доводять приналежність інституту реадмісії осіб до міжнародного права.

Так, «проведене Т. Пешковою детальне дослідження адміністративних справ щодо розміщення в місцях тимчасового перебування іноземних громадян, які підлягають реадмісії, дало їй змогу виділити декілька особливостей таких справ, які не дозволяють розглядати їх в порядку адміністративного судочинства» [181, с. 87]. Так, авторка наголошує, що «реадмісія – інститут міжнародного права, а сам предмет справ про реадмісію не відноситься до сфери дії норм адміністративного права» [203, с. 123–125]. Безумовно, продовжує Т. Пешкова, «норми адміністративного права тісно пов'язані з багатьма галузями права, однак такі справи торкаються здебільшого норм міжнародного та міграційного права, що додатково обумовлює необхідність виключення цієї категорії справ з числа адміністративних; реадмісія здійснюється на підставі норм міграційного права та угод з іншими державами, тому у правовідносинах, які виникають, управлінські відносини, тобто відносини безпосередньо між органами виконавчої влади, що входять в предмет регулювання адміністративного права, відходять на другий план» [203, с. 123–125].

На нашу думку, у цьому випадку не слід бути такими категоричними. Адже дійсно «поряд з галузевою класифікацією інститутів існують і так звані комплексні, міжгалузеві» [247, с. 311–312] або «змішані» [136, с. 303] інститути, які є наближеними до кількох галузей права. Як нами вже зазначалося вище, у науці стало вже традиційним існування внутрішньогалузевих комплексних інститутів, які характеризуються як інститути певної галузі права, для яких притаманне так зване «вторинне перегрупування норм цієї галузі права», що включаються до різних галузей права [207]. Багатоваріантність системи міжнародного права пояснюється ще й

тим, що різні галузі інколи частково суміщені чи взаємно проникні. Одні й ті ж норми та інститути можуть бути віднесені до різних галузей [106, с. 44].

Слушною є думка Ю. Паукової, яка, дослідивши адміністративно-правовий аспект видалення іноземних громадян та осіб без громадянства з території держави у випадку порушення міграційного законодавства, сформулювала положення про «дуалістичний характер процедури приймання-передавання осіб на підставі міжнародних договорів про реадмісію» [198, с. 9]. Дослідниця запропонувала виділяти внутрішню та зовнішню реадмісію: «внутрішня реадмісія» застосовується при передаванні іноземця, який нелегально перебуває на території однієї держави, іншій державі, а «зовнішня реадмісія» застосовується за ініціативою компетентних органів іноземних держав стосовно громадян третіх країн та осіб без громадянства та не пов'язана з адміністративно-правовим примусом відповідних органів державної влади [198, с. 15]. Зазначене дає змогу говорити про комплексність інституту реадмісії осіб.

У цьому контексті варто погодитися з позицією А. Пазюка про те, що «поняття комплексності галузі (інституту) означає, що її норми залишаються у головній структурі, в базових галузях, і на них поширюються загальні положення відповідних базових галузей. Виділення цих норм має за мету продемонструвати міжгалузеві зв'язки, притаманні сучасному міжнародному праву в цілому. Галузева комплексність права не потребує «висмикування» тих чи інших міжнародно-правових норм з інших галузей права, в яких вони виконують свою інструментальну роль» [193, с. 81].

На нашу думку, однією з особливостей сучасного етапу розвитку такої комплексної галузі як міжнародне міграційне право є подальший розвиток кола міжнародних відносин, що нею регулюються, одним з яких є саме інститут реадмісії осіб.

Отже, проведене дослідження показало, що міжнародно-правовий інститут реадмісії осіб є самостійним інститутом у системі міжнародного права, частиною комплексної галузі міжнародного міграційного права; являє собою

відокремлену сукупність принципів і норм, створених державами та іншими суб'єктами міжнародного права, покликаних регулювати міжнародні відносини у сфері приймання-передавання або транзитного перевезення нелегальних мігрантів.

Цьому інституту притаманний інтелектуально-вольовий зміст (фактична й юридична однорідність і наявність специфічної загальної групи понять) та самостійний вплив на однорідну групу міжнародних відносин, що ним регулюються, за допомогою специфічного інститутивного методу регулювання [181, с. 88].

За таких умов, проведене нами дослідження дає підстави стверджувати, що реадмісія осіб є інститутом міжнародного міграційного права як комплексної галузі міжнародного права; до його структури входять норми інших базових галузей міжнародного права, таких як міжнародне право захисту прав людини, міжнародне інформаційне право, право міжнародних договорів тощо, а також норми інших, вторинних для неї галузей внутрішньодержавного права (адміністративного, конституційного, інформаційного тощо), що стосуються приймання-передавання або транзитного перевезення осіб, які відповідно до законодавства держави-передавача (транзитера) нелегально прибули або перебувають на її території [181, с. 88].

Висновки до розділу 1

1. Реадмісія осіб є давнім міжнародно-правовим інститутом, витоки якого сягають X століття. Одні з перших двосторонніх міжнародних договорів, що вміщували у собі взаємні зобов'язання держав щодо приймання-передавання нелегальних мігрантів на територію тієї держави, з якої вони прибули, виникли саме на українській землі та укладені між Руссю й Візантією у 911 році.

Проведене дослідження дає змогу виділити такі періоди утворення і формування міжнародного-правового регулювання інституту реадмісії осіб: (1) *стародавній період – середина XVII століття*; (2) *II половина XVII*

століття – I половина XIX століття; (3) кінець XIX століття – початок XX століття; (4) II половина XX століття – по теперішній час, що відображає органічний взаємозв'язок процесу виникнення та функціонування інституту реадмісії осіб та розвиток відповідної міжнародно-правової договірної бази у цій сфері.

2. Під реадмісією осіб слід розуміти процедуру повернення або транзитного перевезення однією державою та приймання або надання дозволу на транзит іншою державою на підставах і в порядку, встановлених міжнародними угодами про реадмісію (приймання-передавання) осіб, укладених між цими державами, осіб (громадян приймаючої держави, іноземців чи осіб без громадянства), які відповідно до законодавства держави-передавача нелегально прибули, перебувають або проживають на її території.

На відміну від таких інститутів у сфері повернення осіб як видворення, депортація, евакуація (реевакуація), екстрадиція чи репатріація інститут реадмісії осіб має притаманну лише йому сукупність особливостей: необхідність встановлення держави, з якої нелегальний мігрант прибув, і документального підтвердження; необов'язковість встановлення особи нелегального мігранта (особливо під час прискореної процедури реадмісії осіб); можливість повернення нелегального мігранта не тільки до держави громадянської приналежності, але й також до держави з якої він прибув.

3. У процесі виникнення та розвитку інституту реадмісії осіб проявляються його суперечливі й двозначні тенденції, що, з одного боку, полягають у необхідності регуляції міграційних процесів, а з другого – в забезпеченні від порушень прав реадмісованих осіб.

Перш за все, реадмісію осіб слід розглядати не як інструмент чи механізм протидії нелегальній міграції, а як один з регуляторів міграційних процесів всередині держави. За наявності укладеної державою відповідної угоди реадмісія осіб дає змогу найбільш гуманним способом без тривалого утримання у місцях несвободи повертати іноземців чи осіб без громадянства до держави їх громадянства чи попереднього перебування.

По-друге, застосовуючи реадмісію осіб, держава повинна переконатися у відсутності дискреційних та імперативних підстав неможливості вислання осіб, зокрема, щодо невислання власних громадян або з гуманітарних чи політичних міркувань. Запитуюча держава, приймаючи рішення про реадмісію особи, зобов'язана не допускати вислання особи, до якої у запитуваній державі є можливим застосування катувань або іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Крім того, держава не повинна вдаватися до насильницької реадмісії, у тому числі осіб, які звертаються за статусом біженця чи особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, а також не порушувати інші права особи, яка підлягає реадмісії, що гарантуються національним законодавством запитуючої держави та міжнародно-правовими нормами у сфері захисту прав людини.

4. Міжнародно-правовий інститут реадмісії осіб є самостійним інститутом у системі міжнародного права, частиною комплексної галузі міжнародного міграційного права; являє собою відокремлену сукупність принципів і норм, створених державами та іншими суб'єктами міжнародного права, покликаних регулювати міжнародні відносини у сфері приймання-передавання або транзитного перевезення нелегальних мігрантів.

Цьому інституту притаманний інтелектуально-вольовий зміст (фактична й юридична однорідність і наявність специфічної загальної групи понять) та самостійний вплив на однорідну групу міжнародних відносин, що ним регулюються, за допомогою специфічного інститутивного методу регулювання. До його структури входять «норми інших базових галузей міжнародного права, таких як міжнародне право захисту прав людини, міжнародне інформаційне право, право міжнародних договорів тощо, а також норми інших, вторинних для неї галузей внутрішньодержавного права (адміністративного, конституційного, інформаційного тощо), що стосуються приймання-передавання або транзитного перевезення осіб, які відповідно до законодавства держави-передавача (транзитера) нелегально прибули або перебувають на її території» [181, с. 88].

РОЗДІЛ 2

ПРИНЦИПИ ТА НОРМИ РЕАДМІСІЇ ОСІБ

2.1. Основні загально визнані принципи міжнародного права як базис реадмісії осіб

Вітчизняні дослідники відзначають, що увесь масив норм міжнародного права має багаторівневу структуру та певну їх ієрархію правової системи, серед якої певним вінцем та головними системоутворюючими засадами, перш за все, варто визнати загально визнані принципи міжнародного права. Саме такі основні принципи є тим «лакмусовим папірцем» відповідності цього масиву міжнародно-правових норм засадам і вимогам функціонування правової системи. У випадку ж коли ця система не відповідає принципам міжнародного права, то такі норми відкидаються, оскільки жодна галузь, підгалузь чи інститут міжнародного права, а так само і його правова система, не здатні функціонувати без визнаних світовим співтовариством основних принципів [30, с. 155].

При цьому, слід відзначити, що до принципам кожної галузі, підгалузі, інституту міжнародного права або ж сукупності міжнародно-правових норм притаманні загально визнані принципи міжнародного права. Аналізуючи особливості системного розвитку сучасного міжнародного права, Є. Рудько відзначив, що зазначені принципи є виразниками системних вимог до міжнародно-правової норми, оскільки «міжнародне право являє собою систему взаємопов'язаних норм, кожна з яких повинна сприйматися у взаємозв'язку одна з одною, а перетворення міжнародного права у високорозвинену правову систему здійснюється шляхом узгодження і підпорядкування міжнародно-правових норм з усією системою права, до складу якої вони входять» [242, с. 12]. Проте, з огляду на системні властивості сьогоденного міжнародного права, надважливою є не тільки визначення базового характеру принципів, а

також і пізнання їх особливого структурного значення в організації правового регулювання. Основні принципи не лишень окреслюють загальний характер міжнародного права, а також функціонально формують певний каркас, довкола якого утворюються міжнародно-правові норми, інститути і вся система міжнародного права [113, с. 93].

В. Акуленко наголошує, що «кожній галузі міжнародного права притаманні принципи, керівні положення, на яких базується відповідна галузь» [5, с. 69]. Ними є основні принципи міжнародного права, зокрема такі: повага національного суверенітету, заборона застосування сили або погрози силою, невтручання у внутрішні справи держав, суверенна рівність держав тощо» [5, с. 70].

Однак, як слушно зауважив професор В. Василенко, «незважаючи на те, що кожен з основних принципів пронизує усі елементи системи міжнародного права, тим не менш має свою особливу сферу дії» [33, с. 225].

Саме існування спеціальних принципів інституту міжнародного права є одним з базових елементів існування та формування такого інституту. Водночас, як відмічає А. Кориневич, спираючись на дослідження А. Мовчана [159, с. 45, 48], «спеціальні принципи сучасного міжнародного права, походять від загальноприйнятих основних принципів міжнародного права, адже основні принципи міжнародного права є фундаментом всієї системи міжнародного права і співдружність держав постійно приділяє увагу їхньому подальшому удосконаленню і прогресивному розвитку» [112, с. 121].

Вміщуючи у собі найкращі рішення, ідеї та формулювання, сформовані від давніх часів до сьогодення, загальні правові принципи вважаються певним втіленням духу правової науки заходу – самобутнім і доволі успішним досвідом узгоджених суспільно орієнтованими нормами громадського та державного ладу з принципами природного права. На них орієнтуються суб'єкти приватноправових і публічноправових відносин як на «найбільш випробувані часом здобутки цивілізації у сфері правового регулювання суспільних відносин» [232, с. 54].

В. Корецький свого часу зауважив, що інтерес до «загальних принципів права» в міжнародному праві породжений боротьбою за демократичні принципи міжнародного права (принципи суверенітету, незалежності, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи інших держав, самовизначення народів, ненапад, суверенної рівності, дотримання міжнародних договорів, мирного співіснування та економічного співробітництва тощо), це про них іде мова, коли в міжнародному праві говорять «про загальні принципи права» [111, с. 4].

Загальноновизнано, що основні принципи міжнародного права – це імперативні норми (*jus cogens*), тобто відхилення від них ні індивідуально, ні за згодою суб'єктів міжнародного права недопустимо. Саме це забезпечує їхній універсальний характер, а в кінцевому рахунку – означає, що будь-яке порушення основних принципів міжнародного права зі сторони будь-якого суб'єкта міжнародного права призводить до заподіяння суттєвої шкоди законним інтересам інших суб'єктів [273, с. 31].

На державі завжди лежить обов'язок дотримання її міжнародно-правових зобов'язань відповідно до загальноновизнаних принципів міжнародного права [309, с. 6]. Менше того, як наголошує О. Цветков, «загальноновизнані принципи і норми міжнародного права за своєю правовою природою є юридичними законами міжнародного життя, переступити які не дано нікому. Імперативний та універсальний характер принципів міжнародного права означає, що усі конкретні норми міжнародного права, у т.ч. створювані у договірній практиці держав, не повинні вступати в протиріччя з основними принципами цього права» [301, с. 61].

У науці під принципами реадмісії розуміються «головні і найбільш важливі правові ідеї, спрямовані на реалізацію викладених завдань, вони є системою офіційних державно-правових поглядів на зміст і основні напрями діяльності органів публічної влади в області управління процесами міграції іноземного населення в державу, забезпечення вільного пересування, вибору

місця перебування і проживання громадян держави, а також припинення і недопущення нелегальної міграції іноземних громадян і апатридів» [23, с. 12].

Однак, перш ніж визначити спеціальні принципи інституту реадмісії осіб, слід проаналізувати застосовність до міжнародно-правових відносин у цій сфері універсальних принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року, а також Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року.

До числа основних загальновизнаних принципів міжнародного права прийнято відносити такі: співробітництво; суверенна рівність держав; повага прав людини; мирного врегулювання міжнародних спорів; незастосування сили і погрози силою; невтручання у справи, що входять у внутрішню компетенцію; рівноправ'я і самовизначення народів; територіальна цілісність і непорушність кордонів; сумлінне виконання обов'язків по міжнародному праву [234, с. 330–331].

Формальної ієрархії принципів не існує, але їхнє реальне значення неоднакове. Очевидно, як слушно зауважено О. Задорожнім, що «центральне місце належить принципіві *незастосування сили і погрози силою*: саме від його дотримання безпосередньо залежить ефективність і всіх інших принципів» [74, с. 75].

У міжнародних правовідносинах цей принцип «має свою історію становлення, яка пройшла шлях від морального осуду застосування сили у працях передових мислителів різних епох до правових актів внутрішньодержавних рівнів і до часткового правового обмеження застосування сили в Статуті Ліги Націй, до перших багатосторонніх договорів, що забороняють застосування сили чи погрозу силою, і, нарешті, до повної заборони в Статуті ООН» [49, с. 234–235]. Відповідно до пункту 4 статті 2 Статуту ООН «усі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй» [344]. Із

змісту зазначених положень слідує неприпустимість застосування сили або погрози застосування такої сили задля врегулювання міжнародних спорів. Причому «заборонене як пряме застосування сили (наприклад, вторгнення збройних сил однієї держави на територію іншої держави чи воєнна окупація), так і непряме застосування сили (наприклад, надання допомоги одній зі сторін у громадянській війні або в організації терористичних актів в іншій державі)» [154, с. 60].

Як відзначає А. Дмитрієв, першим багатостороннім міжнародним договором, що забороняє агресивну війну, став Паризький договір (відомий як Пакт Бріана-Келлога) від 27 серпня 1928 року [49, с. 235]. Відповідно до статті 2 цього договору встановлено, що урегулювання чи розв'язання спорів або конфліктів будь-якого характеру чи походження, що можуть виникнути між державами, мають завжди вирішуватися тільки мирними засобами [366].

При цьому, ні у Статуті ООН, ні в Декларації про принципи міжнародного права [351] про те, що саме слід розуміти під «силою» не розкривається. Проте, аналіз змісту цих документів дає змогу визначити, що силовий вплив є можливим не лише шляхом застосування збройних сил, а й також іншими засобами. До прикладу, В. Лисик вбачає прояв сили також «у формі ультиматуму про те, що у разі невиконання відповідних вимог до держави будуть застосовані силові засоби» [154, с. 60].

Як відзначили Р. Мюллерсон і В. Федоров, «спеціально виділяється обов'язок держави утримуватися від погрози силою або її застосування з метою порушення існуючих міжнародних кордонів іншої держави або як засобу вирішення міжнародних спорів, у чому числі територіальних спорів та питань, що стосуються державних кордонів» [123, с. 68].

За справедливим твердженням професора Б. Ференца, «одностороннє застосування сили для досягнення національних цілей довело свою руйнуючу силу та марність» [357, р. XVIII]. Тому, відповідно до сучасного міжнародного права держави повинні докладати усіх зусиль до того, щоб будувати свої

міжнародні відносини на основі взаєморозуміння, довіри, поваги та співробітництва в усіх областях [294, с. 35].

На цих самих засадах здійснюється й реалізація угод про реадмісію осіб. Зокрема, відповідно до пункту 3 статті 8 та пункту 2 статті 11 Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб [327] практичне повернення чи транзитне перевезення нелегального мігранта однією державою до іншої (або її території) може бути здійснено виключно за добровільною згодою держави. За таких умов виключається реадмісія осіб через кордон держави із застосуванням сили.

Такі ж положення безпосередньо пов'язують принцип незастосування сили або погрози силою з *принципом вирішення міжнародних спорів мирними засобами*, що закріплений, зокрема, в пункті 3 статті 2 Статуту ООН [344]. Відповідно до положень цього принципу міжнародні спори врегульовуються членами Організації Об'єднаних Націй мирними засобами, так, аби не наражати на виникнення загрози міжнародному миру, безпеці та справедливості. У цьому зв'язку «держави повинні прагнути до найскорішого та справедливого врегулювання своїх міжнародних спорів шляхом переговорів, обстеження, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регулярних органів або угодам чи іншим мирним засобам за власним вибором» [276, с. 135].

Доктрина міжнародного права, відзначає М. Медведєва, вирізняє дипломатичні та судові (квазісудові), або примусові, засоби вирішення міжнародних спорів. До перших відносяться переговори, добрі послуги, посередництво, обстеження (слідчі комісії) та погоджувальні комісії [138, с. 179].

Процедури мирного вирішення спорів (дипломатичні) також закладені до міжнародних договорів про реадмісію осіб. Для прикладу, у статті 9 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про реадмісію громадян обох держав від 25 вересня 2007 року, відповідно до якої «будь-який спір щодо тлумачення чи виконання цієї Угоди вирішується за допомогою консультацій між компетентними органами, а у разі,

якщо згоди не може бути досягнуто, спір вирішується дипломатичними каналами» [282]. Так само, відповідно до пункту 4 статті 12 Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію встановлено, що «розбіжності щодо тлумачення і застосування положень цієї Угоди вирішуються Сторонами шляхом консультацій і переговорів» [280].

Схожі положення закладені до більшості міжнародних договорів у сфері реадмісії осіб, що також мають безпосередній зв'язок з іншим, не менш важливим універсальним принципом міжнародного права – *обов'язком держав співпрацювати одна з одною*.

На універсальному рівні загально визнаний принцип «співробітництва держав» уперше був закріплений у Статуті ООН, який задля досягнення цілей ООН встановив обов'язок співробітництва як принципової основи міждержавних взаємовідносин [49, с. 234–235]. Нині серед науковців переважає думка про те, що «у міжнародному праві унілатералізм є небажаним, оскільки визначається одним із чинників фрагментації та однією з перепон до ефективної реалізації міжнародного права, суперечить основам міжнародного правопорядку, тому повинен бути заміщений багатосторонніми формами співробітництва» [138, с. 122].

Принцип співробітництва держав зафіксований в усіх відомих нам реадмісійних угодах, а також імплементаційних та виконавчих протоколах до них оскільки, як слушно наголошує А. Ястребова, міжнародно-правовий механізм реадмісії припускає взаємні дії зацікавлених держав і не може бути застосований в односторонньому порядку [317, с. 625], адже основою цього принципу є розвиток зв'язків, дотримання національного законодавства та виконання міжнародних зобов'язань держав [93].

Так, відповідно до преамбули Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про реадмісію осіб від 13 лютого 2008 року метою її укладання є намір зміцнювати співробітництво з метою більш ефективної боротьби з нелегальною імміграцією. При цьому, з метою здійснення моніторингу застосування цієї Угоди та підготовки пропозицій для

внесення до неї змін договірні Сторони створюють Спільну експертну групу (стаття 15) [284]. Угодою між Кабінетом Міністрів України та Швейцарською Федеральною Радою про реадмісію осіб, які перебувають на територіях їх держав нелегально, від 13 лютого 2008 року передбачена окрема стаття 10 «Принципи співробітництва», відповідно до якої держави надаватимуть одна одній підтримку у сфері тлумачення і застосування Угоди. Вони повинні «регулярно інформувати одна одну про вимоги щодо імміграції громадян третіх країн, а у разі виникнення розбіжностей в процесі тлумачення, застосування або виконання цієї Угоди проводяться консультації та взаємний обмін думками в усній чи письмовій формі між компетентними органами держав» [283].

Одним з основоположних принципів сьогоденного міжнародного права, що закріплені у Статуті ООН та низці інших міжнародних документів є *принцип невторчання в справи, що входять у внутрішню компетенцію держав*. На теперішній час, зауважила О. Довгань, «актуальність цього принципу зростає у зв'язку із специфікою сучасних міжнародних відносин, що характеризуються зростанням кількості локальних конфліктів, транснаціональної злочинності, етнічної та релігійної нетерпимості, появою нових принципів міжнародного права, посиленням ролі загальнолюдських цінностей, таких, наприклад, як дотримання прав людини, демократія, охорона навколишнього середовища» [53, с. 31]. «Невторчання – це протиправна дія чи бездіяльність, що здійснюється однією державою, групою держав або міжнародною організацією, проти волі держави – жертви вторчання з використанням засобів примусу як воєнного, так і невоєнного характеру, що порушують нормальний порядок міждержавних відносин і, таким чином, ставить під загрозу міжнародний мир та безпеку, спрямоване на зміну політики чи поведінку держави – жертви вторчання у справи, що входять у його внутрішню компетенцію, або на отримання від неї будь-якого зиску» [52, с. 3].

Л. Тимченко і В. Кононенко відзначають, що «міжнародне право у принципі не регулює внутрішньодержавні відносини, а тому держави і міжнародні організації не повинні вторчатися у внутрішню компетенцію будь-

якої держави» [271, с. 101]. Положення, що відображають цей принцип, закладені у двосторонніх міжнародних договорах у сфері реадмісії осіб. Зокрема, в преамбулі Угоди між Урядом Республіки Казахстан та Урядом Російської Федерації про реадмісію, учиненій 7 червня 2012 року в м. Астана, міститься положення щодо «поваги суверенного права кожної з держав встановлювати відповідно до їх законодавства відповідальність за незаконну міграцію на їх територіях іноземних громадян і осіб без громадянства» [249].

Т. Ківалова зауважує, що на перше місце у Статуті ООН у статті про принципи поставлений пункт, який говорить: «Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її членів» [96, с. 321]. Тобто *принцип суверенної рівноправності*, як наголошує В. Василенко, «є вихідним і багаторічно незмінним принципом міжнародного права, який займає особливе місце й у міграційній сфері, та покликаний забезпечувати рівноправне міждержавне співробітництво на недискримінаційних засадах незалежно від сфер такого співробітництва» [33, с. 225].

Так, розглядаючи антидискримінаційні положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Н. Дрьоміна-Волок встановила, що «як передбачає стаття 12 Пакту, «кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання»; «кожна людина має право покидати будь-яку країну, включаючи свою власну», що не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачені законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в Пакті» [56, с. 205]. Комітет з прав людини в Зауваженні загального порядку № 27 (1999) підкреслив, що обмеження прав, закріплених у пунктах 1 і 2 статті 12, за допомогою проведення будь-яких відмінностей, наприклад, за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майна, народження чи іншого статусу, являє явне порушення Пакту [391].

У Пакті не визнається також право іноземців в'їжджати на територію держави-учасниці або проживати на ній. Загалом, вирішення питання про те, кого вона бажає допускати на свою територію, є прерогативою держави. Водночас, загальне правило полягає в тому, що кожне з прав, встановлених у Пакті, має бути гарантовано без дискримінації між громадянами та іноземцями. На іноземців поширюється загальна вимога недискримінації у відношенні прав, гарантованих у Пакті, згідно з положеннями статті 2. Ця гарантія поширюється як на громадян, так і на іноземців [56, с. 206].

Завдяки участі держав у міжнародному правопорядку визнається також такий основний принцип як *сумлінне (добросовісне) виконання зобов'язань* [59, с. 36], що розвинувся упродовж багатьох років з міжнародно-правового звичаю *pacta sunt servanda* (угоди повинні виконуватися). Як слушно наголошує О. Київець, цей принцип «відіграє ключову роль у формуванні сучасного міжнародного правопорядку, а міжнародне право взагалі перестане без нього існувати» [97, с. 21]. Про загальне визнання принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань безпосередньо ведеться мова у «Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, Віденській конвенції про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями, або між міжнародними організаціями 1986 року, це підтверджується рішеннями міжнародних судових установ, практикою держав та міжнародних організацій» [73, с. 19]. Хоча, звісно, на відміну від інших принципів міжнародного права, як зауважує З. Юдін, він «має субстанційне значення, оскільки апелює не до змісту договорів і навіть не до їх форми, а до того, чому вони взагалі існують як один із різновидів вираження правової волі суб'єктів права» [313, с. 51].

В. Денисов наголошує, що додержання принципу добросовісності у стосунках між державами належить до їх життєвих інтересів, серед яких найважливішим є дотримання «святості» договорів. Чесне додержання міжнародно-договірних зобов'язань створює атмосферу взаємної довіри, що є необхідною умовою мирного співробітництва держав [62, с. 285].

Такий принцип знаходить своє відображення також у численних двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорах у сфері реадмісії осіб. Зокрема, абзацом першим Спільної декларації стосовно технічного та фінансового забезпечення до Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб відзначено, що «обидві Сторони погоджуються виконувати цю Угоду на основі принципів спільної відповідальності, солідарності й рівноправного партнерства в управлінні міграційними потоками між Україною та ЄС» [151, с. 84].

Зміст *принципу поваги прав людини та основоположних свобод* у формулювання Заключного акта Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі припускає, зокрема, таке: «Держави – учасниці, на території яких є національні меншини, будуть поважати право осіб, які до них належать, на рівність перед законом, будуть користуватися правами людини та основоположними свободами та будуть таким чином захищатись їх законні інтереси у цій сфері» [143, с. 194–195].

Пряме значення цього принципу в міжнародно-правовому регулюванні міграційних процесів є безсумнівним, адже немає нічого найбільш самоцінного, ніж людина, кожна окрема особистість, її життя, її права і свободи [36, с. 602], у тому числі й у сфері міграційних відносин.

Принцип поваги прав людини та основоположних свобод є одним із основних і найбільш часто згадуваних принципів у двосторонніх міжнародних реадмісійних угодах, що вимагає від держав не лише «утримуватися від порушень прав людини», але й покладає «позитивні зобов'язання щодо забезпечення таких прав та ефективного захисту». Зокрема, преамбулами угод про реадмісію осіб, укладених між Кабінетом Міністрів України та урядами Норвегії [284], Данії [285], Ісландії [286] тощо, закладені положення щодо визнання необхідності дотримання прав і свобод людини.

Відповідним принципом, без якого взагалі не може існувати інститут реадмісії осіб, є *принцип непорушності державних кордонів і територіальної цілісності держав*.

У першу чергу, цей принцип гарантує продовження існування держави в її нинішніх кордонах і робить односторонні зміни території силовими засобами третіх держав порушенням міжнародного права [372, р. 9–10], оскільки, як відмічає М. Глух, «сучасне міжнародне право забороняє насильницьке захоплення чужих територій, порушення державних кордонів, використання території будь-якої держави без її згоди» [131, с. 376].

Цей принцип містить у собі «обов'язок держав дотримуватися існуючої лінії кордону на місцевості: не допускати довільного переміщення лінії кордону на місцевості та його перетинання без відповідного дозволу або поза установлених правил» [123, с. 92]. Кожна держава має право контролювати перетинання її кордону людьми, тваринами, транспортними та інформаційними засобами, повітряними потоками [140, с. 181].

Зважаючи на державний суверенітет, а також територіальне верховенство, кожна країна, як наголошує М. Баймуратов, «вправі самостійно встановлювати порядок перетинання її кордону громадянами, транспортом і вантажами (видання національного закону про державний кордон) або такий порядок встановлюється за згодою зацікавлених держав з урахуванням загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права (міжнародний договір про правовий режим державного кордону між суміжними державами)» [16, с. 39]. Аналогічний підхід стосується міжнародних договорів у сфері реадмісії. При цьому, зазначений принцип, перш за все, виконує інструментальну роль для поширення територіальної юрисдикції держави на реадмісійні відносини та їх учасників, які перебувають на території тої чи іншої держави.

Об'єктом захисту принципу непорушності кордонів, на думку О. Задорожного, є усі види співробітництва держав із забезпечення їх безпеки та захисту – укладення договорів з делімітації та демаркації кордонів, колективна самооборона, розв'язання прикордонних спорів і створення відповідних механізмів реалізації цього принципу [74, с. 217]. Одними з таких механізмів є процедури, закладені до відповідних міжнародних договорів про реадмісію осіб.

Так, «реадмісія осіб як інститут міжнародного міграційного права є процедурою приймання-передавання або транзитного перевезення осіб, які відповідно до законодавства держави-передавача (транзитера) нелегально прибули або перебувають на її території (нелегальних мігрантів). Крім того, обов'язковою ознакою, особливо під час застосування прискореної процедури реадмісії, є наявність підтвердженого факту незаконного перетинання особою, яка підлягає реадмісії, державного кордону відповідної держави. Також слід відзначити, що більшістю відомих нам угод про реадмісію осіб чи відповідних імплементаційних (виконавчих) протоколів до них закріплена вимога щодо передавання осіб, реадмісію яких погоджено, саме в пунктах пропуску через державний кордон, а також, здебільшого, визначається їх виключний перелік» [182, с. 10].

Таким чином, «до міжнародно-правових відносин у сфері реадмісії осіб можуть бути застосовані всі основні загальновизнані принципи міжнародного права» [182, с. 10]. При цьому, дещо трансформуючи позицію А. Дмитрієва [51, с. 336], зазначимо, що закріплення визнаних цивілізованими націями загальних принципів права в міжнародних договорах про реадмісію підтверджує цивілізаційну природу їх юридично обов'язкової сили, що в такий спосіб врегульовують міжнародні відносини у сфері приймання-передавання і транзитного перевезення нелегальних мігрантів.

У процесі еволюції міжнародного права неодноразово виникала необхідність доповнення основних принципів іншими: або більш вузькими за сферою їх дії, чи такими, що відносяться до усїєї системи міжнародного права, але ще не до кінця сформовані та не закріплені у міжнародно-правових актах [238, с. 19].

За умов посилення міграції населення, руху капіталів і трудових ресурсів, переміщення бізнесу з однієї країни до іншої тощо на теперішній час сформувалось таке явище як «міжнародна мобільність» (*international mobility*). Безумовно, ця сфера вимагає створення спеціального юридичного фундаменту у формі відповідних правових принципів. За таких умов, на думку деяких

учених (І. Чабаєва та ін.), можна спостерігати зародження нових видів принципів міжнародного права, у т.ч. принципу реадмісії, який відображається у багатосторонніх і двосторонніх угодах про реадмісію [300, с. 18].

На нашу ж думку, говорити про реадмісію осіб як новий загальний принцип міжнародного права є передчасним. Найбільш коректним, як нами відзначалося вище, слід вести мову про спеціальні принципи реадмісії осіб як комплексного галузевого інституту міжнародного міграційного права, про які буде йти мова у наступному підрозділі цього дисертаційного дослідження.

2.2. Спеціальні принципи реадмісії осіб

Продовжуючи наше дослідження, слід наголосити, що своєрідним «переломленням» загальних принципів, характерних для міжнародного права, є специфічні галузеві принципи, оскільки загальні принципи міжнародного права діють через галузеві [163, с. 64].

Що стосується принципів міжнародного міграційного права, то адаптуючи до нашого дослідження позицію О. Задорожнього і М. Медведєвої щодо принципів міжнародного права навколишнього середовища, відзначимо, що «скільки є вчених, які спеціалізуються на цій темі, стільки існує й думок з приводу кількості таких принципів, їх змісту і статусу в міжнародному праві» [138, с. 61] загалом і міжнародному міграційному праві зокрема. Слід зазначити, що принципові засади міжнародного міграційного права у «комплексному вигляді не сформульовані і можуть бути виявлені за допомогою аналізу значної кількості міжнародних договорів, інших актів нормоутворюючого характеру» [138, с. 61]. Навіть те, що до тепер відсутній єдиний загальнообов'язковий нормативно-правовий акт, який містив би кодифіковану сукупність принципів міжнародного міграційного права, не означає, що таких принципів не існує.

Аналізуючи значення загальноновизнаних принципів міжнародного права у регулюванні процесів зовнішніх міграційних процесів, Н. Зінченко

обґрунтовує, що у зазначених правовідносинах найбільшого значення набувають такі принципи, як (1) принцип поваги прав людини та основних свобод, (2) принцип співробітництва держав, (3) принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, закріплених у міжнародних договорах. У той же час інші загальновизнані принципи міжнародного права, що є головним критерієм правомірності усіх міжнародно-правових норм, також важливі для регулювання процесів зовнішньої міграції.

При цьому дослідниця відзначає, що у сфері правового регулювання зовнішньої трудової міграції особливе значення мають такі спеціальні принципи, як: (1) принцип недискримінації трудових мігрантів; (2) принцип сприяння возз'єднанню їх сімей; (3) принцип рівного поводження; (4) принцип сприяння інтеграції трудових мігрантів і членів їх сімей в суспільство приймаючої країни. Аналіз конвенційних норм, прийнятих Міжнародною організацією праці, дозволив науковцю сформулювати також (5) принцип співробітництва держав щодо попередження та припинення незаконних пересувань, переміщень та найму трудових мігрантів, а також (6) принцип упорядкування становища незаконних мігрантів шляхом їх легалізації [80, с. 12–13].

Ю. Римаренко відзначав, що міжнародне міграційне право «засновується на таких принципах: (1) невідчуженості основних прав та свобод; (2) праві на громадянство та праві на самовільний вибір громадянства чи права на зміну громадянства; (3) заборона застосування збройної сили для обмеження здійснення особами чи групами осіб прав людини чи з тим, щоб позбавити їх національної, релігійної, культурної, мовної чи етнічної самобутності; (4) заборона таких заходів як примусове переміщення населення чи будь-які інші акти, які могли б призвести до насильницького переміщення людей; (5) право клопотання про надання та користування в інших країнах притулком від переслідувань; (6) право покидати будь-яку країну, включаючи свою власну, та праві повертатися у будь-яку країну; (7) принцип невислання біженців; (8) необхідність врахування – через вжиття заходів, спрямованих на

попередження, виправлення ситуації – специфічних потреб таких вразливих груп як жінки, глави сімей, безпритульні діти, жертви катувань та травм, люди похилого віку та інваліди; (9) застосовність прав і свобод, закріплених у міжнародних нормах, що стосуються прав людини, до кожної людини, незалежно від її раси, кольору шкіри, статі, громадянства, мови, віросповідання, етнічного та соціального походження; (10) принцип мирного врегулювання спорів між державами; (11) принцип, згідно з яким як двосторонні, так і багатосторонні відносини у зв'язку з міжнародними пересуваннями людей повинні здійснюватися на основі закону; (12) принципи, згідно з якими надання притулку є актом миролюбного та гуманного характеру, який не повинен розглядатися будь-якою державою як недружній вчинок; (13) визнання того, що попередження виникнення потоків біженців та появи осіб без громадянства, а також зменшення кількості осіб, що потребують міжнародного захисту, мають суттєве значення для підтримки миру та безпеки у світовому та регіональному масштабах; (14) принцип, відповідно до якого питання щодо прав людини, фундаментальних свобод та верховенства закону мають міжнародне значення, а обов'язки держав з дотримання прав людини стосуються питань, до яких виявляють безпосередній та законний інтерес усі держави у сфері діяльності ОБСЄ; (15) принцип міжнародного співробітництва, солідарності та поділу тягаря щодо великих потоків біженців і переміщених осіб, які потребують міжнародного захисту та допомоги» [236, с. 7–9].

Дослідивши міжнародно-правові відносини, що виникають у зв'язку зі становленням, розвитком і функціонуванням свободи переміщення робочої сили в рамках ЄС, О. Білозір виокремила низку базових принципів, що формують правову основу для регламентації міграційної політики ЄС: принцип вільного пересування; принцип свободи заснування для самозайнятих працівників; принцип недискримінації; принцип рівноправності [22, с. 10].

Є. Кисельова пропонує серед принципів міжнародно-правового регулювання міграції виділяти: (1) принцип суверенітету держав, (2) право осіб на свободу пересування, (3) принцип співробітництва держав [102, с. 52–54],

а у деяких пізніших працях також додатково виділила (4) принцип правозахисного підходу до міграції та (5) принцип взаємозв'язку між міграцією та розвитком [100, с. 111].

Причиною такої значної чисельності принципів для відносно нової галузі міжнародного права, на думку В. Буткевича, є те, що «в науці міжнародного права не визначені чіткі критерії принципів; часто вчені на свій розсуд трактують поняття «принцип» як правову норму, політичне завдання, зобов'язання чи обов'язок, місію і повинність, функцію і проблему, мету і стандарт, вимогу і спосіб організації системи, елементарне побажання або пораду, напрям розвитку» [31, с. 512–513].

Без сумніву, кожен автор має право на викладення своїх власних поглядів з приводу спеціальних принципів міжнародного міграційного права. Не вдаючись до дискусії проблеми, що виходить за межі предмету нашого дослідження, обмежимося лише окремими коментарями вищенаведених позицій науковців.

Так, принцип міжнародного співробітництва держав, на нашу думку, не може бути розцінений як спеціальний принцип міжнародного міграційного права, оскільки є загальновизнаним основним принципом міжнародного права. Те саме стосується принципу невідчуженості основних прав і свобод, принципу мирного врегулювання спорів між державами, що притаманні певно будь-якій галузі міжнародного права.

Більш того, автори відзначають як окремі принципи міжнародного міграційного права різні формулювання того самого принципу чи його складові. До прикладу, таке твердження стосується вищенаведених принципів: «невислання біженців», «надання притулку як акт гуманного і миролюбного спрямування», «визнання попередження виникнення потоків біженців і появи осіб без громадянства, а також зменшення кількості осіб, що потребують міжнародного захисту, є суттєвим значенням для підтримки миру й безпеки у світовому та регіональному масштабах» тощо.

Загалом, на нашу думку, під *принципами міжнародного міграційного права* слід розуміти визнані міжнародною спільнотою імперативні основоположні міграційно-правові засади, що у найбільш концентрованому вигляді закріплені у статутних документах і деклараціях міжнародних організацій (передусім ООН та МОМ), є обов'язковими для дотримання усіма державами-членами цих організацій і гарантовані міжнародними правовими засобами, що визначають вектор розвитку норм міжнародного міграційного права та впливають на національні системи міграційного права й законодавства [180, с. 82].

Принципи міжнародного міграційного права є порівняно новим явищем з огляду на те, що сама галузь зародилася досить нещодавно. Як відзначили О. Задорожній і М. Медведєва, «практиці держав і міжнародних установ не притаманна одноманітність і сталість, щоб можна було з цілковитою впевненістю говорити про чітку сформовану систему принципів відповідної галузі міжнародного права, а поведінка і позиція держав стосовно констатації існування того чи іншого принципу досить обережна, тому що пов'язана з темою відповідальності і компенсації за збиток» [72, с. 66].

Зазначене свідчить про необхідність окремого та більш ґрунтовного дослідження проблеми принципів міжнародного міграційного права як окремої комплексної галузі міжнародного права, що виходить за межі предмету нашого дослідження. Водночас, наведені галузеві принципи окреслюють загальний напрям нашого подальшого дослідження щодо спеціальних принципів міжнародно-правового інституту реадмісії осіб – проблеми, що не отримала належного наукового осмислення.

Слід відзначити, що в науці та практиці міжнародного права відсутнє чітке визначення принципів реадмісії осіб. Зазначене питання дістало свого розгляду лише у дослідженні його адміністративно-правового аспекту, проведеного О. Білоконь [23], а також його конституційно-правових засад, розглянутих С. Герасімовим [42].

Так, останній, наголошуючи на тому, що правове регулювання реадмісії ґрунтується на прихильності загально визнаним принципам і нормам міжнародного права [42, с. 19], виділяє такі спеціальні юридичні принципи реадмісії: «а) принцип ефективності реадмісії; б) диференціація реадмісійних напрямів співпраці держави з державами походження нелегальних мігрантів; в) надання державної допомоги найгостріше нужденним категоріям видворених осіб, стимулювання їх добровільного повернення на колишнє місце проживання за кордоном і створення умов для самостійної рееміграції латентних груп нелегальних мігрантів; г) ідентифікація особи нелегальних мігрантів в процесі реадмісії» [41, с. 34].

О. Білоконь назвала ідентичні принципи реадмісії, однак доповнила їх принципом «дотримання строків направлення клопотання про реадмісію осіб та отримання відповіді на нього» [23, с. 12–13].

Більшість із запропонованих авторами принципів викликають певні сумніви як щодо їх «специфічності» для реадмісії осіб, так і з приводу можливості їх застосовності виключно до правовідносин у цій сфері.

Перш за все, це стосується «принципу ефективності» оскільки, як слушно відзначила О. Київець, таку категорію як ефективність слід розглядати як першопричину та як наслідок застосування загальних принципів права у міжнародній правозастосовній практиці [97, с. 12]. І дійсно, ефективність може характеризувати будь-який аспект правовідносин і вона, зауважує В. Денисов, може бути забезпечена шляхом використання інших принципів міжнародного права, таким як *bona fide* і заборона *зловживання правом* [62, с. 399].

Крім того, принцип ефективності може бути застосовано до інших галузей міжнародного права. Так, він поширює свій вплив на захист прав і свобод, адже положеннями статті 8 Загальної декларації прав людини відзначено: «Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією і законом» [67].

Л. Тимченко і В. Кононенко відносять зазначений принцип до права міжнародних договорів і відзначають, що «широко вживаний у рамках Страсбурзького правозахисного механізму принцип ефективності лежить в основі тлумачення міжнародних угод у сфері прав людини. Європейська комісія з прав людини і Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслювали, що тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року повинне базуватися на загальних міжнародно-правових принципах інтерпретації, але з обов'язковим урахуванням особливої природи цього документа і відповідних стандартів Ради Європи. У зв'язку з цим об'єкт і мета Конвенції як угоди, спрямованої на захист людської особи, вимагає тлумачення і застосування її положень так, щоб зробити передбачені в ній гарантії практичними та ефективними» [271].

При цьому, Р. Хорольський відносить принцип ефективності до права ЄС зауважуючи, що він є принципом, який визначає зобов'язання держав – членів із реалізації права ЄС та впливає з положень статті 10 Договору про ЄС [153, с. 258].

Також не можна погодитись із виділенням дослідниками такого спеціального принципу реадмісії осіб як «надання державної допомоги найгостріше нужденним категоріям видворених осіб, стимулювання їх добровільного повернення на колишнє місце проживання за кордоном і створення умов для самостійної рееміграції латентних груп нелегальних мігрантів» [41, с. 34]. Зазначені положення не знаходять відображення у жодній чинній угоді про реадмісію осіб та, загалом, питання щодо сприяння добровільному поверненню мігрантів та їх подальшої реінтеграції слід вважати галузевим принципом міжнародного міграційного права, який наближений до іншого інституту цієї галузі – видворення осіб.

Аналогічні аргументи можна навести й щодо виділеного вищезазначеними авторами принципу «ідентифікації особи нелегальних мігрантів у процесі реадмісії», оскільки, як нами вже наголошувалося, для реадмісії (особливо за прискореною процедурою) не є обов'язковим здійснення

заходів щодо встановлення особи нелегального мігранта, а достатньо доказово підтвердити факт його прибуття з відповідної держави.

Слід також наголосити на певних наукових дискусіях, які точаться щодо можливості застосування до реадмісійних правовідносин принципу невислання біженців.

Так, А. Шендеровська зазначила, що «викликають стурбованість пропозиції деяких експертів запровадити зміни до процедури отримання статусу біженця в Україні після вступу у силу Угоди про реадмісію. Зокрема, неприпустимою є пропозиція відмовляти громадянам третіх країн, реадмісованим з ЄС, у прийнятті заяв про отримання статусу біженця на підставі того, що вони мали можливість звернутися за притулком у державах-членах ЄС та пропозицію не звільняти осіб, які подали подібні заяви, з місць тимчасового утримання» [307, с. 382]. «Така некоректна імплементація Угоди про реадмісію, продовжує авторка, потенційно загрожує погіршенням ситуації у сфері дотримання прав людини, зокрема біженців і шукачів притулку, а зусилля державних органів України, міжнародних та неурядових організацій мають бути спрямовані на посилення гарантій дотримання прав цієї вразливої групи осіб» [307, с. 382].

М. ЖюфFRE також вбачає в існуванні угод про реадмісію осіб певні загрози для шукачів захисту. Дослідниця зазначає, що дія цих двосторонніх угод фактично перешкоджає доступу біженців до захисту [359], оскільки при невключенні до реадмісійних угод окремих положень про біженців існує реальна загроза переміщення шукачів захисту як невизнаних мігрантів до безпечних третіх країн [358, р. 79].

Крім того, не дивлячись на передбачені законодавством ЄС засоби захисту від такої практики, у широких рамках двосторонніх угод застосовується реадмісія у країни походження та треті країни з недостатньо усталеним правопорядком і механізмами надання притулку. Однак, Європейський суд з прав людини оскаржив таку практику. 2012 року Суд ухвалив рішення по справі Хірсі Джамаа й інших проти Італії [341], яким

визнав, що Італія порушила статті 3, 4 та 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, повернувши морським шляхом у Лівію мігрантів із Сомалі та Еритреї. Як аргумент щодо вчинення таких дій Уряд Італії послався на двосторонню Угоду між Італією та Лівією про реадмісію. Однак, рішення Суду, що ухвалене на користь заявників і передбачає виплату компенсації, демонструє, що двосторонні угоди не можуть існувати для обґрунтування практики, несумісної з правами людини. У 2014 році Європейський суд з прав людини за результатами розгляду справи Шаріфі та інші проти Італії і Греції [340] ухвалив рішення щодо поводження з нелегальними мігрантами, які в'їхали до Італії з Греції, а потім були повернуті зворотно до Греції, та які побоювалися подальшої реадмісії у свої відповідні країни походження. Суд постановив, що обидві сторони порушили статті 3 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і що Італія порушила статтю 4 Протоколу № 4 до цієї Конвенції [379].

Як зауважує М. Буроменський, у міжнародному праві склалися певні вимоги до мети та змісту процедури надання притулку, які мають вміщувати в собі гарантії, відображаючись у її основі. Базова гарантія передусім полягає у гарантуванні доступу до процедури надання захисту. Цей доступ є «визначальним у забезпеченні поваги до фундаментального принципу у правовому статусі біженців – принципі невислання» [157, с. 89].

Зазначений принцип також закріплений і в реадмісійних угодах, а тому вважаємо вищезазначені побоювання дослідників щодо безпідставного повернення шукачів захисту надто перебільшеними.

Так, О. Кажасвою виявлено, що Угода між Урядом Російської Федерації та Урядом Республіки Білорусь про реадмісію 2013 року являє собою приклад найкращої практики у тому, що нарівні із загальними строками запиту про реадмісію ця угода містить спеціальний строк запиту про реадмісію стосовно громадян третьої держави або особи без громадянства, клопотання про надання статусу біженця, додаткового захисту чи притулку яких перебувають на розгляді компетентних органів держави запитуючої Сторони [89, с. 16].

Вищенаведені положення свідчать, перш за все, про те, що принцип невислання біженців не є спеціальним принципом реадмісії осіб. Це випливає з того, як слушно зауважено у хрестоматії з прав біженців, підготовленій Угорським Гельсінським Комітетом за підтримки Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, що міжнародні угоди про реадмісію осіб покликані застосовуватися до шукачів притулку, яким було у ньому відмовлено, та до людей, переміщених у ймовірно безпечну третю країну чи безпечні країни походження [385, р. 323]. Схожої точки зору дотримується македонська дослідниця С. Борнарова, яка зауважує, що угоди про реадмісію зосереджені на питаннях, пов'язаних із процедурою повернення нелегальних мігрантів, тимчасовий захист яких закінчився, або шукачів притулку, які ухиляються від процедури та не повертаються до країни походження [337, р. 131]. Самі чиновники ЄС стверджують, що жодна держава не може реадмісувати особу, якщо існують сумніви щодо дотримання стандартів прав людини та захисту біженців у країні, до якої має бути направлена особа [370, р. 215].

Також, на слушну думку О. Поєдинок, «принцип *non-refoulement* є характерним і для інституту захисту прав біженців, і для міжнародного права захисту прав людини в цілому, і для міжнародного гуманітарного права, причому застосування цього принципу відповідно до однієї галузі (інституту) не перешкоджає його застосуванню відповідно до іншої» [205, с. 259].

Розглядаючи проблему спеціальних принципів реадмісії осіб, слід відзначити, що «критерієм для встановлення принципу є джерела міжнародного права, у яких цей принцип має бути чітко сформульований і визнаний державами як імперативна норма, а не як рекомендація чи побажання» [31, с. 515].

Перш за все, серед спеціальних принципів реадмісії осіб слід виділити *принцип організованого та безпечного повернення нелегальних мігрантів*, що знайшов своє відображення, зокрема, в Угоді між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18 червня 2007 року [327], преамбулою

якої відзначено бажання держав за допомогою цієї Угоди, керуючись духом співробітництва та на основі взаємності, запровадити відповідні процедури щодо встановлення особи, а також організованого й безпечного повернення тих іноземців, які не виконують встановлених щодо в'їзду (перебування) на територію держави вимог, або припинили їх виконувати. Аналіз цих положень свідчить про, перш за все, необхідність вжиття державами-учасницями угод про реадмісію осіб усіх можливих заходів задля недопущення небезпеки для осіб, які підлягають реадмісії, під час їх передавання до держави попереднього перебування чи їх громадянської належності. При цьому таке передавання повинно здійснюватися організовано, тобто із чітким дотриманням договірною порядку дій.

Із змісту цього принципу випливає інший принцип реадмісії осіб – *обмеженої формальності*. Він закріплений майже у кожному договорі про реадмісію осіб. Зокрема, пунктом 1 статті 2 Угоди між Європейським Співтовариством та Республікою Молдова про реадмісію нелегально перебуваючих осіб від 22 листопада 2007 року [325] визначено, що держави приймають на свою територію усіх осіб, які не виконують обов'язкових умов в'їзду, перебування або проживання на території держави-учасниці, за відповідним запитом і без застосування зайвих формальностей, крім тих, що визначені відповідною Угодою. Звісно ж сам запит також є такою формальністю, яка передбачена угодами про реадмісію осіб (хоча у деяких випадках такі запити не є обов'язковими), однак, виходячи із наведених положень, держави не вправі відмовити у здійсненні реадмісії особи у разі дотримання усіх *«реадмісійних формальностей»* – сукупності передбачених відповідними договорами про реадмісію осіб вимог, виконання яких є обов'язковими для приймання-передавання або транзитного перевезення осіб, які відповідно до законодавства держави-передавача (транзитера) нелегально прибули або перебувають на її території (нелегальних мігрантів)» [180, с. 87].

Положення принципу обмеженої формальності безпосередньо пов'язані з принципом *визначеності строків давності*. Загалом кожний договір про

реадмісію осіб насичений різними обмежуючими для застосування цього інституту часовими рамками: строк для подання запиту про реадмісію, а також надання відповіді на такий запит; строки, передбачені для приймання-передавання осіб після погодження реадмісії; строки, на які документується нелегальний мігрант для здійснення реадмісії; строки, необхідні для проведення співбесіди тощо.

Так, пунктом 2 статті 3 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туркменістану про реадмісію осіб, учиненої 14 травня 2001 року, визначено, що «запит про намір передати громадянина третьої країни повинен бути зроблений запитуючою Стороною не пізніше шести місяців з дня незаконного в'їзду або порушення правил перебування на території держави запитуючої Сторони» [287].

Так само обов'язкові, але дещо інші часові обмеження щодо надсилання запитів про передавання громадян третіх країн та осіб без громадянства передбачалися абзацом третім статті 8 Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Молдова про приймання та передачу осіб через українсько-молдовський державний кордон, учиненій 11 березня 1997 року. Угодою визначалося, що такі запити «повинні бути зроблені не пізніше 90 днів з моменту нелегального перетинання державного кордону» [282].

Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про реадмісію осіб, учиненою 13 лютого 2008 року, передбачена окрема стаття 8 під назвою «Обмеження в часі», якою визначено, що «запит про реадмісію повинен бути поданий компетентному органу Запитуваної держави протягом не більше ніж одного року після того, як компетентному органу Запитуючої сторони стало відомо про те, що громадянин третьої країни чи особа без громадянства не виконують чинних умов для в'їзду, перебування або проживання або перестали виконувати такі умови» [284]. Аналогічні часові обмеження закладені, зокрема, в Угоді між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Данія про реадмісію осіб, учиненої 16 березня 2007 року [285], та Угоді між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію

осіб від 18 червня 2007 року [278]. Слід відзначити, що зобов'язання щодо реадмісії, передбачені зазначеними угодами, не виникають у випадках, коли запити стосовно здійснення реадмісії осіб подаватимуться після закінчення зазначеного строку. Виключенням можуть бути лише «наявність юридичних чи практичних обставин несвоєчасної передачі заяви, які дозволяють продовжити строк для подання запиту на підставі заяви до 30 календарних днів» [278].

Як нами наголошувалось вище, визначеність часових обмежень, передбачених договорами про реадмісію осіб, є однією з ключових особливостей, що відрізняє цей інститут від інших, схожих із ним інститутів (видворенням, екстрадицією, депортацією тощо). Недотримання державами визначених угодами строків виключає здійснення реадмісії осіб, що обумовлює виділення «визначеності строків давності» як спеціального принципу цього інституту.

Визначальним для інституту реадмісії осіб є також принцип *доказового підтвердження неправомірного прибуття чи перебування на території запитуючої держави*, оскільки сама сутність цього інституту полягає у висланні іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в державі з порушенням законодавства цієї держави. Так, статтею 1 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Узбекистан про приймання та передачу осіб, які перебувають на території держави нелегально, від 12 жовтня 2000 року визначено, що «кожна зі Сторін за поданням другої Сторони приймає або передає осіб, які не дотримуються умов в'їзду або перебування на території держави Сторони, що передає» [289]. Дещо інше формулювання міститься у статті 3 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про реадмісію осіб, учиненої 7 червня 2005 року, відповідно до якого «кожна Договірна Сторона здійснюватиме реадмісію осіб, які не виконують або припинили виконувати діючі умови для в'їзду або перебування на території держави запитуючої Договірної Сторони» [291]. Незважаючи на певні відмінності у зазначених формулюваннях, загалом вони

зводяться до того, що реадмісії підлягають особи, які неправомірно прибули чи перебувають на території відповідної держави.

Зрештою, з цих положень випливає ще один принцип реадмісії осіб – *прибуття іноземців чи осіб без громадянства із запитуваної держави або громадянства цієї держави*, без дотримання якого застосування реадмісії неможливе. Зокрема, з положень Угоди між Кабінетом Міністрів України і Виконавчою владою Грузії про приймання і передачу осіб (реадмісію), які знаходяться на територіях держав незаконно, учиненої 22 квітня 2003 року, випливає, що «приймання особи з однієї держави до іншої можливе лише за умови, якщо буде доведено або є підстави вважати, що ця особа є громадянином держави Сторони, якій її передають» [288].

Відповідно до статті 3 Угоди між Європейським Співтовариством та Республікою Кабо-Верде про реадмісію осіб, які перебувають нелегально, від 18 квітня 2013 року [331] іноземці та особи без громадянства будуть прийматися Республікою Кабо-Верде у разі, якщо буде доведено або є законні підстави припускати згідно з поданими доказами *prima facie*, що такі особи:

а) мають або мали на момент в'їзду на цю територію дійсні візи, видані Республікою Кабо-Верде, разом із доказом в'їзду на територію Республіки Кабо-Верде або дійсний дозвіл на проживання, виданий Республікою Кабо-Верде; або

б) незаконно проникли на територію держави-члена ЄС безпосередньо з Республіки Кабо-Верде і підтверджено, що вони попередньо перебували на території Республіки Кабо-Верде.

Такі самі положення, що визначають обов'язкове підтвердження прибуття іноземців чи осіб без громадянства із запитуваної держави або громадянства цієї держави, закладені у більшості угод, укладених між Європейським Співтовариством та іншими державами світу. При цьому, такі угоди визначають також перелік засобів доведення, що стосуються вищенаведених підстав застосування реадмісії осіб, якими можуть бути, зокрема: документи, рахунки чи будь-які посвідчення (наприклад, перепустки

до державних або приватних органів, рахунки з готелів, квитанції використання кредитних карток, направлення до будь-яких лікарів, договори про оренду транспортних засобів, житла тощо), які безпосередньо вказуватимуть на те, що особа знаходилася на території запитуваної країни; іменні списки пасажирів літака або квитки поїздів, автобусів чи морських суден, що свідчатимуть про перебування на території запитуваної держави або маршрут слідування відповідної особи територією цієї держави; дані, що підтверджуватимуть користування відповідною особою туристичними, кур'єрськими або іншими послугами тощо.

Здійснюючи попередні висновки, слід наголосити, що визначення принципів реадмісії осіб має безумовну практичну значимість як для тлумачення норм міжнародних договорів про реадмісію осіб, так і для взаємодії компетентних органів держав під час розгляду та виконання ними запитів про реадмісію. Це обумовлено наявністю усталеного зв'язку між спеціальними принципами реадмісії осіб і підставами для відмови у реадмісії, оскільки недотримання визначених принципів робить її неможливою.

2.3. Міжнародне договірне регулювання реадмісії осіб

Важливою складовою розкриття проблеми міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб є дослідження норм міжнародного права, що визначають матеріальні та процесуальні підстави існування цього інституту.

У науці міжнародного права під нормами міжнародного права прийнято розуміти створене суб'єктами міжнародного права узгоджене, формально виражене, юридично обов'язкове правило поведінки, що регулює міжнародні відносини шляхом встановлення взаємних прав та обов'язків [131, с. 273]. У масиві нормативно-правових актів вагоме місце займають, як наголошує М. Баймуратов, «договірні норми, що виникають в результаті узгодження воль держав, тому що, поступаючись об'єктивним вимогам стабільності

міжнародного права та однозначності у визначенні прав і обов'язків учасників міжнародних відносин, витіснили норми звичаєвого права» [16, с. 21].

Значний обсяг спеціальних прав і обов'язків передбачений нормами, які професор Ю. Римаренко назвав міжнародними нормами з міграції. Вони стосуються всіх, але, передусім, спеціально розроблені для мігрантів. Міжнародні норми у міграційній сфері «часто обмежують свободу національних законодавств і свобод державних службовців при здійсненні національних норм з питань імміграції та еміграції» [236, с. 176, 177].

Усе більше міжнародно-правових відносин упродовж останнього часу регулюють міжнародні договори [97, с. 13], що є результатом сучасного і світового методу нормотворення та головним джерелом сучасного міжнародного права [154, с. 94]. Значний обсяг таких джерел становлять угоди про реадмісію осіб.

Так, за підрахунками Є. Кисельової тільки на 2000 рік у світі діяло більше трьохсот угод про реадмісію [103, с. 78]. Можливо чи не найбільш тривалу практику двостороннього регулювання питань реадмісії осіб мають держави-члени ЄС. Зокрема, як зауважує Ф. Траунер, у Східній Європі існує тісна мережа угод про реадмісію осіб з ЄС [387, р. 38]. За даними Центру міграційної політики 27 з цих країн, станом на серпень 2010 року, уклали 63 нестандартні угоди, пов'язані з реадмісією, та 190 – стандартних [343, р. 28].

Україною ж, станом на 01 серпня 2019 року, наразі укладено 13 угод про реадмісію осіб. Зазначимо їх за датою вчинення:

Угода між Урядом України і Урядом Республіки Узбекистан про прийом-передачу осіб, які перебувають на територіях держав нелегально, від 12 жовтня 2000 року [289];

Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Туркменістану про реадмісію осіб від 14 травня 2001 року [287];

Угода між Кабінетом Міністрів України і Виконавчою владою Грузії про приймання і передачу осіб (реадмісію), які знаходяться на територіях держав незаконно, від 22 квітня 2003 року [288];

Угода між Кабінетом Міністрів України та Швейцарською Федеральною Радою про реадмісію осіб, які перебувають на територіях їх держав нелегально, від 11 липня 2003 року [283];

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про реадмісію осіб від 07 червня 2005 року [291];

Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18 червня 2007 року [278];

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Данія про реадмісію осіб від 16 вересня 2007 року [285];

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про реадмісію громадян обох держав від 25 вересня 2007 року [282];

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про реадмісію осіб від 13 лютого 2008 року [284];

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію від 22 жовтня 2012 року [280];

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Ісландії про реадмісію осіб від 25 вересня 2013 року [286];

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про реадмісію осіб від 06 жовтня 2017 року [290];

Угода між Україною та Республікою Білорусь про реадмісію осіб від 28 жовтня 2018 року [292].

На сьогодні традиційним є укладання угод про реадмісію осіб як основних джерел, що врегульовують досліджувану нами проблему та мають схожу між собою структуру і змістовне наповнення. Їх аналіз дозволяє виділити таку їх загальну структуру:

- назва (найменування, заголовки) угоди;
- преамбула;
- термінологічний (понятійний) апарат;
- зобов'язання сторін щодо реадмісії осіб;

- процедури реадмісії осіб;
- підстави та порядок транзитного перевезення;
- захист персональних даних;
- фінансові питання (витрати);
- положення щодо імплементації;
- зустрічі експертів;
- заключні (прикінцеві) положення;
- додатки.

Охарактеризуємо ці структурні елементи.

Необхідним власним атрибутом (реквізитом) і структурним елементом будь-якого нормативно-правового акту є його *назва (найменування, заголовок)*, що виконує роль офіційного резюме змісту всього документа або його частини [169, с. 64]. Відповідно до таких основних джерел права – міжнародних договорів як Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями 1986 року та Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року [31, с. 322], юридичної різниці між міжнародними договорами та їх різними назвами не існує. Хоча, як зауважує М. Баймуратов, «деякі найменування, у результаті їх тривалого вживання на практиці закріпилися за певними видами міжнародних договорів» [16, с. 109]. Проте, як слушно наголосив С. Мельник, назва міжнародного договору не впливає на його юридичну силу [62, с. 843].

Для більшості угод, які укладаються Європейським Співтовариством, доволі традиційною є назва – «про реадмісію осіб, які перебувають без дозволу» (*of the readmission of persons residing without authorisation*). Однак, на наше переконання, найбільш правильним і виправданим буде застосування більш лаконічної назви – «про реадмісію осіб» або просто «про реадмісію», оскільки сама сутність реадмісії (як нами зазначалося вище) полягає в тому, щоб повертати осіб (громадян приймаючої держави, іноземців чи осіб без громадянства), які відповідно до законодавства держави-передавача нелегально прибули, перебувають або проживають на її території. Такі лаконічні назви

мають, зокрема, українсько-білоруська [292], українсько-російська [280], українсько-молдовська [290], українсько-європейська [278], європейсько-російська [326], українсько-туркменська [287], українсько-турецька [291] та інші угоди.

Поодинокі угоди також мають особливі назви, що обумовлені специфікою об'єкта їх правового регулювання. Так, українсько-в'єтнамська угода [282] має назву *«про реадмісію громадян обох держав»*, оскільки положення цієї угоди не врегульовують питання реадмісії громадян третіх держав, а лише власних громадян.

Перейдемо до наступного структурного елемента реадмісійних угод – *преамбули*. Як писав Л. Явіч, безпосередній зміст законодавства аж ніяк не зводиться, та й не може зводитись тільки до юридичних норм. Для роз'яснення прийняття в нормативно-правових актах містяться преамбули, що вміщують рекомендації та заклики, визначення тих чи інших юридичних понять тощо [316, с. 73]. Преамбула як елемент структури міжнародного договору вказує мотиви, цілі та принципи укладання договору [131, с. 125], а тому у більшості випадків містить так звані «норми-цілі» і «норми-принципи» та має таку ж юридичну силу, як і основний текст договору [139, с. 251]. Більш того, за слушним твердженням М. Буроменського, відсутність у проєкті міжнародного договору преамбули може свідчити про відсутність наміру сторони укласти сам договір [153, с. 51].

Усі відомі нам угоди про реадмісію осіб структурно вміщують у собі преамбули, в яких вказується необхідність укладення угоди задля запровадження ефективних і швидких процедур з ідентифікації, організованого й безпечного повернення осіб, не виконуючих встановлених умов для в'їзду на територію країн і перебування, або ж припинили виконувати ці умови; полегшення транзитного перевезення зазначених осіб; посилення реалізації заходів, спрямованих на протидію діяльності організованих злочинних угруповань щодо незаконного переміщення нелегальних мігрантів; з огляду на необхідність дотримання основних прав і свобод людини і громадянина;

керуючись духом співпраці, а також маючи намір зміцнити співробітництво з метою більш ефективної боротьби з нелегальною імміграцією. В деяких преамбулах державами також зазначаються застереження щодо відсутності впливу угод на права й обов'язки держав, що випливають з міжнародного права і, зокрема, з перелічених у преамбулі міжнародних конвенцій або угод.

Роль преамбули зазначених угод полягає у роз'ясненні й усвідомленні концепції укладання угоди, її змісту та мети, а також прихильності сторін до основоположних принципів і норм міжнародного права, про які велася мова у попередніх розділах цього дисертаційного дослідження. При цьому відзначаємо ту обставину, що на відміну від сучасних, більш ранні реадмісійні угоди не містять у преамбулах положень щодо визнання державами необхідності дотримання прав і свобод людини, співробітництва, недискримінації та інших базових для міжнародного права принципів. Зазначені обставини свідчать про прояв певної закономірності розвитку міжнародно-правової юридичної техніки, яка останнім часом стала приділяти більше уваги загальним питанням міжнародного співробітництва та дотримання основних принципів міжнародного права, навіть у вузькоспеціалізованих договорах.

Слід ще раз підкреслити, що преамбули міжнародних договорів є їх складовою частиною, яка вирішує різнопланові юридичні наслідки, а також неприйнятність позиції деяких науковців [350, с. 48] про те, що преамбула відіграє для міжнародного договору декоративну роль.

Так само важливу роль щодо практичного виконання міжнародних зобов'язань є *термінологічний (понятійний) апарат* міжнародної угоди про реадмісію осіб. Як слушно зазначає І. Жигалкін, «понятійно-категоріальний апарат – це своєрідний феномен, який визначає культурний аспект правотворчого процесу, його практичну орієнтацію, а юридичній термінології належить особлива роль, що полягає у прояві первинного матеріалу щодо вираження волі суб'єкта права, початковою ланкою побудови юридичного тексту» [64, с. 100].

Основними термінами (поняттями), які закладені в угодах про реадмісію осіб, є: «*громадяни сторін*», «*особи без громадянства*», «*громадяни третіх країн*», «*дозвіл на проживання*», «*віза*», «*запитуюча держава (сторона)*», «*запитувана держава (сторона)*», «*прикордонний район*», «*компетентний орган*», «*транзит*» та інші.

Значення в міжнародних договорах термінів (понять) дає змогу не допускати неоднозначного розуміння сторонами правовідносин, що між ними виникають. Зокрема, поняття «*прикордонний район*», передбачений у пункті «*m*» статті 1 Угоди між Європейським Співтовариством та Республікою Кабо-Верде про реадмісію осіб, які перебувають без дозволу, [331] та у пункті «*j*» статті 1 Угоди між Європейським Співтовариством та Республікою Сербія про реадмісію осіб, які перебувають без дозволу, [332] визначає чіткі територіальні межі (30 км), у разі затримання в яких особа може бути передана в порядку прискореної процедури реадмісії; в іншому ж випадку (коли затримання відбулося у понад 30-тикілометровій відстані від державного кордону) особа може передаватися тільки за стандартною процедурою. Дещо меншу територіальну відстань від морських та авіаційних портів – 15 км, закладено до поняття «*прикордонний район*» у відповідній угоді між Європейським Співтовариством та Республікою Вірменія [329].

Зрештою, ядро реадмісійних угод становить та їх частина, яка вміщує *зобов'язання сторін* щодо реадмісії осіб, що за своїм змістом визначають безпосередній об'єкт міжнародно-правового регулювання. Ця їх частина передбачає положення, в яких держави беруть на себе зобов'язання приймати на свою територію своїх громадян, а також громадян третіх країн та осіб без громадянства, які відповідно до законодавства держави-передавача нелегально прибули, перебувають або проживають на її території.

Крім того, до цього блоку питань відноситься також зобов'язання сторін щодо прийняття назад осіб, які хоча були передані, але в ході додаткової перевірки (впродовж певного часу, наприклад, згідно з українсько-європейською угодою – впродовж 3-х місяців) буде встановлено, що вони не

підлягали реадмісії взагалі або саме до цієї держави (помилкова реадмісія). За таких умов положення угод, що стосуються процедур, вживають *mutatis mutandis*.

Значне місце серед положень угод про реадмісію осіб також займають *процедури* практичного здійснення реадмісії осіб. До них відносяться питання щодо засобів доведення громадянства запитуваних держав, а також доказів реадмісії громадян третіх країн та осіб без громадянства, змісту і порядку надсилання запитів про реадмісію, строків їх надсилання та розгляду, а також способів передавання осіб та видів транспортування.

Окремий розділ угод про реадмісію присвячений *процедурам і порядку транзитного перевезення* осіб, які підлягають реадмісії, що передбачає підстави їх здійснення, строки надсилання відповідних запитів та надання на них відповідей, вимоги щодо супроводжуваних осіб (якщо вони залучаються). При цьому, як правило, зобов'язання щодо транзиту мають менш жорсткий характер, передбачаючи можливість відкликання державою-транзиту будь-якого наданого нею дозволу щодо здійснення транзитного перевезення з причин виникнення обставин, що підпадатимуть під міжнародно-правовий принцип невислання (*non-refoulement*), або у випадках відмови держави кінцевого призначення приймати особу. До прикладу, українсько-європейською угодою передбачені такі підстави відмови щодо здійснення транзитного перевезення:

«а) якщо громадянину третьої країни чи особі без громадянства в державі призначення або іншій транзитній державі дійсно загрожує бути підданим катуванню, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, смертній карі або стати жертвою переслідування за ознаками раси, віросповідання, національності, належності до певної соціальної групи або політичних переконань у країні призначення або іншій транзитній державі; або

б) якщо громадянин третьої країни чи особа без громадянства в Запитуваній державі або в іншій транзитній державі підлягає кримінальному переслідуванню або санкціям; або

с) виходячи з інтересів охорони здоров'я населення, державної безпеки, громадського порядку або інших національних інтересів Запитуваної держави» [327].

На положеннях угод про реадмісію осіб, які передбачають *захист персональних даних*, ми вже зупинялися у розділі 1.2 цього дослідження, а тому лише наголосимо на їх значній правозахисній ролі, що обумовлює важливість і необхідність закладення аналогічних положень до кожної реадмісійної угоди.

Не менш важливе значення для ефективної реалізації угод про реадмісію осіб відіграє також вирішення у них *фінансових питань (витрат)*. Відповідно до нині існуючих реадмісійних угод усі витрати, пов'язані з реадмісією, беруть на себе держави-передавачі, проте незважаючи на це, як слушно відзначає Жан-П'єр Кассаріно, реалізація такими державами угод про реадмісію все ж має для них переваги як матеріальні, так і нематеріальні. Очікується, що співробітництво прискорить процес ідентифікації іноземців, які підлягають реадмісії, і знизить середні витрати на їх утримання, які є більш високими для держав, що передають осіб [342, р. 183].

Однак, «ефективність норм права, у тому числі міжнародного, залежить як від якості підготовки правового акта, так і від належної організації його виконання» [299, с. 139]. При цьому, «приведення в дію норм міжнародного права на території держави вирішується кожною країною самостійно, оскільки форми та методи забезпечення виконання прийнятих державою міжнародних зобов'язань (норм) належить до виключного суверенного права кожної держави» [84, с. 111]. Саме тому, держави закладають до угод про реадмісію положення, що вміщують у собі механізми *імплементації* сторонами визначених у ній зобов'язань, а також його моніторингу.

Зокрема, в угодах, які укладає Європейське Співтовариство з іншими державами світу, містяться положення щодо укладання імплементаційних

протоколів з державами-членами ЄС, що міститимуть більш детальну інформацію про компетентні органи; пункти пропуску через державний кордон, через які передаватимуться особи; механізми зв'язку компетентних органів; умови для повернення осіб у супроводі; спосіб і порядок відшкодування витрат, а також інші засоби та документи, необхідні для імплементації угоди. Крім цього, такими угодами також передбачається необхідність утворення Спільних комітетів з питань реадмісії, про значення яких буде більш детально розкрито нижче (підрозділ 3.2 цього дисертаційного дослідження).

Слід також відзначити, що «функціонування сучасного міжнародного співтовариства неможливе без протистояння позицій і поглядів, притаманних певним суб'єктам, логічним наслідком чого є міжнародні спори» [14, с. 328]. Історичний досвід засвідчив, що застосування при вирішенні міжнародного спору мирних засобів є єдиним логічним і можливим засобом урегулювання міждержавних суперечок. «Мирне врегулювання – це основний компонент забезпечення безпеки, формування системи міжнародних відносин, заснованих на виключенні сили, взаєморозумінні, співпраці та довірі між суб'єктами міжнародного права» [108, с. 79]. Саме тому, важливим є окреслення в угодах про реадмісію положень щодо шляхів, якими мають вирішуватися будь-які спори, що виникатимуть під час практичної реалізації угоди.

А. Попков поділяє всі засоби мирного вирішення міжнародних спорів на дві групи. Першу групу складають переговори, консультації, примирення, обстеження, посередництво і добрі послуги та визначаються як *дипломатичні засоби*, оскільки сторони повністю контролюють суперечки і можуть схвалити або відкинути запропонований механізм його врегулювання. До іншої групи відносяться міжнародний арбітраж (міжнародний третейський суд) і судовий розгляд, які відомі в доктрині міжнародного права як *правові або судові засоби*. [208, с. 2].

В угодах про реадмісію передбачені можливості застосування дипломатичного шляху вирішення спорів – *зустрічі експертів* компетентних органів, які часто навіть визначають мову спілкування таких зустрічей. Ці

зустрічі, окрім усунення суперечностей у ході практичного застосування угод про реадмісію, на слушну думку Жан-П'єра Кассаріно, становлять частину процесу навчання сторін [342, р. 187], адже обговорюючи проблеми практичної реалізації міжнародних договорів, сторони набувають певного досвіду щодо реалізації взятих на себе зобов'язань.

Одним з обов'язкових елементів міжнародних договорів, у тому числі угод про реадмісію осіб, є їхні *заключні (прикінцеві) положення*. Про важливість цього елементу міжнародного договору відзначає М. Буроменський зауважуючи, що його відсутність, так само як і преамбули, може свідчити про відсутність наміру сторони укласти сам договір [153, с. 51].

У заключних (перехідних) положеннях угод про реадмісію осіб слід віднести норми, що визначають зв'язок і відсутність впливу положень угоди з іншими міжнародними договорами, підписаними сторонами, порядок набрання чинності угодою, внесення до неї змін і доповнень, підстави та порядок припинення дії угодою, а також, звісно, місце, дата підписання угоди, кількість примірників і мова, якою вони виконані.

Іноді в міжнародних договорах наявна додаткова частина, а саме «додатки, що містять техніко-юридичні норми щодо виконання умов договору та, як правило, мають силу постанов основної частини договору» [239, с. 7]. Такими міжнародними договорами є угоди про реадмісію осіб, оскільки здебільшого кожна така угода має додатки, в яким зазначаються списки документів, на підставі яких може бути доведено підстави для реадмісії осіб, форми запитів про реадмісію та про транзитне перевезення, форми проїзних документів, що видаватимуться особам з метою реадмісії, інколи додається форма акту приймання-передавання особи та інші важливі додатки.

Окрім угод про реадмісію осіб, важливе значення для функціонування інституту реадмісії осіб відіграє низка інших міжнародно-правових договорів як джерел міжнародного права – імплементаційні чи виконавчі протоколи до цих угод.

За своєю юридичною природою імплементаційні (виконавчі) протоколи не є самостійними міжнародно-правовими договорами, оскільки вони органічно пов'язані з положеннями інших, основних по відношенню до них, чинних міжнародних угод про реадмісію осіб, є його невід'ємною частиною.

Підписання імплементаційних (виконавчих) протоколів до угод про реадмісію осіб, на думку Л. Андріченко, забезпечує пряму дію угод, оскільки в них конкретизується процедура реадмісії та транзиту осіб, які підлягають реадмісії, деталізується порядок дій уповноважених органів договірних держав [10, с. 19].

Загалом, імплементаційні (виконавчі) протоколи мають таку ж саму структуру як і відповідні угоди, на виконання яких вони приймаються. Проте їх положення майже не містять декларативних положень і визначають більш практичні аспекти реалізації реадмісії осіб та в основній його частині щодо зобов'язань сторін визначаються ті норми, про які ми відзначали вище (інформацію про компетентні органи; пункти пропуску через державний кордон, через які передаватимуться особи; механізми зв'язку компетентних органів; умови для повернення осіб у супроводі; спосіб і порядок відшкодування витрат тощо).

Проте, не кожна держава передбачає в угодах можливість укладання зазначених протоколів. Такою, наприклад, є Угода між Україною та Республікою Білорусь про реадмісію осіб від 28 жовтня 2018 року [292], в якій безпосередньо закладені положення, що мали б бути розміщені у відповідному імплементаційному протоколі.

На наше переконання, така практика є доволі прогресивною та вірною. Думається, що імплементаційні протоколи слід укладати до угод, що підписані в рамках такого міждержавного об'єднання як ЄС. Протоколи, укладання яких передбачається в базовій угоді, є документом, який уточнює та враховує національні особливості держави-члена цього об'єднання, що складно врахувати в самій угоді. Протоколи, як вже відзначалося, передбачають конкретні компетентні органи держав-членів, що безпосередньо

реалізовуватимуть реадмісію осіб, їх контактні дані, визначають безпосередні місця і пункти пропуску через державний кордон, в яких здійснюватиметься реадмісія, валюта, в якій компенсуватимуться витрати, та інші національні особливості.

Водночас, як свідчить практика та офіційна статистика Державної міграційної служби України [206] і Державної прикордонної служби України [77, с. 5], відсутність офіційно підписаного імплементаційного протоколу з країнами-членами ЄС не заважає державам виконувати положення Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб безпосередньо. Звісно, робота над узгодженням текстів проектів імплементаційних протоколів ведеться [152], але це не зупиняє реадмісійного співробітництва держав.

Аналогічна ситуація склалася й щодо українсько-в'єтнамського співробітництва у сфері реадмісії, оскільки статтею 7 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про реадмісію громадян обох держав [282] передбачена необхідність укладення виконавчого протоколу, проте вже тривалий час в'єтнамські громадяни все ж таки передаються з України на батьківщину.

Вищезазначені міркування є переконливим аргументом для опрацювання універсального договору про реадмісію осіб як правової форми розвитку співробітництва держав у сфері приймання-передавання і транзитного перевезення нелегальних мігрантів. Держави, приєднавшись до цього договору, у разі необхідності, матимуть право укласти двосторонні імплементаційні протоколи для деталізації особливостей застосування договору.

Також, закликає до багатосторонньої співпраці щодо сприяння безпечній та гідній реадмісії осіб і світове співтовариство.

Так, 10–11 грудня 2018 року в Марракеші (Марокко) відбулася Конференція ООН, за результатами якої понад 150 держав світу підписали Глобальний договір про безпечну, впорядковану та законну міграцію [361]. Пунктом 37 (ціль 21) цього договору зокрема визначено, що держави беруть на себе зобов'язання: (1) співпрацювати відповідно до взятих на себе зобов'язань

за міжнародним правом у сфері прав людини, а також сприяти безпечному та гідному поверненню, дотримуватися заборони колективного видворення та повернення мігрантів, коли існує реальний та прогнозований ризик їхньої загибелі, катування та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, або іншої невинуватої шкоди; (2) забезпечувати належне приймання та реадмісію своїх громадян, які повертаються, з цілковитим дотриманням права людини на повернення до своєї країни й зобов'язань держав приймати своїх громадян; (3) створювати сприятливі умови для особистої безпеки, розширення економічних можливостей, залученості та соціальної згуртованості у громадах, щоб забезпечити стійку реінтеграцію мігрантів після повернення до країни свого походження. Для цього держави розроблятимуть і реалізовуватимуть двосторонні, регіональні та багатосторонні програми та угоди співробітництва, в тому числі угоди про реадмісію [361].

Хоча Глобальний договір, як випливає з його преамбули, не має юридично-зобов'язуючого характеру, проте, як відзначено президентом Генеральної Асамблеї ООН, він «є керівництвом та інструментом з низкою стандартів та орієнтиром для державної політики в цій галузі» [392]. Тому, інститут реадмісії осіб уже визнається багатьма державами світу як певний стандарт поводження з мігрантами, що також додатково обумовлює актуальність ухвалення універсального договору про реадмісію осіб.

2.4. Законодавство України у сфері забезпечення реадмісії осіб

Проблема застосування норм міжнародного права у внутрішньому українському правопорядку вважається однією з найскладніших у правозастосуванні, а також не достатньо розкритих доктриною [29, с. 86]. Саме тому, «в умовах виходу України на міжнародну арену як самостійної держави і укладення нею великої кількості міжнародних договорів (*зокрема з питань реадмісії осіб – С.О.*), усі проблеми, пов'язані із впровадженням таких

договорів в українську державно-юридичну практику, набувають особливої ваги» [231, с. 3].

Оскільки «норму міжнародного права породжують правовідносини тільки між суб'єктами міжнародного права, необхідні додаткові внутрішньодержавні заходи для перетворення цілей міжнародного права на реальні дії органів, що знаходяться під державною юрисдикцією, юридичних осіб, громадян» [39, с. 72], адже, як зауважує М. Антонович, «багато аспектів прав і свобод людини належать саме до внутрішньої компетенції держави» [11, с. 48]. При цьому, розглядаючи досліджувані нами правовідносини, слід враховувати ту обставину, що для того, щоб стати об'єктом реадмісії, мігрант повинен отримати відповідний статус, який надає йому певні юридичні властивості, – особи, що незаконно перебуває на території відповідної держави, в яку вона прибула ззовні. Цей статус надається згідно з національним правом [105, с. 106].

Більшість держав імплементували норми, визначені міжнародним правом у досліджуваній сфері, у своє національне законодавство та намагаються вирішити такі питання на внутрішньодержавному рівні. Безумовно, кожна держава встановлює свої правила поведінки, за допомогою яких врегульовуються ті чи інші суспільні відносини, має свою систему та ієрархію джерел права [179, с. 99].

В Україні, як слушно зауважує А. Мота, сформована нормативно-правова база щодо здійснення реадмісії, яка характеризується певною дуалістичністю правової регламентації. Її основу складають двосторонні міжнародні договори про реадмісію осіб. Імплементация їх положень здійснюється в актах законодавства – законах і підзаконних, у тому числі відомчих, нормативних актах [161, с. 277].

При цьому, перший і найголовніший крок щодо імплементации норм, передбачених міжнародними договорами про реадмісію осіб, полягає в їх ратифікації. Адже, як свого часу зауважив А. Цорн, «міжнародне право стає юридичним лише тоді, коли воно є державним правом» [394, р. 7].

Саме тому, невід'ємною частиною національного українського законодавства є міжнародні угоди про реадмісію осіб, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також імплементаційні (виконавчі) протоколи до цих угод, затверджені Кабінетом Міністрів України.

Основою для визначення дії міжнародних договорів на території України є стаття 9 Конституції України, відповідно до якої «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а укладання міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливо лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [109, с. 8].

У цій ситуації необхідно враховувати загальну систему застосування норм міжнародних договорів в Україні, сформовану В. Євінговим, що ґрунтується на таких засадах: «1) норми міжнародних договорів, які введено в право України ратифікаційним законом, набувають статусу норм національного права і підлягають відповідному застосуванню. Пряме застосування норм договорів, про які йдеться, не виключається, якщо законодавець не здійснив спеціальну трансформацію цих норм у внутрішнє законодавство; 2) у разі колізії норм ратифікованого договору і норм національного права перші мають вищу силу над другими і підлягають пріоритетному застосуванню; 3) забороняється вводити в право України і, відповідно, застосовувати договори, які суперечать Конституції України. Такі договори посідають друге після Конституції України місце як джерела правових норм, що підлягають застосуванню» [60, с. 10–11].

Таким чином, «ратифікація є потрібною легітимізуючою процедурою для міжнародних договорів із введення їх у національне право» [66, с. 73]. У такому випадку, з огляду на особливість досліджуваних нами правовідносин, постає слушне запитання щодо чинності імплементаційних (виконавчих) протоколів до угод про реадмісію осіб, які, як відомо, в Україні затверджуються відповідним нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України без їх ратифікації.

Щодо зазначеного проблемного питання висловився Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїй Постанові від 19 грудня 2014 року «Про застосування судами міжнародних договорів при здійсненні правосуддя». Пленум відзначив, що «міжнародні договори України, які набрали чинності, не лише сприяють розвитку міждержавного співробітництва у різних сферах суспільного життя та належному забезпеченню національних інтересів, здійсненню цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України, а й можуть завдяки своєму пріоритету над нормами відповідних законодавчих актів України змінювати регулювання правових відносин, установлених законодавством України. Під час розгляду справ, вирішуючи (долаючи) колізію між нормою міжнародного договору, який набрав чинності для України не шляхом надання згоди Верховною Радою України на його обов'язковість у формі ратифікації, і нормою іншого акта законодавства України, слід враховувати юридичну силу акта законодавства, яким було надано згоду на обов'язковість міжнародного договору України» [219].

Не заперечуючи щодо зазначеної позиції судової гілки влади, вважаємо за доцільне піддати сумніву, на наше переконання, загальну практику, що склалася в Україні, щодо затвердження імплементаційних (виконавчих) протоколів до угод про реадмісію осіб постановами Уряду України, оскільки це суперечить чинному законодавству України.

По-перше, відповідно до частини другої статті 9 Закону України «Про міжнародні договори України» обов'язковій ратифікації підлягають такі міжнародні договори України: «а) політичні (про дружбу, взаємну допомогу і співробітництво, нейтралітет), територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України, мирні; б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; в) загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво), із загальних фінансових питань, із питань надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та

міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України; г) про участь України у міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки; г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови тимчасового перебування в Україні іноземних військових формувань; д) що стосуються питань передачі історичних та культурних цінностей Українського народу, а також об'єктів права державної власності України; е) виконання яких зумовлює зміну законів України або прийняття нових законів України; є) інші міжнародні договори, ратифікація яких передбачена міжнародним договором або законом України» [224].

Без сумніву, імплементаційні (виконавчі) протоколи до угод про реадмісію осіб стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, оскільки, наприклад, положення Імплементаційного протоколу між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про виконання Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб, вчиненої 18 червня 2007 року в м. Люксембург, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 06 червня 2018 року № 457 [86], передбачають, зокрема, порівнювання відбитків пальців особи, яка підлягає реадмісії, з відбитками пальців, які знаходяться в наявних базах даних (п. 1 ст. 3), можливість повернення особи у разі вилучення у неї, відповідно до національного законодавства держав, проїзного документа (ст. 8), права й обов'язки осіб, які здійснюють транспортування осіб у супроводі (ст. 9).

Також, не викликає сумніву той факт, що імплементаційні (виконавчі) протоколи до угод про реадмісію осіб є тими міжнародними договорами, що безпосередньо пов'язані з державним кордоном і прикордонними правовідносинами, а тому стосуються державного кордону України (*стосуватися* – мати відношення до кого-, чого-небудь, бути пов'язаним із

кимсь, чимсь [35]). Так, відповідно до пункту 1 статті 16 Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб [327] обов'язковим елементом імплементаційних протоколів є визначення пунктів перетину кордонів для передачі осіб і засобів повернення осіб за прискореною процедурою, що здійснюється у випадку затримання особи у контрольованому прикордонному районі під час або після незаконного перетинання державного кордону, а також інших положень, що безпосередньо стосуються державного кордону.

По-друге, відповідно до пункту 10 частини першої статті 92 Конституції України засади регулювання демографічних і міграційних процесів мають визначатися виключно законами України, а ратифікація міжнародних договорів, як відомо, здійснюється законами.

Реадмісію осіб, як нами вже зазначалося раніше, слід розцінювати як один з внутрішньодержавних регуляторів міграційних процесів [190, с. 75]. Тому, виходячи із зазначених положень Конституції України, засади, передбачені і у відповідних міжурядових імплементаційних (виконавчих) протоколах, мають затверджуватися не постановами Уряду, а схвалюватися виключно законами України – бути ратифікованими.

На сьогоднішній день міграційна політика України та політика у сфері реадмісії, як зауважили В. Чумак і П. Кажмеркевич, зводиться переважно до боротьби з нерегульованою міграцією, яка головним чином зумовлена проблемами з оформлення державних кордонів і відсутністю угод про реадмісію з країнами походження й транзиту мігрантів [306, с. 13].

Як слушно відзначає Б. Бабін, окрім загальної імплементації, має місце спеціальна, що передбачає схвалення спеціальних імплементаційних актів та розроблення відповідних імплементаційних механізмів [15, с. 369].

В українському законодавстві загалом небагато нормативно-правових актів, що на внутрішньодержавному рівні врегульовують порядок застосування реадмісії осіб. Як слушно зауважує Ю. Курилюк, «уперше поняття реадмісії з'явилося в українському національному законодавстві у 2000 році та використане в Програмі інтеграції України до Європейського Союзу, схваленій

Указом Президента України від 14 вересня 2000 року № 1072/2000, але найбільш активно це поняття стало використовуватись українськими дипломатами під час проведення міждержавних зустрічей, а також службовими особами міграційного та прикордонного відомств під час виконання покладених на них завдань, з моменту підписання у 2007 році Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб» [122, с. 35, 36].

Ще одним важливим нормативно-правовим актом щодо врегулювання реадмісійних правовідносин є Указ Президента України від 20 травня 2011 року № 622/2011, яким схвалено Концепцію державної міграційної політики, реалізація положень якої вимагає від державних органів активізації переговорного процесу з питань укладання міжнародних договорів з державами міграційного ризику про реадмісію осіб [229].

Велике значення для регулювання реадмісії осіб на території України, окрім вищезгаданого схвалення підписаних міжнародних договорів, мають також постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України іншого характеру.

Так, з метою належної реалізації уповноваженими державними органами України українсько-європейської угоди про реадмісію осіб вжито комплекс організаційних і практичних заходів, що були визначені пунктом 7 Протоколу № 12 засідання Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2006 року, і розроблено Робочий план заходів з підготовки до реалізації Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб (схвалено дорученням Прем'єр-міністра України від 28 листопада 2006 року за № 47532/3/1-06) [122, с. 36].

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 360 затверджено Положення про Державну міграційну службу України, пунктом 32 якої затверджено обов'язок цього відомства здійснювати міжнародне співробітництво, брати участь у розробленні відповідних проєктів, а також в укладенні Україною міжнародних договорів щодо реадмісії, забезпечувати в межах своїх повноважень виконання укладених міжнародних

договорів України [222]. Аналогічні обов'язки постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 533 «Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної прикордонної служби України» (п. 11) покладено й на прикордонне відомство України [221].

Існує також низка урядових нормативно-правових актів, схвалення яких впливає безпосередньо з положень Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб. Такими, зокрема, є постанова Кабінету Міністрів України від 03 вересня 2014 року № 394, якою затверджено Правила оформлення, видачі та форму посвідчення особи на повернення іноземців та осіб без громадянства, стосовно яких компетентними органами України прийнято рішення про реадмісію [223], а також розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 квітня 2008 року № 557-р, якою утворено Українську частину Спільного комітету з питань реадмісії [227].

Певного розвитку щодо правового регулювання реадмісії осіб отримала відомча (міжвідомча) нормотворчість.

Зокрема, на виконання вищезазначеного Робочого плану заходів Міністерством внутрішніх справ України та Адміністрацією Державної прикордонної служби України опрацьовано Інструкцію про порядок дій органів внутрішніх справ та органів охорони державного кордону з реалізації положень Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб, що була затверджена спільним наказом цих відомств від 12 листопада 2010 року № 552/862, зареєстрованим 08 грудня 2010 року в Міністерстві юстиції України за № 1226/18521 [86]. Згідно з преамбулою цього наказу Інструкція опрацьована з метою вдосконалення взаємодії органів (підрозділів) внутрішніх справ і Державної прикордонної служби України у виконанні процедур реадмісії осіб.

Важливим аспектом, який врегульовується Інструкцією та не визначений у самій Угоді, але має надважливе значення для інших держав-членів ЄС під час підготовки та надсилання ними запитів про реадмісію осіб, є міжвідомчий розподіл повноважень щодо здійснення реадмісії. Згідно з таким

розподілом в Україні (на той час) за стандартну процедуру реадмісії відповідальними визначені Міністерство внутрішніх справ України та головні управління (управління) МВС в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізницях, а за прискорену процедуру реадмісії – органи охорони державного кордону.

У подальшому, оскільки вказана Інструкція щодо реадмісії осіб стосувалася виключно реалізації положень українсько-європейської угоди (також з огляду на створення в Україні Державної міграційної служби, яка перебрала на себе повноваження щодо здійснення стандартної процедури реадмісії) було розроблено уніфікований нормативно-правовий акт, який мав врегульовувати порядок реалізації усіх міжнародних договорів України про реадмісію осіб – Інструкцію про порядок реалізації компетентними та уповноваженими органами України міжнародних угод про реадмісію осіб, затверджену наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 лютого 2015 року № 158 та зареєстровану в Міністерстві юстиції України 05 березня 2015 року за № 260/26705 [87].

Проте, як слушно зауважує Р. Гаврік, «Інструкція, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 лютого 2015 року № 158, змістовно враховує положення лише тих угод про реадмісію, які укладені між Україною та Європейським Союзом, а також державами, які знаходяться у особливих договірних відносинах з ним (Швейцарією, Норвегією, Ісландією). У той же час, інші угоди про реадмісію містять іншу термінологію, зміст відомостей, які мають містити запити про реадмісію, різні строки надання відповіді на запит про реадмісію та передавання осіб за процедурою реадмісії» [40]. Зазначене свідчить про доцільність опрацювання Міністерством внутрішніх справ України все ж таки більш уніфікованого нормативно-правового акту, що враховуватиме особливості застосування більшості угод про реадмісію осіб.

Важливим кроком щодо нормативно-правового регулювання реадмісії на національному рівні стало опрацюванням у 2010 році Міністерством юстиції

України нової редакції проєкту Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Відповідно до пояснювальної записки до законопроєкту зазначений акт був розроблений на виконання підпункту 2 пункту 4 Плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2010 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 травня 2010 року № 1073-р [218].

Зазначеним Законом, схваленим Верховною Радою України 22 вересня 2011 року за № 3773-VI (набрав чинності 25 грудня 2011 року), вперше у вітчизняному законодавстві надано так зване легальне визначення «реадмісія», під яким запропоновано розуміти «передачу з території України або приймання на територію України іноземців та осіб без громадянства на підставах та в порядку, визначених міжнародними договорами України» [225] (щодо недоліків цього визначення нами вже наголошувалось вище у підрозділі 1.2 дисертації).

Також, новою редакцією Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачена окрема стаття 29, що має назву «Міжнародні договори України про реадмісію» і присвячена виключно правовому регулюванню реадмісії осіб. Стаття, на наше переконання, небагатослівна та складається лише з трьох невеличких частин, які визначають, що:

«1. Передача з України або прийняття в Україну іноземця або особи без громадянства здійснюється відповідно до міжнародного договору про реадмісію.

2. Прийняття Україною іноземця або особи без громадянства відповідно до міжнародного договору про реадмісію не змінює підстав для перебування на території України, що існували до такого прийняття.

3. Іноземці або особи без громадянства, прийняті відповідно до міжнародного договору про реадмісію, які не мають законних підстав для перебування на території України, підлягають примусовому видворенню у разі, якщо між Україною і країною громадянської належності чи країною

попереднього постійного проживання таких іноземців або осіб без громадянства відсутній договір про реадмісію» [225].

Проте, вищезазначена редакція статті 29, яка до речі по сьогоднішній день не піддавалася змінам, не врегульовує жодних практичних аспектів реалізації угод про реадмісію осіб. Першими і напевно основними питаннями, неврегульованість яких у національному законодавстві порушує права і свободи осіб, що прийняті в порядку реадмісії або підлягають такій процедурі є, зокрема, такі проблемні питання:

- невизначеність повноважень уповноважених (компетентних) органів щодо здійснення супроводу іноземців та осіб без громадянства, прийнятих у порядку реадмісії, до державного кордону України з іншою державою для передавання так само за реадмісією (так би мовити «за ланцюгом»);

- неврегульованість питань здійснення затримання осіб, прийнятих у порядку реадмісії, для їх подальшого видворення, або зупинених під час незаконного перетинання державного кордону України та підлягають передаванню в порядку реадмісії до третьої держави;

- невизначеність місць утримання затриманих осіб, які підлягають реадмісії.

Вирішенню деяких із зазначених проблемних питань послугували зміни і доповнень, схвалені Законом України № 1379-VIII від 19.05.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень судового захисту іноземців та осіб без громадянства і врегулювання окремих питань, пов'язаних з протидією нелегальній міграції» [217]. Зміни, що внесені до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», визначили, що «іноземці та особи без громадянства, які не мають законних підстав для перебування на території України, затримані в установленому порядку та підлягають примусовому видворенню за межі України, у тому числі, схвалені відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію, розміщуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, упродовж строку,

необхідного для їх ідентифікації та забезпечення примусового видворення (реадмісії) за межі України, але не більш як на вісімнадцять місяців» [225].

У подальшому, із схваленням нової редакції Кодексу адміністративного судочинства України (згідно із Законом України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [216], що набрав чинності 15 грудня 2017 року) в українському законодавстві вперше врегульовано питання затримання іноземців або осіб без громадянства з метою забезпечення їх передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію.

Так, статтею 289 Кодексу адміністративного судочинства України, що має назву «Особливості провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання іноземців або осіб без громадянства», визначено, що «за наявності обґрунтованих підстав вважати, що іноземець або особа без громадянства перешкоджатиме проведенню процедури реадмісії відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію або якщо існує ризик її втечі, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, його територіальним органом чи підрозділом (Державною міграційною службою України), органом охорони державного кордону або Служби безпеки України подається до місцевого загального суду як адміністративного суду за місцезнаходженням цих органів (підрозділів) або за місцезнаходженням пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, позовна заява про застосування судом до іноземця або особи без громадянства затримання іноземця або особи без громадянства з метою забезпечення її передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію» [107].

Врегулювання зазначеного питання відіграє надважливу правозахисну роль, а тому, у цьому контексті, не можна погодитися з позицією деяких експертів щодо відсутності нагальної потреби встановлення окремих правил та

умов тримання для осіб, які підпадають під реадмісію, і тих, які примусово видворяються, оскільки ці категорії осіб підпадають під різні правові підстави [306, с. 20].

Водночас, на сьогоднішній день у законодавстві України так і не врегульовано проблему первинного затримання та супроводу чи доставляння (до прикладу, до адміністративного суду) іноземців та осіб без громадянства, у яких, наприклад, не буде документів, що посвідчують їх особу, для вирішення питання про їх затримання для подальшої реадмісії та поміщення до пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. Так само, не вирішено яким саме чином компетентні органи (Державна міграційна служба чи Державна прикордонна служба) мають практично переміщувати по території України (як затриманого, просто супроводжуючи чи надаючи право особі самостійно прямувати до державного кордону) і передавати осіб у порядку реадмісії до однієї держави, прийнявши її згідно угоди про реадмісію з іншої держави. Зазначені прогалини законодавства безпосередньо стосуються прав і свобод людини і громадянина, а тому мають бути невідкладно усунуті.

У цьому контексті слід відзначити позицію Ю. Курилюка, який оглянувши наявну внутрішньодержавну законодавчу базу та напрацьований, поки що невеликий, досвід застосування реадмісійних процедур, дійшов висновку про необхідність активізації переговорних процесів щодо удосконалення відповідних угод із найближчими країнами-сусідами, прийняття рамкового закону про основні засади міграційної політики, як того вимагає Конституція України, а також опрацювання універсальних підзаконних нормативно-правових актів, що регламентуватимуть чіткий механізм дій усіх державних установ у ході здійснення реадмісії осіб [122, с. 37].

На наше переконання, усі аспекти внутрішньодержавного врегулювання реадмісії осіб мають бути закладені до законодавчого акту, який врегулюватиме не тільки основні засади міграційної політики нашої держави, але й усі інші питання у сфері міграції (у тому числі реадмісії), –

Міграційного кодексу України. Необхідність розроблення цього кодифікованого нормативно-правового акта передбачена пунктами 17, 18 Плану заходів щодо реалізації Концепції здійснення першочергових заходів з реформування Державної міграційної служби на 2017 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 року № 83-р [220], та Стратегією державної міграційної політики України на період до 2025 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р [228], що вимагає поступова систематизація національного імміграційного законодавства.

Проте, Державною міграційною службою України як центральним органом виконавчої влади у зазначеній сфері робота в цьому напрямку ведеться надто повільно. Наприкінці 2017 року було лише опрацьовано проєкт Концепції проєкту Міграційного кодексу України [230], який так і не був схвалений Урядом України. Більш того, він, на жаль, жодним чином не враховує такий важливий аспект суспільних відносин у сфері міграції як реадмісія осіб.

Аналогічної позиції дотримується й З. Макаруха, яка зауважує, що «в Україні не вироблено правової бази щодо регулювання процедур передачі осіб в Україну в рамках реадмісії, що має своїм наслідком невизначеність правового статусу та ступеня відповідальності цих осіб, а також питання щодо надання допомоги та компенсації витрат, понесених у зв'язку з реадмісією» [130, с. 395].

Про необхідність удосконалення чинного правового регулювання інституту «реадмісії» на національному рівні також велася мова під час круглого столу на тему: «Особливості адміністративного судочинства з приводу затримання і вислання іноземців та осіб без громадянства», що відбувся 24 вересня 2018 року у м. Львів у рамках проєкту «Підтримка управління міграцією та притулком в Україні» (IMMIS), фінансованого Європейським Союзом та імплементованого Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні [173], що свідчить про стурбованість західних

партнерів України проблемою належного нормативно-правового регулювання реадмісії осіб у нашій державі.

Поряд із цим, у процесі формування національної міграційної політики держави, імплементації світових стандартів у внутрішньодержавне законодавство важливим, на слушну думку Н. Камінської і Г. Васильченко, є «баланс між дотриманням права та інтересів людини, суспільства і держави у зв'язку зі свободою пересування, захисту права людини на вибір місця проживання і громадянства, інших загальнолюдських цінностей» [94, с. 46].

Таким чином, підсумовуючи проведене дослідження нормативно-правового регулювання національного законодавства щодо реадмісії відзначимо, що систему законодавства України у сфері забезпечення реадмісії осіб становлять:

- Конституція України;
- міжнародні угоди України про реадмісію осіб;
- Кодекс адміністративного судочинства України;
- Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»;
- укази Президента України;
- постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;
- накази Міністерства внутрішніх справ України як міністерства, яке координує діяльність обох органів, уповноважених в Україні на практичну реалізацію реадмісії осіб, – Державної міграційної служби України і Державної прикордонної служби України.

Перспективним кодифікованим нормативно-правовим актом, що визначатиме основні засади міграційної політики України, а також інші питання у сфері міграції, включаючи реадмісію осіб, має стати Міграційний кодекс України, опрацювання якого є стратегічною метою нашої держави.

Висновки до розділу 2

1. Безумовну практичну значимість як для тлумачення норм міжнародних договорів про реадмісію осіб, так і для взаємодії компетентних органів держав під час розгляду та виконання ними запитів про реадмісію, відіграє теоретичне визначення принципів інституту реадмісії осіб. Це обумовлено наявністю усталеного зв'язку між спеціальними принципами реадмісії осіб і підставами для відмови у реадмісії, оскільки недотримання визначених принципів робить її неможливою.

При цьому до міжнародно-правових відносин у сфері реадмісії осіб можуть бути застосовані всі основні загальновизнані принципи міжнародного права, закріплені у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року, а також Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року.

2. До спеціальних міжнародно-правових принципів інституту реадмісії осіб слід віднести:

- принцип організованого та безпечного повернення нелегальних мігрантів;
- принцип обмеженої формальності;
- принцип визначеності строків давності;
- принцип доказового підтвердження неправомірного прибуття чи перебування на території запитуючої держави;
- принцип прибуття іноземців чи осіб без громадянства із запитуваної держави або громадянства (підданства) цієї держави.

3. Важливою складовою розкриття проблеми міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб є дослідження норм міжнародного права, що визначають матеріальні та процесуальні підстави існування цього інституту.

Міжнародне правове регулювання реадмісії осіб становлять міжнародні угоди та імплементаційні (виконавчі) протоколи, укладені на двосторонньому рівні. Більшість чинних на сьогодні угод про реадмісію осіб є типовими та

мають схожу внутрішню структуру, що чітко визначає напрями регулювання міждержавних правовідносин.

Перспективним є опрацювання універсального договору про реадмісію осіб як правової форми розвитку співробітництва держав у сфері приймання-передавання і транзитного перевезення нелегальних мігрантів. Приєднавшись до такого договору, у разі необхідності, держави матимуть право укласти двосторонні імплементаційні протоколи для деталізації особливостей застосування договору.

4. До системи законодавства України у сфері забезпечення реадмісії осіб слід віднести: 1) Конституцію України; 2) міжнародні угоди України про реадмісію осіб; 3) Кодекс адміністративного судочинства України; 4) Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»; 5) укази Президента України; 6) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; 7) накази Міністерства внутрішніх справ України.

Перспективним кодифікованим нормативно-правовим актом, що визначатиме основні засади міграційної політики України, а також інші питання у сфері міграції, включаючи реадмісію осіб, має стати Міграційний кодекс України, опрацювання якого є стратегічною метою нашої держави.

РОЗДІЛ 3

УЧАСНИКИ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ РЕАДМІСІЇ ОСІБ

3.1. Суб'єкти й об'єкти міжнародних правовідносин у сфері реадмісії осіб

Наступною та не менш важливою складовою міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб, після дослідження норм і принципів, є міжнародно-правові правовідносини.

Суб'єктний компонент міжнародно-правових правовідносин (на відміну від нормативного) є більш складним, оскільки, як відзначає В. Буткевич, «у доктрині міжнародного права існує тривала дискусія з приводу розуміння сутності та природи міжнародних правовідносин, а тому, для розкриття особливостей міжнародних правовідносин у сфері реадмісії слід дослідити: а) суб'єкти права, зокрема на рівні реадмісійних правовідносин, тобто учасників цих правовідносин; б) зміст правовідносин; при цьому слід розрізняти матеріальний зміст, тобто поведінку суб'єктів, а також юридичний зміст, тобто суб'єктивні юридичні права та обов'язки; в) об'єкти правовідносин» [30, с. 447].

Дотримуючись запропонованого підходу, слід зазначити, що «поняття суб'єкта в міжнародному праві тісно пов'язане з поняттям предмета міжнародно-правового регулювання» [49, с. 102], а тому для всебічного розуміння суб'єкту реадмісійних правовідносин варто звернутися до міжнародно-правових актів, які врегульовують зазначені правовідносини.

Уже сам факт того, що суб'єкт права – одна з головних юридичних категорій, визначає потребу всебічного і глибокого вивчення цього питання. Як і кожна галузь права міжнародне право має своїх суб'єктів, учасників міжнародно-правових відносин [148, с. 41].

Відкритість міжнародно-правової системи, наголошує О. Тарасов, вказує на можливість включення до її структури найрізноманітніших за своєю природою правових осіб, різноманіття форм міжнародної правотворчості, найширше поле для встановлення міжнародних правовідносин [264, с. 170].

Суб'єктами ж міжнародних правовідносин виступають учасники таких відносин. Їх правовий статус визначений відповідними міжнародно-правовими нормами, вони є юридично незалежні та наділені здатністю самостійно реалізовувати права і обов'язки, що закріплені у цих нормах [272, с. 28].

В. Буткевич справедливо зауважує, що в залежності від погляду на сутність суб'єктів міжнародного права у різних авторів є свій «набір» суб'єктів міжнародних правовідносин. В одних це держава, міжнародні міжурядові організації, нації, що борються за незалежність (держави, які перебувають у стадії становлення). Інші додають до цього переліку народи, вільні міста і подібні їм утворення. Є й такі позиції, згідно з якими суб'єктом міжнародних правовідносин може бути тільки фізична особа або лише народ тощо [30, с. 448]. Зазначене свідчить про те, що визначення суб'єктного складу республіканських правовідносин та їх правосуб'єктності може мати певну складність.

Варто також відзначити, що суб'єкти міжнародного права володіють не однаковою незалежністю в юридичному плані та здатністю самостійно реалізовувати свої права й обов'язки. Так, на думку В. Лисика, «суб'єктам міжнародного права притаманні елементи міжнародної правосуб'єктності, а саме: вони здатні володіти та безпосередньо здійснювати міжнародні права й обов'язки, створювати норми міжнародного права та нести відповідальність за їхнє порушення» [154, с. 72].

Учені вказують також на те, що деякі суб'єкти міжнародних правовідносин не можуть мати всіх елементів відповідної правосуб'єктності, але вони все ж таки вони беруть участь у таких правовідносинах, проте, як правило, це відбувається через інших суб'єктів міжнародного права [20, с. 176].

На думку Ю. Римаренка, «у збірному контексті суб'єкти міграційного права – це фізичні або юридичні особи, вчинки, діяння або поведінка яких безпосередньо чи опосередковано регулюються міжнародними нормативно-правовими актами; такі особи можуть бути і стають учасниками як національних, так і міжнародних правових відносин у сфері міграції» [236, с. 136].

Отже, розглядаючи міжнародні правовідносини у сфері реадмісії та визначаючи їх суб'єктів, перш за все, варто звернутися до міжнародних договорів про реадмісію, відповідно до яких суб'єктами цих правовідносин є держави. Вони, як зазначається в доктрині міжнародного права, відіграють провідну роль на міжнародній арені та не тільки тому, що вони мають державний апарат (публічну владу), населення і територію, проте і через володіння суверенітетом, який «забезпечує наявність над ними якогось іншого суб'єкта політичної влади і робить їх юридично рівними між собою при взаємовідносинах на міжнародній арені» [16, с. 50]. Будучи наділеними суверенною владою, держави застосовують і створюють норми міжнародного права [49, с. 105], у т.ч. щодо реадмісії осіб.

Держава вважається первинним (основним) суб'єктом міжнародного права, а правосуб'єктність держави – універсальною та за обсягом найбільш повною. Правосуб'єктність іншої ж групи суб'єктів міжнародного права здебільшого проявляється під час взаємовідносин із державами, а також може виникнути у результаті волі держав [154, с. 73].

Цікавим у цьому плані є такий феномен як Європейський Союз, що на цей час скоріше є конфедерацією держав, ніж міжнародною міжурядовою організацією, як це було на початку процесу європейської інтеграції [271, с. 39]. Європейським Союзом, утвореним відповідно до Маастрихського договору від 07 лютого 1992 року [390], серед проблем співпраці його країн-членів не полишаються поза увагою й проблеми міграції.

Одними з базових аспектів, який завжди супроводжував питання суверенітету держав, були проблеми регламентації міграції. Тому, держави-

члени ЄС досить довго виступали проти наділення наднаціональних інституцій та органів Європейського Співтовариства будь-якими повноваженнями у цій сфері.

Суттєве зрушення у зазначеному аспекті відбулося після підписання 1997 року Амстердамського договору [388], що кардинально трансформував міждержавну співпрацю міграційного спрямування у спільній політиці ЄС з наданням відповідних повноважень європейським інституціям (органам). Вже після набрання чинності Лісабонським договором (учинено 13 грудня 2007 року) [389] «мало своїм наслідком зміну процедури ухвалення заходів у сфері спільної імміграційної політики ЄС, що передбачає спільне (Європарламентом та Радою) прийняття рішень та голосування кваліфікованою більшістю (звичайна законодавча процедура)» [10, с. 365].

Зокрема, статтею 63-а Лісабонського договору Європейський Союз було наділено повноваженнями щодо проведення від імені держав-членів переговорів й укладання з третіми державами договорів про реадмісію громадян третіх держав, які не виконують умов в'їзду, перебування на території однієї з країн-членів ЄС або перестали їх виконувати, до держав походження або держав, з яких вони прибули [389].

Загалом, коли мова йдеться про державу як суб'єкта міжнародного права, то мається на увазі саме держава, а не її органи та посадові особи [30, с. 316]. Проте, коли мова йде про міжнародні правовідносини у сфері міграції, вони, як відмічає Ю. Римаренко, можуть бути публічними, тобто міжвладними правозаєминами [236, с. 136], адже, у міжнародних правовідносинах держава представлена системою органів і посадових осіб. Кожен із підрозділів у межах своєї компетенції та повноважень здійснює зовнішньополітичну, зовнішньоекономічну та інші види діяльності. При цьому, «у разі порушення міжнародно-правових зобов'язань держава як суб'єкт міжнародного права несе міжнародно-правову відповідальність незалежно від того, який її орган або посадова особа своєю поведінкою завдали шкоду міжнародному праву» [153, с. 34].

Суб'єктами ж реадмісії осіб (владними) варто вважати «носіїв публічно-правових прав та обов'язків, які визначають і реалізують політику в сфері реадмісії» [23, с. 8]. Провідну участь у реадмісійних міжнародних правовідносинах беруть органи державної влади. Проте, лише держави наділяють їх відповідними юридичними правами й обов'язками, а також виступають ці органи у міжнародних правовідносинах від імені держави. В Україні ними наділені такі державні інституції як Державна міграційна служба України та Державна прикордонна служба України. При цьому, перша – центральний компетентний орган щодо реадмісії осіб в Україні.

Тому, характеристика суб'єктів міжнародних правовідносин у сфері реадмісії осіб також охоплює таке важливе питання як визначення можливості бути суб'єктом цих правовідносин, тобто мати відповідні юридичні права та виконувати обов'язки суб'єктів у структурі міжнародних реадмісійних правовідносин, а також юридичний зміст цих відносин.

Загалом правоздатність суб'єктів міграційного права, на слушну думку Ю. Римаренка, «визначається міжнародними конвенціями, договорами, угодами, а також національним законодавством» [236, с. 137], що також вимагає звернення до змісту міжнародних договорів про реадмісію осіб.

Відповідно до цих договорів основу правоздатності держав як суб'єктів міжнародних реадмісійних правовідносин становлять:

– право звернутися із запитом про реадмісію і передати до іншої держави осіб (громадян приймаючої держави, іноземців чи осіб без громадянства), які відповідно до законодавства держави-передавача нелегально прибули, перебувають або проживають на її території;

– обов'язок прийняти на свою територію з іншої держави особу, яка відповідатиме умовам, визначеним у відповідному договорі про реадмісію осіб;

– право звернутися із запитом про транзит і здійснити транзитне перевезення територією іншої держави осіб, реадмісію яких погоджено третьою державою;

– обов'язок доведення відповідності особи, яка підлягає реадмісії, умовам, визначеним у відповідному договорі;

– право іншої держави відмовити у здійсненні реадмісії на її територію особи, яка не відповідає умовам, визначеним у відповідному договорі про реадмісію осіб;

– обов'язок прийняти зворотно прийняту в порядку реадмісії особу, стосовно якої буде встановлено, що вона все ж таки не відповідає умовам, визначеним у відповідному договорі про реадмісію осіб (помилкова реадмісія).

Саме ці суб'єктивні права і обов'язки держав становлять собою юридичний зміст міжнародних правовідносин у сфері реадмісії.

Звертаючись до проблеми об'єкта міжнародних правовідносин у сфері реадмісії, слід відзначити, що правовою доктриною відзначається, що «об'єктом міжнародних правовідносин можуть бути тільки суспільні відносини, що базуються на правах та обов'язках вищезазначених суб'єктів» [30, с. 455; 69, с. 226]. Проте, «різниця між об'єктом міжнародного права (система міжнародних відносин) та об'єктом міжнародних правовідносин (чітко визначені міжнародні відносини, наприклад, реадмісійні) криється в обсязі відносин, що підлягають регулюванню, у ступені їх індивідуалізації» [30, с. 455].

У філософській і соціологічній літературі найбільш поширеною є думка, відповідно до якої складовими елементами суспільних відносин є: «1) носії (суб'єкти) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин» [55, с. 23–29].

Ця теза загально визнана і в загальній теорії права. Таке вирішення питання про внутрішню структуру суспільних відносин, на слухну думку академіка В. Тація, є принципово правильним, відповідає потребам будь-яких галузей права. При цьому важливо відзначити, що «структура будь-яких суспільних відносин завжди незмінна. Включення в неї якихось інших, органічно невласивих суспільним відносинам елементів (наприклад, зовнішніх

умов їх виникнення, передумов їх нормального функціонування, соціальних потреб) веде до того, що його змістовна сутність фактично втрачається, зникає і змінюється якоюсь іншою» [267, с. 139].

Саме тому, для більш ґрунтовного визначення міжнародних правовідносин у сфері реадмісії осіб слід розкрити структурні елементи цих відносин. Проте, якщо з суб'єктним складом цих відносин ми вже визначилися, то щодо їх предмету і соціальних зв'язків відзначимо таке.

Предмет як обов'язковий елемент об'єкта досліджуваних нами суспільних відносин є тим, з приводу чого вони виникають, з приводу чого учасники реадмісійних правовідносин взаємодіють.

У нашому випадку, як нами вже зазначалося вище, реадмісійні правовідносини виникають з приводу повернення або транзитного перевезення однією державою та приймання або надання дозволу на транзит іншою державою на підставах і в порядку, встановлених міжнародними угодами про реадмісію (приймання-передавання) осіб, укладених між цими державами, осіб (громадян приймаючої держави, іноземців чи осіб без громадянства), які відповідно до законодавства держави-передавача нелегально прибули, перебувають або проживають на її території [183, с. 146–147].

Соціальний же зв'язок також є обов'язковим структурним елементом будь-яких суспільних відносин та він є ніби дзеркалом внутрішньої структури суспільних відносин, у якій відбивається його сутність та основні властивості. Суспільний зв'язок найчастіше проявляється зовні в різних формах людської діяльності [267, с. 155, 156].

Якщо говорити про зовнішній прояв міжнародних правовідносин у сфері реадмісії, то він безперечно відбувається через практичну діяльність уповноважених державних органів щодо практичної реалізації положень підписаних договорів про реадмісію осіб.

Такими проявами можуть бути, зокрема:

– надсилання однією державою запитів про реадмісію чи про транзитне перевезення;

– опрацювання іншою державою вказаних запитів і надання на них відповідей;

– доставляння та практичне приймання-передавання осіб, реадмісію осіб яких було погоджено.

Важливим аспектом зовнішнього прояву реадмісійних правовідносин є проведення засідань спільних міждержавних комітетів з питань реадмісії, мова про які піде нижче.

Утім, на думку В. Кудрявцева, «зовнішній прояв суспільних відносин може мати не тільки форму певної діяльності, але й може існувати в пасивній “застиглій” формі, наприклад у вигляді “позицій”» [120, с. 59].

Такий прояв є характерним і для реадмісійних правовідносин.

Так, вказані прояви можуть полягати в тому, що, наприклад, незважаючи на доволі давно підписані Україною угоди про реадмісію осіб з В'єтнамом і Туреччиною, згідно з офіційною статистикою Державної міграційної служби України [152] та Державної прикордонної служби України [77] до зазначених держав у порядку реадмісії не передано жодного громадянина В'єтнаму та Туреччини. Так само до України з цих держав у порядку реадмісії також не прийнято жодного українця. При цьому, відповідно до цієї ж статистики, кількість прийнятих рішень про примусове видворення громадян В'єтнаму і Туреччини за межі території України є доволі суттєвою.

Зазначене може свідчити про наявність певної «позиції» сторін щодо взаємної неучасті у міжнародних правовідносинах у сфері реадмісії осіб.

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що під об'єктом міжнародних правовідносин у сфері реадмісії осіб слід розуміти суспільні відносини, які охоплюють собою певний напрям міждержавних відносин, що виникають з приводу повернення або транзитного перевезення осіб (громадян держав, іноземців чи осіб без громадянства), які нелегально прибули, перебувають або проживають на території держави, а також проявляються у практичній діяльності (позиції) уповноважених державами інституцій у цій сфері.

3.2. Спільні комітети з питань реадмісії

Допомогти державам ефективніше використовувати можливість проведення узгодженої політики у міграційній сфері покликані міжнародні організації. Водночас, як зазначають Є. Кисельова і О. Голованов, «на теперішній час не існує єдиної міжнародної організації, яка б охоплювала своєю компетенцією усі питання, пов'язані з міжнародною міграцією, чи виконувала координуючу функцію за ними всіма. І це зрозуміло, оскільки міграційний потік є неоднорідним, що вимагає різних інструментів та механізмів взаємодії держав у кожному конкретному випадку» [214, с. 386]. Особливий з таких інструментів має місце й у реадмісійних правовідносинах.

Проведений аналіз чинних міжнародних договорів про реадмісію осіб показав, що кожна з угод, укладена між ЄС та іншими державами, передбачає утворення між договірними сторонами Спільного комітету з питань реадмісії (*Joint readmission committee*). Україною Угода про реадмісію осіб з ЄС, укладена 18 червня 2007 року [327], ст. 15 розділу VI якої сторонами також взято на себе зобов'язання щодо утворення аналогічного комітету. Водночас сутність та особливості діяльності таких своєрідних міжнародних утворень як Спільні комітети з питань реадмісії не знайшли достатнього висвітлення, що вимагає наукового обґрунтування правого регулювання цього питання.

На думку науковців, Спільний комітет з питань реадмісії (далі – СКІР) є інституційним механізмом у міжнародних відносинах.

Так, О. Гріненко відмічає, що у рамках окремих угод створюється специфічний «договірний механізм інтеграції». Зокрема, до договірного механізму співпраці України з Євросоюзом у сфері юстиції, свободи та безпеки належить створений Угодою про реадмісію осіб (2007 р.) – СКІР [46, с. 418].

Схожий підхід також має Я. Костюченко, зазначаючи, що «угодами, які є складовими договірного механізму співпраці України та Євросоюзу у сфері

юстиції, свободи та безпеки є Угода між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз та Угода про реадмісію осіб» [116, с. 119].

Ці угоди створюють власний інституційний механізм їх реалізації та приймають рішення щодо імплементаційних заходів [117, с. 133]. Підтримав цю ж позицію В. Муравйов і відзначив, що СКПР є інституційним механізмом, рішення якого мають зобов'язальний характер для сторін. До його складу входять представники України та Співтовариства, яке представлено Комісією ЄС, із залученням експертів держав-членів. СКПР наділений компетенцією щодо здійснення моніторингу застосування Угоди, підготовки пропозицій та вироблення рекомендацій для внесення змін до неї, а також уповноважений приймати рішення щодо імплементаційних заходів, необхідних для однакового застосування Угоди [162, с. 1019]. Р. Стаканов зазначає, що СКПР здійснює інституційний контроль за виконанням угоди [256, с. 118], а З. Макаруха зауважує, що СКПР створено з метою надання взаємної допомоги у застосуванні й тлумаченні Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб [130, с. 399].

Отже, наукові погляди з цього приводу є здебільшого одноставними, однак дослідниками не визначено яку саме СКПР має інституційну форму міжнародного спілкування (міжнародна організація, орган, установа тощо).

Загалом, на думку більшості вітчизняних і зарубіжних дослідників комісії та комітети займають проміжне місце між традиційними міжнародними міжурядовими організаціями та дипломатичними конференціями. При цьому, Ф. Сендс називає такі інституційні утворення «міжнародними організаціями» [382, р. 109], О. Шибаєва [308, с. 17], М. Баймуратов і Ю. Хоббі [17, с. 227] – «міжнародними органами», а Г. Вельямінов – «міжнародними параорганізаціями» [36, с. 374].

Інтернаціоналізація міжнародних відносин передбачає співробітництво в різних сферах міжнародного права широкого кола суб'єктів, серед яких особливе місце посідають міжнародні організації як самостійні учасники таких правовідносин [48, с. 3]. Основним організатором міждержавного спілкування

та основною інституціональною формою співробітництва держав є саме міжнародні організації [16, с. 138]. Конвенційно передбачено, зазначає О. Київець, що міжнародна організація означає міжнародну міжурядову організацію, членами якої є держави. Ці організації є вторинними суб'єктами міжнародного права по відношенню до держав і створюються саме завдяки їхньому волевиявленню [98, с. 222].

Активна діяльність на міжнародній арені, зростання ролі міжнародних організацій в ефективному вирішенні міжнародних проблем призвели до необхідності нормативного врегулювання цього феномену міжнародних відносин за допомогою міжнародного права [154, с. 285–286].

Міжнародні міжурядові організації як форма багатостороннього співробітництва держав утворюються державами за необхідності та виникають з об'єктивних потреб міжнародних відносин. Правосуб'єктність міжурядової організації залежить від волевиявлення держав-членів, так само як її цілі, компетенція, повноваження, характер рішень, що приймаються, структура органів та інші параметри. Під час утворення міжнародної організації держави виступають як суверенні та рівноправні, не підпорядковані будь-якій владі утворення, засновуючи організацію на підставі міжнародного договору. На усіх етапах цього процесу взаємодія держав має координуючу, горизонтальну природу та є взаємодією суб'єктів одного рівня [167, с. 75].

На думку М. Медведевої, «сучасним інституційним утворенням властиві всі ознаки міжнародної міжурядової організації – договірна основа, постійний характер діяльності, внутрішньо організаційний механізм» [138, с. 35]. У межах спеціально створених комітетів «здійснюються процедури з питань дотримання міжнародних угод у випадку невиконання міжнародних зобов'язань за цими угодами державами-учасниками і полягають у застосуванні правових заходів, що мають на меті допомогти державі виконати свої міжнародно-правові зобов'язання та захистити колективні інтереси» [137, с. 6].

За підрахунками Ч. Амерасінга [334, р. 6], всього у світі на початку сторіччя, за даними Щорічника міжнародних організацій [393, р. 6],

налічувалося 55 282 актора, що коли-небудь претендували на назву «міжнародна організація» або взагалі займалися якою-небудь міжнародною діяльністю. З них неурядові організації становлять переважну більшість (48 202). До числа тих, що залишилися (7080), включені як міжнародні міжурядові організації, так і різного роду міждержавні органи й окремі органи міжнародних міжурядових організацій, які не мають власної міжнародної правосуб'єктності, а також уже не діючі актори [264, с. 299].

Д. Боданський говорить про те, що комісії і комітети мають «подвійний» і «гібридний» характер: з одного боку, це дійсно міжурядові утворення, а з другого – вони володіють власною волею [336, р. 119], а Р. Черчилль і Г. Ульфстейн називають їх «автономними інституційними домовленостями», оскільки вони є відмінними в плані правотворчих повноважень як від існуючих міжнародних урядових організацій, так і від держав-членів [345, р. 623].

Як слушно відзначає О. Тарасов, велике різноманіття й плюралізм міжнародного співтовариства складається далеко не з одних лише держав [264, с. 303]. Особливу роль у реалізації норм і принципів міжнародного права відіграють не стільки традиційні міжнародні організації, скільки міжнародні конференції та органи, спеціально засновані на виконання норм міжнародних договорів. О. Шибасева зауважує, що такі три поняття як міжнародні конференції, міжнародні організації, а також міжнародні комісії і комітети охоплюються поняттям «міжнародний орган» [308, с. 17], які О. Тарасов відносить до «колективних утворень, що є соціальними носіями міжнародної (публічної) юридичної особи» [265, с. 9].

Міжнародні комітети і комісії, як правило, утворюються на основі міжнародного договору, діяльність їх має постійний характер, певний механізм і, як правило, досвід Дунайської комісії, якість міжнародної правосуб'єктності за внутрішнім та міжнародним правом. Вони більше підходять до міжнародних організацій, хоча й мають свої особливості. Головна відмінність полягає у меті та задачах співробітництва, в компетенції міжнародних комісій та комітетів і, звісно, в спрощеності механізму їх діяльності. Крім того, якість міжнародної

правосуб'єктності притаманна лише незначній кількості таких органів. Тому, зауважує О. Шибасєва, знак рівняння між комісіями і комітетами та міжнародними організаціями ставити не можна.

Міжнародні організації є більш складною правовою формою співробітництва суверенних держав, за допомогою якої регулюються не тільки відносини між учасниками – суверенними державами, але також такі різновиди правовідносин у рамках міжнародних відносин як відносини між органами організації, членів організації з її органами, з персоналом.

Комітети і комісії – мають функції, подібні до функцій допоміжних органів міжнародних організацій. Вони створюються або на основі постанови міжнародної конференції (Комітет з роззброєння), органу міжнародної організації (комітети Генеральної Асамблеї ООН), або на основі угоди між державами (річні комісії) [308, с. 22–23].

Міжнародні організації в широкому сенсі інколи називають міжнародними установами. Цей термін, відзначає С. Черніченко, охоплює не лише міжнародні організації у вузькому сенсі, але й інші міжнародні механізми, які становлять собою форму міжнародного співробітництва, яким у тій чи іншій мірі притаманний елемент структурної стійкості. Це можуть бути міжурядові органи типу двосторонніх комісій, що мають у своєму розпорядженні необхідний персонал, який їх обслуговує впродовж строку їхньої роботи (у разі відсутності такого персоналу двосторонні комісії перетворюються в періодично організовані зустрічі), а також міжнародні органи, члені яких діють в особистій якості (міжнародні арбітражі, міжнародні суди, комісії незалежних експертів тощо) [310, с. 318–319].

На думку С. Черніченко найбільш характерною рисою, яка свідчить про наявність у таких органів міжнародної правосуб'єктності, є право виступати в міждержавних відносинах від власного імені, направляти делегації, приймати рішення, вести переговори, укладати міжнародні договори тощо. Обсяг їхньої міжнародної правоздатності, що позбавляє їх виступати у міжнародних відносинах від власного імені з тих чи інших питань, різноманітний і залежить

від первинних суб'єктів міжнародного права, які їх утворюють. Практично такими первинними суб'єктами є, як правило, держави [310, с. 315].

Таким чином, переважна більшість науковців-міжнародників відносить такі інституційні утворення як комітети і комісії до міжнародних органів. Однак, у цьому контексті слід звернути увагу на доволі слушні зауваження Г. Вельямінова, який відзначає, що термін «міжнародний орган» (у вказаному сенсі) не є вдалим. Саме слово «орган», на думку автора, семантично припускає розуміння під ним певного елемента, частки, структурного підрозділу якогось загального організму. Саме в цьому сенсі коректне й уживання поняття органу будь-якої міжнародної організації. Однак та чи та окрема міжурядова комісія не є структурною часткою будь-якої міжнародної установи, формування. Крім того, так звані міжнародні органи часто мають і свої внутрішні органи (виконавчі й інші), і, таким чином, уживання терміну «міжнародний орган» означатиме цілком різний правовий зміст ніж той, що у нього вкладається. Зрештою, продовжує Г. Вельямінов, не тільки між загально вживаними поняттями «орган» і «організація» не проводиться чітка різниця, але й у науці існують погляди, відповідно до яких міжнародна організація розуміється як «орган» держав. Тому термін «міжнародний орган» є недостатньо відмінним по відношенню до терміну «міжнародна організація», а в певних випадках слово «параорганізація» уявляється більш точним і прийнятним. Воно саме підкреслює, що позначене цим терміном міжнародне формування є чимось тим, що лише юридично стоїть «поряд», «біля» міжнародної організації, але не є такою [36, с. 373, 374]. Погодився з такою ж позицією В. Шумілов, зауваживши, що «міжнародні параорганізації займають помітне місце в інституціональній сфері міжнародного співробітництва» [140, с. 558].

Функціональні завдання міжнародних комісій, їхня організаційна структура та повноваження, визначені в установчих актах, по суті можна тлумачити як підстави вважати їх такими, що володіють певними елементами міжнародного статусу, зокрема, ним може бути притаманний певний механізм

прийняття рішень, рекомендаційних для держав-учасниць і для самих цих установ [36, с. 377].

Так, відповідно до пункту 1 статті 15 Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб [327] СКПР утворюється з метою надання договірними Сторонами взаємної допомоги у застосуванні й тлумаченні цієї Угоди, а також має такі завдання та компетенцію:

«1) здійснення моніторингу застосування Угоди, а також проведення на регулярній основі обміну інформацією стосовно імплементаційних протоколів, підписаних Україною та кожною окремою державою-членом;

2) підготовка пропозицій і вироблення рекомендацій для внесення змін до Угоди;

3) прийняття рішень стосовно імплементаційних заходів, необхідних для однакового застосування Угоди» [327].

Аналогічні завдання СКПР визначені відповідними угодами, що укладені ЄС з Азербайджаном (п. 1 ст. 19) [330], Боснією і Герцеговиною (п. 1 ст. 18) [320], Грузією (п. 1 ст. 18) [328], Туреччиною (п. 1 ст. 19) [333] тощо. Водночас, не всі угоди, укладені між ЄС та іншими державами, визначають саме такі завдання СКПР. Низка із таких угод розширюють зазначені повноваження, а деякі – уточнюють.

Майже повністю схожими є завдання, визначені для СКПР п. 1 ст. 16 Угоди між ЄС і Пакистаном про реадмісію осіб, які перебувають нелегально [323], за виключенням останнього, зазначеного нами вище. На відміну від інших цей СКПР під час своєї діяльності визначає не *імплементаційні* заходи, необхідні для однакового застосування Угоди, а *технічні*, що, на нашу думку, є надто вузькими від тих, які необхідні для виконання реадмісійної угоди.

Значно ширші завдання має СКПР, що утворений на виконання пункту 1 статті 19 Угоди між Росією та ЄС про реадмісію [250]. Поряд із зазначеними моніторингом, регулярним обміном інформацією та прийняттям рішень щодо імплементаційних заходів, цей СКПР має й інші повноваження. Зазначений комітет наділений додатковою компетенцією не тільки пропонувати зміни до

Угоди, але й самостійно приймати рішення щодо внесення змін у додатки до цієї Угоди, а також вивчати і, якщо це буде визнано необхідним, вносити пропозиції про поправки до Угоди при вступі до ЄС нових членів.

Доволі особливі завдання також має СКПР, утворений з метою надання взаємної допомоги у застосуванні та тлумаченні Угоди між ЄС та Шрі-Ланкою про реадмісію осіб, які перебувають нелегально [321]. Окрім визначених нами вище завдань, він також може приймати особливі імплементаційні домовленості, спрямовані на врегулювання управління зворотними потоками (пп. «d» п. 1 ст. 17).

Таким чином, СКПР схожі з істинними міжнародними організаціями, близькі до них, володіють їх ознаками, однак окремі з цих ознак недостатньо повно виражені. СКПР властиві постійність і регулярність роботи, як правило, вони мають постійний та лімітований склад учасників, а також наділені особливим статусом і повноваженнями, що визначаються в регламентах, які обов'язково приймаються усіма відомими нам СКПР. Водночас, з реадмісійних угод не можна побачити чіткого наміру сторін наділити СКПР статусом саме міжнародної організації чи органу. Крім того, в таких угодах мова про імунітети чи пільги взагалі не йдеться, хоча, звісно, практична необхідність у цьому відсутня, оскільки учасники представників сторін СКПР, що періодично збираються, як правило, у відповідних умовах, користуються пільгами й імунітетами на підставі загальних норм міжнародного права як представники держав-сторін.

Підсумовуючи, звернемо увагу на твердження Є. Коровіна про те, що «незліченим міжнародним комісіям, уніям тощо належить завтрашній день історії» [114, с. 35]. Проведене нами дослідження дає достатні підстави стверджувати, що «Спільні комітети з питань реадмісії є міжнародними параорганізаціями, що утворюються як прояви інституційного договірною механізму міжнародної співпраці держав у сфері реадмісії осіб. Вони є вторинними суб'єктами міжнародного права та займають проміжне місце між традиційними міжнародними міжурядовими організаціями та дипломатичними

конференціями. У перспективі ці параорганізації суттєво впливатимуть на європейські, а згодом і світові міграційні процеси» [189, с. 110].

3.3. Діяльність Комісії міжнародного права ООН щодо міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб

Еволюція міжнародних організацій відбивається у різних сферах суспільного буття. Унікальне місце серед них за обсягом повноважень і масштабами діяльності, наголошує В. Мицик, посідає ООН [149, с. 37].

Відомий дослідник діяльності ООН М. Бертран, у зв'язку з цим відзначає наявність різних підходів до розвитку міжнародних організацій. ООН відіграє унікальну роль у соціальному секторі у зв'язку з гуманітарною діяльністю, особливо щодо проблем біженців та прав людини [135, с. 7]. У книзі Г. Кларка та Л. Сона «Всесвітній мир через світове право» дослідники взагалі обґрунтовують необхідність перетворення ООН у «світовий уряд» [346].

ООН вважається універсальною організацією та її компетенція лише на загальному рівні торкається питань міжнародно-правового регулювання сфери міграції. Це відбувається як у діяльності її головних органів, так і низки інших фондів, програм, установ, які віднесені до структури ООН.

Ця організація є «майданчиком для обговорення різноманітних аспектів, ініціатором проведення конференцій та розроблення міжнародно-правових норм, що зачіпають міграцію населення» [214, с. 388].

У нашому дослідженні не можна залишити без уваги діяльність допоміжного органу Генеральної Асамблеї ООН – Комісії міжнародного права (далі – КМП ООН чи Комісія), пов'язану з вирішенням певних проблем міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб. Як слушно відзначає Ю. Марченко, для юриста робота КМП ООН представляє особливий інтерес, одним із завдань якої є, як відомо, сприяння прогресивному розвитку міжнародного права та його кодифікації (стаття 13 Статуту ООН) [134, с. 17].

КМП ООН відіграє надзвичайно важливе значення при формуванні як норм звичаєвого права, так і в узагальненні практичної діяльності держав у міжнародно-правовій сфері, а також готує відповідні проєкти документів для Генеральної Асамблеї ООН, ураховуючи при цьому потреби розвитку міжнародного права.

І. Лукашук слушно зауважив, що документи КМП ООН широко використовуються Міжнародним Судом у відповідних своїх рішеннях, а після того як Суд підтверджує норми, сформульовані КМП ООН, вони набувають статусу частини позитивного міжнародного права. Крім того, навіть до прийняття Асамблеєю ООН проєктів, опрацьованих КМП ООН, вони вже за умовчанням розглядаються як авторитетне підтвердження навіть існування певних норм [127, с. 108].

За власної ініціативи Комісія «робить огляд усіх галузей міжнародного права з метою вибору тем для кодифікації міжнародного права, а вибравши тему, яку вважає необхідною, призначає спеціального доповідача, котрий вивчає її, а згодом розробляє низку проєктів статей, що супроводжують пояснювальними доповідями» [131, с. 182]. Приділення уваги КМП ООН проблемі вислання, у т.ч. реадмісії осіб, і спроба розроблення статей з цієї проблеми призвели до напрацювання стандартних положень, що забезпечують найбільш повне дотримання прав і свобод людини, для їх включення у майбутні угоди про реадмісію осіб.

Зокрема, 1998 року на п'ятдесятій сесії КМП ООН прийняла до уваги доповідь Групи з планування, одне з питань якої присвячене темі «Вислання іноземців» із подальшим включенням у довгострокову програму роботи Комісії (це було здійснено на 52-й сесії). Комісією було прийняте рішення щодо опрацювання проєктів статей за зазначеною темою, що повинні розкрити вичерпний правовий режим, заснований на фундаментальних принципах міжнародного права, та утворюючих правову базу для вислання іноземців [355].

На 52-й сесії КМП ООН питання реадмісії іноземців розглядалося у контексті боротьби з тероризмом і нелегальною міграцією. Під час розгляду цього питання через призму боротьби з тероризмом було відзначено, що зв'язку із збільшенням вимог щодо боротьби з тероризмом зросла недовіра до іноземних громадян з боку багатьох держав, які стали вносити поправки у своє національне законодавство у сфері обмежень, що стосуються в'їзду та перебування таких осіб на своїй території [355].

Під час роботи на сесії КМП ООН 2000 року було відзначено, що рішення уряду про вислання іноземців не викликає будь-яких зобов'язань з боку інших держав щодо їх прийняття. Також було порушено питання й щодо транзитних держав і запропоновано, що ці держави також не зобов'язані знову приймати висланих іноземців на свою територію [355].

Уже 2004 року під час 56-ї сесії КМП ООН ухвалила рішення щодо включення теми «Вислання іноземців» у свою програму роботи та призначила Спеціальним доповідачем за цією темою Моріса Камто (Камерун) [380].

Слід відзначити той факт, що М. Камто, ілюструючи зв'язок нелегальної міграції та вислання, встановив, що «угоди про реадмісію осіб і про транзит є двома новими правовими явищами, утвореними європейськими країнами для зниження рівня міграції у цілому та боротьби з нелегальною міграцією» [355].

Він також зауважив, що угоди про реадмісію є двосторонніми угодами, що створюють правові рамки й умови для вислання нелегальних мігрантів з країни їх перебування. Мова йде про договір, укладений між приймаючою нелегального мігранта державою та державою походження цих мігрантів (або припускати як таку), відповідно до якого остання зобов'язується здійснити приймання цих мігрантів, виявлених і переміщених під відповідальність та за рахунок держави, що їх висилає. Така політика набуває певного розповсюдження [355].

Меморандумом Секретаріату Генеральної Асамблеї ООН 10 липня 2006 року (A/CN.4/565) відзначено, що кожна держава має право висилати

іноземців, однак, таке право не є абсолютним. Наприклад, воно обмежується заборонаю зловживання правом, принципом добросовісності, заборонаю свавілля та стандартами, що стосуються поводження з іноземцями [354].

На своїй шістдесятій ювілейній сесії КМП було розглянуто вісім тем [2, с. 137], одна з яких присвячена четвертій доповіді Спеціального доповідача щодо вислання іноземців (A/CN.4/594). У ході обговорення цієї теми Комісією вирішено утворити робочу групу, що розгляне питання реадмісії осіб, які мають подвійне чи множинне громадянство [353].

Уже на шістдесят четвертій сесії КМП ООН у попередній редакції в першому читанні були схвалені тексти проєктів статей з 1 по 32, присвячених висланню іноземців [356]. Звісно, як слушно відмічає О. Кажаєва, у проєкті цих статей не міститься визначення реадмісії, однак, є дві групи положень: одна – опосередковано, а друга – безпосередньо пов'язані з реадмісією. Перша група положень визначає підстави вислання іноземців, захисту прав іноземних громадян, які підлягають висланню, тощо. Безпосередньо реадмісії присвячена одна стаття в Проєкті статей з вислання (стаття 29) [90, с. 198–199].

Так, вказаними статтями визначено, що їхні положення стосуються іноземців, які законно чи незаконно перебувають на території іноземної держави (стаття 1). При цьому, держава може вислати іноземця лише з підстав, передбачених законами, а також не повинна вислати іноземців з підстав, що йдуть у розріз із нормами міжнародного права (стаття 5). Також мають місце інші заборони щодо вислання. Зокрема, це стосується невислання біженців (стаття 6), недопустимості колективного вислання (стаття 10) та з метою конфіскації активів іноземця (стаття 12), а також вислання в обхід уже існуючої процедури екстрадиції (стаття 13).

Низка статей присвячена захисту прав іноземців, що підлягають висланню. Це, зокрема, обов'язок поваги прав людини щодо таких іноземців (стаття 14), недискримінації (стаття 15), захисту вразливої категорії груп осіб (стаття 16) та права на життя (стаття 17) тощо.

Як уже відзначалося, статтею, яка безпосередньо пов'язана з досліджуваною нами проблемою, є проєкт статті 29, що й має відповідну назву «Реадмісія для держави вислання» (*Readmission to the expelling State*) та встановлює:

«1. Іноземець, який законно перебуває на території будь-якої держави, та висилається цією державою, має право бути реадмісований у висилаючу державу, якщо компетентним органом буде встановлено, що вислання було незаконним, за виключенням випадків, коли його повернення не загрожує національній безпеці чи суспільному порядку, або коли іноземець у протилежному випадку більше не відповідає умовам приймання відповідно до законодавства висилаючої держави.

2. У жодному випадку раніше прийняте незаконне рішення про вислання не може бути перепорою щодо реадмісії іноземця» [380].

Коментарем до цієї статті зазначено, що іноземець, який був вимушений покинути територію держави унаслідок незаконного вислання, має право на повторний в'їзд на територію висилаючої держави. Хоча визнання цього права можна помітити у законодавстві деяких держав і на міжнародному рівні, на практиці відсутній єдиний підхід, завдяки якому можна було б стверджувати про наявність у позитивному праві права на реадмісію як індивідуального права іноземця, який був незаконно висланий.

Крім того, у цьому ж коментарі твердженням Спеціального доповідача про те, що «проєкт статті 29 визнає право іноземця на реадмісію з метою прогресивного розвитку міжнародного права» [380], є певним підтвердженням раніше наведеної нами тези щодо пріоритетності реадмісії осіб над іншими видами вислання як більш гуманного та перспективного інституту міжнародного міграційного права.

Проєкти вищенаведених статей відповідно до статей 16–21 Положення про КМП ООН були надіслані через Генерального секретаря до представництв держав для надання коментарів та зауважень до 1 січня 2014 року. Вже на

66-тій сесії (5 травня – 6 червня та 7 липня – 8 серпня 2014 року) Комісія розглянула зауваження, отримані від держав, до змісту цих статей.

Так, Грецією було запропоновано «врахувати у проєктах статей угоди про реадмісію осіб з огляду на їх важливу роль щодо визначення країни призначення», однак ця пропозиція була відхилена з огляду на те, що «це питання не може бути предметом розгляду окремого проєкту статті, оскільки подібні угоди відносяться до прямих (двосторонніх) відносин між державами». Республікою Корея взагалі було запропоновано виключити проєкт статті 29 через те, що «держава володіє суверенним правом вирішувати чи дозволяти висланому іноземцю повторний в'їзд на свою територію, навіть, якщо компетентний орган визнав його вислання незаконним». Така пропозиція була відхилена та Спеціальний доповідач відзначив, що у цьому випадку мова іде про міжнародне зобов'язання держави, тому держава зобов'язана його дотримуватися [374].

Підсумовуючи, зауважимо, що, на думку О. Кажаєвої, «надалі КМП ООН продовжить свою роботу з опрацювання цього напрямку, що також пов'язано з украй скупю теоретичною пропрацьованістю цього питання, що важливе для практичного застосування реадмісії» [90, с. 199].

Однак, на жаль, на нашу думку, найближчим часом від Комісії не варто очікувати якихось нових норм і роз'яснень у сфері реадмісії осіб [178, с. 120], оскільки, як наголошено у доповіді A/CN.4/670, «питання щодо угод про реадмісію належним чином було вже досліджене Спеціальним доповідачем у його сьомій доповіді та згадане у коментарі до статті 29» [374].

3.4. Роль Міжнародної організації з міграції у забезпеченні управлінням реадмісією осіб

Загальновідомим є той факт, що міграція має транснаціональний характер, у зв'язку з цим держави не спроможні самостійно забезпечувати управління цими процесами.

Н. Соколова зазначає, що сучасний розвиток міжнародних відносин дозволяє говорити про міжнародне управління як про особливий вид міжнародної діяльності, що являє собою більш високий рівень, ніж регулювання. Виникає потреба у створенні ефективного механізму міжнародного управління, в більш широкому використанні його функцій [251, с. 13–14]. Комісія з глобального управління визначила таке управління як постійний процес, шляхом якого можуть узгоджуватися конфліктуючі або різноманітні інтереси та застосовуватися дії щодо співробітництва. Він включає як формальні інституції та режими, уповноважені забезпечувати дотримання, так і неформальні домовленості, які люди та інституції або погодили, або намагаються погодити у своїх інтересах [375]. Концепція управління міжнародними відносинами, наголошує М. Медведєва, «передбачає перш за все участь у цьому процесі не лише держав і міжнародних організацій як традиційних суб'єктів міжнародного права, а й недержавних акторів» [138, с. 286]. Різноманітні організації, як показує досвід організації переселення зарубіжних країн, надають вагому підтримку державним органам [172, с. 9].

На сучасному етапі, відмічає М. Микієвич, «світове співтовариство докладає значних зусиль, щоб на національному, європейському та універсальному рівнях організувати співробітництво у сфері регулювання міграційних процесів з метою знешкодження тих негативних явищ, які часто їх супроводжують і стають реальними загрозами для системи безпеки в цілому» [148, с. 241].

Можна стверджувати про зростання можливостей і потенціалу України у сфері підвищення ефективності управління міграцією. Цьому сприяють програми ЄС щодо вивчення українськими службовцями кращої практики в країнах-членах ЄС, обмін інформацією (в тому числі статистикою) у сфері міграції, а також співробітництво з Міжнародною організацією з міграції (далі – МОМ) [212, с. 121].

На міжнародному рівні співробітництво у галузі міграції здійснюється в рамках двох міжнародних організацій: Управління Верховного комісара ООН у

справах біженців (далі – УВКБ ООН) і МОМ. Завдання цих організацій – надати допомогу державі у вирішенні міграційних проблем при тісній взаємодії з урядами та країнами-донорами. Однак, діяльність УВКБ ООН носить соціально-гуманітарний характер і стосується вимушених мігрантів-біженців [209, с. 142–143].

Однією з найбільших і найавторитетніших неурядових організацій, яка займається вирішенням різнобічних проблем міграції, зокрема й нелегальної, є МОМ [245, с. 91]. Вона була утворена у 1951 році як «Міжнародний комітет з європейської міграції» та 1980 року перейменована у міжнародний комітет з міграції, а з 1987 року отримала теперішню назву. Базовими засадами утворення МОМ стала необхідність врегулювання утвореної після Другої світової війни проблеми величезних потоків мігрантів у бік Європи [315, с. 648].

Ця організація сприяє впорядкуванню міграції та її гуманізації через підтримку та надання послуг мігрантам і урядам держав. Її діяльність здійснюється у формі представництв у державах-членах організації. Нині вона нараховує 125 держав-членів, 18 країн-спостерігачів, а її представництва присутні у більш, ніж 100 країнах. Основними цілями й напрямками діяльності МОМ є «управління міграцією в інтересах усіх залучених сторін; тісна співпраця з урядами країн, представництво та захист інтересів людей, що обрали для себе міграцію як єдиний можливий засіб вирішення своїх проблем; попередження і боротьба з такими негативними міграційними явищами як торгівля людьми, рабство (у тому числі сексуальне) трудових мігрантів» [131, с. 231–232].

На сучасному етапі розвитку МОМ стала універсальним форумом, що створив можливість діалогу між державами з основних питань міграційної політики, сфокусованого на управління та регулювання міжнародної міграції [211, с. 168].

МОМ вживає різних заходів для врегулювання проблем, пов'язаних із нелегальною міграцією. Зокрема, нею проведено низку широкомасштабних

досліджень з цієї проблематики, унаслідок яких ухвалено рішення про інформаційну кампанію з метою надання людям, включаючи потенційних мігрантів, достовірної інформації про адміністративні процедури в разі переїзду в інші країни й оформлення відповідних документів, можливості працевлаштування за кордоном і труднощі життя в імміграції [148, с. 241].

У процесі виконання цих та інших завдань МОМ бере активну участь в організації та реалізації різноманітних проєктів, у тому числі пілотних, присвячених сприянню урядам різних країн (здебільшого пострадянського простору) в реалізації угод про реадмісію осіб.

Проєкт «Управління потенціалу з управління міграційними процесами (СВММ I та II)» був однією з перших масштабних ініціатив з управління потенціалом у сфері міграції на основі *acquis communautaire*, що реалізовувалася в Україні та спрямовувалася на передавання позитивного досвіду і стандартів у захисті прав мігрантів. Він імплементувався у 2005–2008 роках за фінансової підтримки ЄС, а також співфінансувався урядами Бельгії, Швеції, Чехії, Польщі та Великобританії [373].

З лютого 2007 року по лютий 2010 року російським представництвом МОМ у тісній співпраці з Федеральною міграційною службою Росії та за фінансування ЄС, а також урядів Німеччини та Фінляндії реалізовувався схожий проєкт під назвою: «Сприяння Уряду Росії у зміцненні адміністративного потенціалу та законодавчої бази в рамках реалізації угод про реадмісію». Завданням цього проєкту було надання практичної та технічної допомоги щодо конкретних питань реалізації угоди про реадмісію з ЄС, обміну досвідом і накопиченими знаннями у сфері реадмісії та повернення мігрантів. У рамках проєкту спеціалісти МОМ, які працюють у Москві, Женеві, Відні, Баку, підготували спеціальну доповідь: «Короткий огляд законодавства та правозастосовної практики низки іноземних держав у сфері регулювання міграційними потоками та контролю за імміграцією», а також провели низку регіональних тренінгів, спрямованих на підвищення обізнаності співробітників

середньої та вищої ланки в області міжнародного міграційного права й реадмісії [269].

Крім того, значним напрацюванням зазначеного проєкту є видання Керівництва по реадмісії, що складається з двох томів: «Досвід вибраних країн з питань реадмісії та повернення» і «Практика реалізації угод про реадмісію в Росії» [240; 241]. У подальшому представництвом МОМ в Азербайджані ці Керівництва (з урахуванням деяких національних особливостей) було перевидане азербайджанською мовою.

З вересня 2009 року по квітень 2011 року також реалізовувався проєкт «Подальший розвиток механізмів реадмісії в Росії», що став продовженням попереднього. Однією з основних цілей цього проєкту став подальший розвиток адміністративних, правових і практичних механізмів виконання міжнародних зобов'язань у сфері реадмісії в частині організації прийому, розміщення та передавання громадян третіх країн та осіб без громадянств [270].

Ініціатива МОМ щодо врегулювання процесів управління реадмісією в Україні була продовжена в рамках фінансованого ЄС проєкту «Технічне співробітництво та зміцнення потенціалу уряду України та Молдови з метою імплементації угод про реадмісією з ЄС (*GUMIRA*)». Проєкт тривав три роки з 2009 по 2011 роки та співфінансувався Федеральним бюро Німеччини з питань міграції та біженців, а також Італійською співдружністю з розвитку. Мета цього проєкту – надання цілеспрямованої технічної допомоги урядам Молдови та України задля сприяння успішній реалізації положень відповідних угод цих країн з ЄС та удосконалення координації дій урядових органів у сфері реадмісії [233]. Одним з результатів роботи проєкту стала презентація 4 лютого 2010 року в Національній академії наук України правого дослідження МОМ на тему: «Реадмісія в Україні: аналіз правової та інституційної бази, уроки досвіду з ЄС» [306].

У рамках проєкту *GUMIRA* МОМ також була проведена оцінка імплементації угод про реадмісію на підставі проведення відповідного

опитування. У той же час, як відмітив Голова Представництва МОМ в Україні Манфред Профазі, найбільшою проблемою було отримання своєчасних відповідей від різних урядових установ, зайнятих питаннями реадмісії. У результаті проблема залишилася – важко всебічно оцінити на практиці якісну імплементацію угод ЄС про реадмісію. У зв'язку з цим МОМ продовжила взаємодію з партнерами, включаючи УВКБ ООН і Єврокомісію, з метою пошуку кращої структури та запуску інструментів моніторингу й оцінки в сфері реадмісії [76].

Результатом такого пошуку стала організація наступного проекту під назвою *SIREADA*, який реалізовувався вже у трьох державах – Молдові, Росії та Україні. Проект тривав з 1 березня 2011 року по 28 лютого 2013 року, логічно продовжив попередню діяльність і був спрямований на надання підтримки у виконанні угод про реадмісію, укладених з ЄС, сприяв стабільній реінтеграції осіб, які повертаються на батьківщину добровільно, з урахуванням економічних і політичних інтересів країн походження, транзиту та призначення. У проекті *SIREADA* механізми збору та аналізу даних про стандарти утримання мігрантів, опрацьовані раніше в рамках проекту *GUMIRA*, були реалізовані більш успішно [383].

Слідом за високо оціненим та успішно виконаним проектом *SIREADA* відбувся проект «Посилення управління міграційними процесами та співробітництва в області реадмісії у Східній Європі (*MIGRECO*)», який продовжив укріплення потенціалу урядів у сфері міграції на регіональному рівні з фокусом на виконання угод про реадмісію з ЄС. Проект продовжився з 1 лютого 2013 року до 30 квітня 2015 року. Донором проекту традиційно виступило ЄС, а фінансувався він також Фондом розвитку МОМ, Держдепом США, Агентством США з міжнародного розвитку та МЗС Данії [373].

11 – 12 червня 2014 року у Мінську в рамках *MIGRECO* відбувся учбовий семінар з питань реалізації та сприяння добровільному поверненню. У семінарі взяли участь офіцери Державного прикордонного комітету та МВС Білорусії, які переймаються питаннями повернення осіб на центральному та регіональному

рівнях, а також представники МЗС Білорусії. Методологію та учбовий план семінару спеціально опрацювали спеціалісти регіонального офісу МОМ, які надали учасникам вичерпну інформацію про принципи реадмісії та сприяння добровільному поверненню, механізми, стандартні процедури роботи та найкращі приклади з практики їх застосування, а також ознайомили аудиторію з основними тенденціями, проблемами та викликами у цих сферах. Особливу увагу приділено поверненню з регіонів та перспективам реадмісії в контексті сучасних міграційних тенденцій у Білорусії та сусідніх країнах. У свою чергу, представники Державного прикордонного комітету, МВС і МЗС презентували учасникам семінару інформацію про діюче законодавство Білорусії та процедури тримання мігрантів. Слухачі також мали можливість ознайомитися із відмінностями в міжнародних практиках повернення нерегульованих мігрантів, поділитися думками щодо необхідного регулювання у цій царині в Білорусії. На думку представників білоруських державних органів, питання повернення та реадмісії є пріоритетними для країни, особливо у світлі укладання низки угод про реадмісію та триваючих переговорів щодо підписання відповідної угоди з ЄС. У цілому, семінар надав представникам різних державних органів Білорусії добру нагоду детально обговорити пріоритетні питання у сфері повернення та реадмісії мігрантів, визначити проблеми та обмінятися успішним досвідом [215, с. 2].

МОМ надає сприяння щодо врегулювання міграційних процедур і в країнах Центральної Азії (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан). Відповідно до Стратегії МОМ у Центральній Азії на 2011 – 2015 роки метою діяльності МОМ у цьому регіоні, зокрема, є проведення досліджень і роз'яснювальної роботи, а також публікація матеріалів з питань управління кордонами, нерегульованою міграцією, контрабанди та повернення нелегальних мігрантів (реадмісії) [258]. Крім того, в рамках проєкту щодо надання сприяння у реалізації національної політики захисту прав мігрантів та зміцнення потенціалу національних партнерів у галузі міграції МОМ розроблено навчальний курс з

міжнародного міграційного права, тема № 6 якого присвячена вивченню типів повернення мігрантів: реадмісії та добровільного повернення [293].

У рамках проблеми регулювання реадмісії в Азербайджані слід відмітити реалізацію місцевим представництвом МОМ фінансованого ЄС проєкту «Підтримка створення ефективного управління реадмісії на Південному Кавказі», відкриття якого відбулося 4 квітня 2013 року. Загальна вартість проєкту складає 1,5 млн євро. Проєкт був розрахований на 2 роки та мав три основні специфічні мети: (1) сприяння у створенні ефективного управління реадмісією; (2) підвищення потенціалу центрів приймання мігрантів; (3) опрацювання ефективних інституційних механізмів, спрямованих на реінтеграцію мігрантів [363].

Зокрема, у період з 3 по 5 грудня 2014 року в Баку МОМ у рамках вказаного проєкту був організований та проведений міжнародний семінар «Обмін інформацією та досвідом у сфері повернення та реадмісії – Технічні співбесіди в Азербайджані». У роботі семінару, крім значного представництва азербайджанських органів влади, які реалізують державну політику в сфері міграції (міграційна та прикордонна служби, МЗС тощо), взяли участь експерти з питань повернення та реадмісії національних міграційних відомств держав-членів ЄС (Німеччини, Польщі, Іспанії, Данії, Болгарії, Швеції, Італії, Угорщини) та країн, що не входять до ЄС (Швейцарія, Туреччина, Грузія, Сербія, Україна), а також представники міжнародних організацій [362].

29 – 30 січня 2015 року в Тбілісі чиновники з держав-членів ЄС у рамках цього ж проєкту поділились своїм досвідом щодо управління реадмісією зі своїми колегами з п'яти країн Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова і Україна) під час конференції, також організованої МОМ [364].

Безумовно, результати реалізації МОМ проєктів у сфері реадмісії осіб є більш значущими та навряд чи можуть бути розкриті в рамках нашого дослідження і можуть бути об'єктом можливого окремого дослідження. Водночас, вищенаведені ініціативи є яскравою демонстрацією позитивного

сприяння та певного впливу МОМ на процеси управління урядами різних країн реадмісією осіб [174, с. 28]. Така діяльність зміцнює інституційні можливості для праці з нею, удосконалює розуміння самої міграції, а також стимулює до інтерактивної співпраці між країнами, оскільки зазначена проблематика після зміцнення спроможності країн у рамках самостійних проєктів має можливість стати частиною іншої, більш гуманітарної, діяльності з розвитку [210, с. 19].

Однією з цілей, яку переслідує МОМ у цих проєктах, є створення умов, за яких органи державної влади (основні бенефіціари) будуть реалізовувати та розвивати надані можливості у подальшій своїй роботі. Самі ж проєкти, що реалізує МОМ, є тою платформою, за допомогою якої представники держав-членів ЄС можуть поділитись напрацьованими роками досвідом у сфері забезпечення управлінням реадмісією осіб, а держави пострадянського простору, накопичуючи та реалізуючи такий досвід, мають можливість обмінюватися зі своїми колегами досягненнями у цій сфері й уникати різноманітних помилок.

Висновки до розділу 3

1. Суб'єктами міжнародних правовідносин у сфері реадмісії осіб виступають виключно держави, правоздатність яких визначається міжнародними договорами про реадмісію осіб і включає в себе:

– право звернутися із запитом про реадмісію і передати до іншої держави осіб (громадян приймаючої держави, іноземців чи осіб без громадянства), які відповідно до законодавства держави-передавача нелегально прибули, перебувають або проживають на її території;

– обов'язок прийняти на свою територію з іншої держави особу, яка відповідатиме умовам, визначеним у відповідному договорі про реадмісію осіб;

– право звернутися із запитом про транзит і здійснити транзитне перевезення територією іншої держави осіб, реадмісію яких погоджено третьою державою;

– обов'язок доведення відповідності особи, яка підлягає реадмісії, умовам, визначеним у відповідному договорі;

– право іншої держави відмовити у здійсненні реадмісії на її територію особи, яка не відповідатиме умовам, визначеним у відповідному договорі про реадмісію осіб;

– обов'язок прийняти зворотно прийняту в порядку реадмісії особу, стосовно якої буде встановлено, що вона все ж таки не відповідає умовам, визначеним у відповідному договорі про реадмісію осіб (помилкова реадмісія).

2. Об'єкт міжнародних правовідносин у сфері реадмісії осіб являє собою суспільні відносини, які охоплюють собою особливий напрям міждержавних відносин, що виникають з приводу повернення або транзитного перевезення осіб (громадян держав, іноземців чи осіб без громадянства), які нелегально прибули, перебувають або проживають на території держави, а також проявляються у практичній діяльності (позиції) уповноважених державами інституцій у цій сфері.

3. Проявом інституційного договірної механізму міжнародної співпраці держав у сфері реадмісії осіб є Спільні комітети з питань реадмісії, що є міжнародними параорганізаціями – вторинними суб'єктами міжнародного права, які займають проміжне місце між традиційними міжнародними міжурядовими організаціями та дипломатичними конференціями.

4. Комісія міжнародного права як допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН також приділила певну увагу проблемі вислання, у тому числі реадмісії осіб, розробивши відповідні статті з цієї проблеми, а також напрацювавши стандартні положення, що забезпечують найбільш повне дотримання прав і свобод людини, для їх включення у майбутні угоди про реадмісію осіб.

5. Значний вклад щодо забезпечення управління реадмісією осіб вносить Міжнародна організація з міграції, реалізуючи відповідні проекти (у тому числі міжнародні), що створюють умови, за яких органи державної влади реалізують і розвивають надані можливості у подальшій своїй роботі. Самі ж проекти є тією платформою, за допомогою якої держави можуть поділитись напрацьованим досвідом у сфері забезпечення управління реадмісією осіб.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб дає підстави зробити такі *висновки*.

1. Витоки міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб сягають X століття і пов'язані з укладанням від імені руського народу великими князями руськими Олегом (911 р.) та Ігорем (945 р.) з візантійськими імператорами Леоном (Олександром, Костянтином) та, відповідно, Романом (Костянтином і Стефаном) міждержавних русько-візантійських договорів. Саме вони були одними з найперших відомих міжнародних угод, що встановлювали обов'язок Русі передавати іноземців (полонених християн) до Візантії.

2. Реадмісія осіб – процедура повернення або транзитного перевезення однією державою та приймання або надання дозволу на транзит іншою державою на підставах і в порядку, встановлених міжнародними угодами про реадмісію (приймання-передавання) осіб, укладених між цими державами, осіб (громадян приймаючої держави, іноземців чи осіб без громадянства), які відповідно до законодавства держави-передавача нелегально прибули, перебувають або проживають на її території.

Проте реадмісію осіб не слід розглядати як інструмент чи механізм протидії чи боротьби з нелегальною міграцією, а як внутрішньодержавний регулятор міграційних процесів. За наявності укладеної державою відповідної угоди реадмісія осіб дає змогу найгуманнішим способом без тривалого утримання в місцях несвободи повертати іноземців чи осіб без громадянства до держави їхнього громадянства чи попереднього перебування.

3. Міжнародно-правовий інститут реадмісії осіб є самостійним інститутом у системі міжнародного права, частиною комплексної галузі міжнародного міграційного права; являє собою відокремлену сукупність принципів і норм, створених державами та іншими суб'єктами міжнародного права, покликаних регулювати міжнародні відносини у сфері приймання-передавання або транзитного перевезення нелегальних мігрантів.

Цьому інституту притаманний інтелектуально-вольовий зміст (фактична й юридична однорідність і наявність специфічної загальної групи понять) та самостійний вплив на однорідну групу міжнародних відносин, що ним регулюються, за допомогою специфічного інститутивного методу регулювання. До його структури входять норми інших базових галузей міжнародного права, таких як міжнародне право захисту прав людини, міжнародне інформаційне право, право міжнародних договорів тощо, а також норми інших вторинних для неї галузей внутрішньодержавного права (адміністративного, конституційного, інформаційного тощо), що стосуються приймання-передавання або транзитного перевезення осіб, які відповідно до законодавства держави-передавача (транзитера) нелегально прибули або перебувають на її території.

4. Міжнародно-правові відносини у сфері реадмісії засновані та відповідають загальновизнаним принципам міжнародного права, що закріплені в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року, а також Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року.

До спеціальних міжнародно-правових принципів інституту реадмісії осіб слід віднести: принцип організованого та безпечного повернення нелегальних мігрантів; принцип обмеженої формальності; принцип визначеності строків давності; принцип доказового підтвердження неправомірного прибуття чи перебування на території запитуючої держави; принцип прибуття іноземців чи осіб без громадянства із запитуваної держави або громадянства (підданства) цієї держави.

Проте існує усталений зв'язок між спеціальними принципами реадмісії осіб і підставами для відмови в реадмісії, оскільки недотримання визначених принципів робить її неможливою.

5. Міжнародне правове регулювання реадмісії осіб становлять міжнародні угоди та імплементаційні (виконавчі) протоколи, укладені на двосторонньому рівні. Більшість чинних на сьогодні угод про реадмісію осіб є типовими та мають схожу внутрішню структуру, що чітко визначає напрями регулювання міждержавних правовідносин.

6. До системи законодавства України у сфері забезпечення реадмісії осіб слід віднести: 1) Конституцію України; 2) міжнародні угоди України про реадмісію осіб; 3) Кодекс адміністративного судочинства України; 4) Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»; 5) укази Президента України; 6) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; 7) накази Міністерства внутрішніх справ України.

7. Об'єктом міжнародних правовідносин у сфері реадмісії осіб є суспільні відносини, які охоплюють особливий напрям міждержавних відносин, що виникають з приводу повернення або транзитного перевезення осіб (громадян держав, іноземців чи осіб без громадянства), які нелегально прибули, перебувають або проживають на території держави, а також проявляються в практичній діяльності (позиції) уповноважених державами інституцій у цій сфері. Суб'єктами ж цих правовідносин виступають виключно держави, правоздатність яких визначається міжнародними договорами про реадмісію осіб.

Значний внесок у забезпечення управління реадмісією осіб також роблять:

– Спільні комітети з питань реадмісії – міжнародні параорганізації, що утворюються як прояви інституційного договірного механізму міжнародної співпраці держав у сфері реадмісії осіб, що є вторинними суб'єктами міжнародного права і займають проміжне місце між традиційними міжнародними міжурядовими організаціями та дипломатичними конференціями;

– Комісія міжнародного права – допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН, що розробив відповідні статті з проблем вислання, зокрема реадмісії осіб, а також напрацював стандартні положення, що забезпечують найповніше дотримання прав і свобод людини, для їх включення в майбутні угоди про реадмісію осіб;

– Міжнародна організація з міграції, що, реалізуючи відповідні проекти, створює умови, за яких органи державної влади реалізують і розвивають надані можливості в подальшій своїй роботі у сфері реадмісії.

8. З огляду на типовість більшості чинних на сьогодні угод про реадмісію осіб та схожість їх внутрішньої структури перспективним є опрацювання універсального договору про реадмісію осіб як правової форми розвитку співробітництва держав у сфері приймання-передавання і транзитного перевезення нелегальних мігрантів. Приєднавшись до такого договору, у разі необхідності, держави матимуть право укладати двосторонні імплементаційні протоколи для деталізації особливостей застосування договору.

Крім того, на внутрішньодержавному рівні перспективним є ухвалення єдиного кодифікованого нормативно-правового акта Міграційного кодексу України, що визначатиме основні засади міграційної політики України, а також інші питання у сфері міграції, включаючи реадмісію осіб.

Водночас потребує внесення змін і доповнень Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», а саме:

1) статтю 29 доповнити частиною четвертою такого змісту:

«4. З метою ухвалення рішення про примусове видворення або затримання іноземців та осіб без громадянства, приймання яких на територію України здійснено відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію, службові особи органів охорони державного кордону або центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, його територіальних органів і підрозділів, здійснюють супровід таких іноземців та осіб без громадянства до суду. Супровід іноземців та осіб без громадянства також здійснюється з метою виконанням рішення про їхню реадмісію»;

2) в абзаці першому частини першої статті 30 слова «у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України» замінити словами «під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України або прийняті відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію», а після слів «виконання такого рішення» доповнити словами «а також у разі, коли вона прийнята відповідно до міжнародного договору України про реадмісію».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашидзе А., Кисельова Е. Радмиссия в отношениях России и ЕС. Перспективы заключения соглашения. *Обозреватель–Observer*. 2004. № 2. С. 48–53.
2. Абашидзе А. Х., Солнцев А. М. Камо грядеши... К 60-летию деятельности Комиссии международного права ООН. *Московский журнал международного права*. 2009. № 1(73). С. 133–145.
3. Абдулаев М. И. Теория государства и права: учеб. для высш. учеб. завед. М.: Фин. контроль, 2004. 410 с.
4. Аксющенко Г. В. Иммиграция как источник вызовов безопасности (взгляд сквозь призму отношений между Россией и Евросоюзом). *Власть*. 2007. № 8. С. 19–22.
5. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України: монографія. К.: Юстініан, 2013. 608 с.
6. Алексеев С. С. Структура советского права. М.: Юрид. лит-ра, 1975. 264 с.
7. Алексеев С. С. Теория права. М.: Бек, 1993. 223 с.
8. Ананко Л. Переваги та недоліки підписання угоди про радмісію з Європейським Союзом для України. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України*. 2010. Вип. 2. С. 234–244.
9. Андриченко Л. В. Проблемы правового регулирования радмиссии. *Журнал российского права*. 2010. № 3. С. 18–30.
10. Анотація докторської дисертації З. Макарухи на тему: «Правові засади заснування та розвитку простору свободи, безпеки та юстиції в рамках Європейського Союзу». *Європейське право*. 2012. № 2-4. С. 362–375.
11. Антонович М. М. Судова практика щодо застосування міжнародно-правових актів з прав людини. *Сучасні механізми захисту прав людини*

(До 75-ліття проф. В. Василенка) / за ред. М. Антонович, В. Мицика. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2013. С. 48–57.

12. Аракелян М. М., Ківалов С. В. Провадження у справах щодо видворення іноземців та осіб без громадянства в адміністративному суді. Одеса: Фенікс, 2013. 220 с.

13. Аристотель С. Метафізика. М.: Эксмо, 2006. 607 с.

14. Асірян С. Р., Горлова О. Ю. Міжнародний спір та мирні засоби його вирішення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 325–328. URL: http://www.pap.in.ua/4_2017/98.pdf

15. Бабін Б. В. Програмне регулювання у сучасному міжнародному праві: еволюція, форми та механізми реалізації: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 454 с.

16. Баймуратов М. О. Міжнародне право: підручник. Суми: Університетська книга; Одеса: Астропринт, 2006. 424 с.

17. Баймуратов М. О., Хоббі Ю. С. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія. Суми: Університетська книга, 2013. 300 с.

18. Баскин Ю. Я., Фельдман Д. И. История международного права. М.: Международные отношения, 1990. 205 с.

19. Басов А. В. До питання про визначення поняття «юридична процедура». *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Право. 2011. № 2. С. 17–22.

20. Безщасна Т. О. Складні держави як суб'єкти міжнародних правовідносин. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 127. С. 175–181.

21. Бекашев К. А. Международное публичное право: учебник. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2007. 784 с.

22. Білозір О. В. Міжнародно-правове регулювання трудової міграції в рамках Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2014. 20 с.

23. Білоконь О. В. Адміністративно-правове регулювання реадмісії в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / НАВСУ. К., 2015. 16 с.
24. Білоконь О. В. Особливості адміністративно-правового регулювання реадмісії в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 161–163.
25. Білоконь О. В. Поняття реадмісії в Україні. *Митна справа*. 2013. № 6(90). Ч. 2. Кн. 1. С. 248–252.
26. Бирюков П. Н. Международное право: учебник. М.: Изд-во «Юрайт», 2011. 793 с.
27. Блищенко И. П., Кудрявцев В. Д. СССР и европейская безопасность. М.: Знание, 1971. 48 с.
28. Буваева Н. Чем заменить визы? *Обозреватель-Observer*. 2011. № 9. С. 117–120.
29. Буроменський М. Застосування міжнародно-правових норм про права людини у внутрішньому правопорядку України. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 1. С. 86–94.
30. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
31. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основні галузі: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2004. 816 с.
32. Буткевич О. В. Теоретичні аспекти походження і становлення міжнародного права: монографія. К.: Україна, 2003. 800 с.
33. Василенко В. А. Основы теории международного права. К.: Вища школа, 1988. 288 с.
34. Василенко В. А. Основні тенденції розвитку міжнародного права прав людини. *Сучасні механізми захисту прав людини (До 75-ліття проф. В. Василенка)* / за ред. М. Антонович, В. Мицика. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2013. С. 13–36.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

36. Вельяминов Г. М. Международное право: опыты. М.: Статут, 2015. 1006 с.
37. Ворона Д. Міграційне право в системі права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 10. С. 60–63.
38. Волох В. А. Миграционная политика: реадмиссия – эффективный инструмент противодействия нелегальной миграции. *ВВ: Национальная безопасность*. 2012. № 1. С. 255–270.
39. Гавердовский А. С. Имплементация норм международного права. К.: Вища школа, 1980. 192 с.
40. Гаврік Р. О. Міжнародно-правове регулювання здійснення процедури реадмісії міграційними і прикордонними органами України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2019_1_8
41. Герасимов С. А., Белянская Л. И., Акимова С. А. Правовые основы реадмиссии: учебное пособие / под ред. И. Н. Глебова, А. С. Прудникова. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 159 с.
42. Герасимов С. А. Рeadмиссия: конституционно-правовые основы возвращения незаконных мигрантов в государства их происхождения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Моск. ин-т МВД России. М., 2005. 23 с.
43. Герасимов С. А. Рeadмиссия: конституционно-правовые основы возвращения незаконных мигрантов в государства их происхождения: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Моск. ин-т МВД России. М., 2005. 170 с.
44. Гнатюк Т. О. Міграційна політика України у її відповідності до практики Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.05 / Інст. політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. К., 2013. 16 с.
45. Голобородько Д. Міграційне право: проблеми становлення як самостійної правової галузі. *Публічне право*. – № 1 (17). 2015. С. 219–224.

46. Гріненко О. О. Міжнародно-правове регулювання зовнішніх зносин Європейського Союзу (нормативний аспект): монографія. К.: Фенікс, 2011. 448 с.

47. Громцев О. В. Политические и правовые аспекты регулирования транснациональной трудовой миграции: сравнительный опыт России и стран западной Европы: дис. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.04 / СПб ГУ. СПб., 2015. 193 с.

48. Денисова Д. О. Відповідальність міжнародних організацій: монографія. О.: Фенікс, 2014. 328 с.

49. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2000. 640 с.

50. Дмитриев А. И. Концепция персонализации истории международного права. *Международное право как основа современного миропорядка. Liber Amicorum к 75-летию проф. В. Н. Денисова*: коллект. моногр. / под ред. А. Я. Мельника, С. А. Мельник, Т. Р. Короткого. Киев; Одесса: Фенікс, 2012. XXIII, 847 с. С. 397–411.

51. Дмитрієв А. І. Юридично обов'язкова сила міжнародного права: природа і принципи. *Університетські наукові записки*. 2014. № 2(50). С. 333–337.

52. Довгань Е. К вопросу о правомерности вооруженных антитеррористических мер в контексте принципа невмешательства во внутренние дела государств. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2003. № 3. С. 3–12.

53. Довгань Е. К вопросу о соотношении принципа невмешательства во внутренние дела государств и государственного суверенитета. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2002. № 3. С. 31–36.

54. Дорская А. А. Институт международного права: опыт неофициального научного сообщества. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2010. № 134. С. 88–101.

55. Дроздов А. В. Человек и общественные отношения. Л.: Изд-во ЛГУ, 1966. 124 с.

56. Дрьоміна-Волок Н. В. Концепція расової дискримінації у міжнародному праві: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / НУ «ОЮА». Одеса, 2015. 531 с.

57. Дрьомин В. Н. Права человека и криминализация общества (о негативных аспектах борьбы с преступностью). *Борьба зі злочинністю та права людини*: зб. наук. статей. О.: Фенікс, 2006. 295 с.

58. Дудник Р. М. Галузева диференціація українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / НУ «Одес. юрид. акад.». О., 2016. 20 с.

59. Євінтов В. І. Міжнародне співтовариство і правопорядок (теоретико-правовий аналіз): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук у формі наук. доповіді: спец. 12.00.10 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького АН України. К., 1993. 46 с.

60. Євінтов В. Пряме застосування міжнародних стандартів прав людини у внутрішньому правопорядку України. *Вісник Українського центру прав людини*. 1998. № 1. С. 2–11.

61. Елисеев А. Беларусь-ЕС: к чему приведет соглашение о реадмиссии. URL: http://belinstitute.eu/sites/biss.newmediahost.info/files/attached-files/BISS_SA10_2013ru.pdf

62. Енциклопедія міжнародного права Т. 1: А–Д / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов, В. І. Акуленко. К.: Академперіодика, 2014. 918 с.

63. Жеребкін В. Є. Логіка: підруч. для студ. юрид. ін-тів і ф-тів. 3-е вид., стер. Х.: Основа; К.: Знання, 1999. 256 с.

64. Жигалкін І. П. Система принципів трудового права України: проблеми сучасної теорії і практики: монографія. Х.: Право, 2015. 360 с.

65. Житний О. О. Кримінальне право України у міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Х.: Одиссей, 2013. 376 с.

66. Забокрицький І. І. Проблеми правового статусу міжнародних договорів України у системі джерел конституційного права України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 825. С. 69–78.

67. Загальна декларація прав людини. К.: Право; Укр. Правнича Фундація, 1995. 12 с.

68. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл. / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Х.: Право, 2011. 584 с.

69. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

70. Задорожній О. В. Генеза міжнародної правосуб'єктності України: монографія. К.: К.І.С., 2014. 688 с.

71. Задорожній О. В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014: монографія. К.: К.І.С., 2014. 960 с.

72. Задорожній О. В., Медведєва М. О. Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ. К.: ВД «Проміні», 2010. 510 с.

73. Задорожній О. В. Нормативний зміст принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у сучасному міжнародному праві. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (4). С. 13–21.

74. Задорожній О. В. Порухення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: монографія. К.: К.І.С., 2015. 712 с.

75. Захарченко П. П., Кузьминець О. В. Історія держави та права України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.. К.: Ун-т «Україна», 2005. 208 с.

76. Защита беженцев и пограничное сотрудничество: итоговый отчет региональной пограничной конференции (Львов, 20–22 сентября 2011 г.). URL: http://unhcr.org.ua/attachments/article/413/Lviv%20Conference%20Report%202022%20Sept%202011_rus1.doc

77. Звіт про діяльність Державної прикордонної служби України у 2017 році. *Прикордонник України*. 2018. № 7. С 4–5.

78. Зелінська Н. А. Конкуренція інституту видачі та права притулку у стародавні часи та середньовіччі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 48. С. 273–280.

79. Зинченко Н. Н. Миграция населения: теория и практика международно-правового регулирования: монография. М.: Внешторгиздат, 2003. 264 с.

80. Зинченко Н. Н. Миграционное право в международно-правовой доктрине и практике: становление и перспективы развития: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.10 / Дип. акад. МИД России. М., 2012. 48 с.

81. Зинченко Н. Н. Международное миграционное право: основы теории и практики: монография. М.: Научная книга, 2011. 344 с.

82. Зубарева А. Историческая ретроспектива создания и функционирования Комитета ООН по правам человека. *Закон и жизнь*. 2014. № 6/2. С. 67–70.

83. Иоффе О. С. Структурные подразделения системы права (на материалах гражданского права). *Ученые записки ВНИИСЗ*. 1968. Вып. 14. С. 45–60.

84. Іванова А. В. Особливості імплементації міжнародно-правових норм у сфері праці моряків в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 48. С. 110–120.

85. Імплементацийний протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про виконання Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб, вчиненої 18 червня 2007 року в м. Люксембург: Міжнародний документ від 24.04.2017. *Офіційний вісник України*. 2018. № 90. Ст. 3010.

86. Інструкція про порядок дій органів внутрішніх справ та органів охорони державного кордону з реалізації положень Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб: Наказ МВС, Адміністрації Держприкордонслужби від 12.11.2010 № 552/862. *Офіційний вісник України*. 2010. № 96. Ст. 3427.

87. Інструкція про порядок реалізації компетентними та уповноваженими органами України міжнародних угод про реадмісію осіб: Наказ МВС від 16.02.2015 № 158. *Офіційний вісник України*. 2015. № 24. Ст. 701.

88. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі: навч. посіб. / упоряд. і наук. комент. А. М. Гуз. К.: КНТ, 2007. 72 с.

89. Кажаяева О. С. Институт реадмиссии в международном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / РУДН. М., 2014. 32 с.

90. Кажаяева О. С. Институт реадмиссии в международном праве: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / РУДН. М., 2014. 236 с.

91. Кажаяева О. С. Становление института реадмиссии в рамках Европейского Союза. *Вестник Российского университета дружбы народов*. Серия: Юрид. науки. 2013. № 2. С. 265–274.

92. Казанский П. Институт международного права (1873–1893 г.): Вступительная лекция. Казань: Типогр. Т-во ПЕЧЕНКИНА и Кеми, 1893. 56 с.

93. Каминская Н. В. Тенденции развития института международной правосубъектности территориальных общин, их органов власти. URL: <https://sibac.info/conf/law/xx/31074>.

94. Камінська Н. В., Васильченко Г. М. Теоретико-правові проблеми міграційної політики в умовах глобалізації та євроінтеграції. *Публічне право*. – № 2 (22). 2016. С. 41–47.

95. Каченовский Д. Курс международного права. Ч. 1. Х.: Унив. тип., 1863. 336 с.

96. Ківалова Т. С. Розвиток міжнародно-правових принципів в епоху глобалізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 318–325.

97. Київець О. В. Джерела міжнародного права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2012. 36 с.

98. Київець О. В. У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела: монографія. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 480 с.

99. Киселева Е., Абашидзе А. Международное право и безвизовый режим между Россией и ЕС: монография. Саарбрюккен: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010. 232 с.

100. Киселева Е. В. Двойное измерение системности международно-правового регулирования миграции. *Закон и право*. 2014. № 5. С. 110–112.

101. Киселева Е. В. Международно-правовые предпосылки установления безвизового режима между Российской Федерацией и Европейским Союзом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / РУДН. М., 2007. 24 с.

102. Киселева Е. В. Место международно-правового регулирования миграции в системе международного права. *Український часопис міжнародного права*. 2012. № 1. С. 52–54.

103. Киселева Е. В. Международно-правовое регулирование миграции: учеб. пособ. М.: РУДН, 2012. 398 с.

104. Книш С. В. Міжнародно-правове співробітництво держав у боротьбі з нелегальною міграцією: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / КНУ ім. Т. Шевченка. К., 2011. 20 с.

105. Книш С. В. Міжнародно-правове співробітництво держав у боротьбі з нелегальною міграцією: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / ВНУ ім. Л. Українки. Л., 2010. 190 с.

106. Ковалев А. А., Черниченко С. В. Международное право: учебник. М.: Омега-Л, 2006. 831 с.

107. Кодекс адміністративного судочинства України (станом на 06 червня 2019 року). Х.: Право, 2019. 248 с.

108. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика: монографія. Київ-Одеса: Фенікс, 2018. 438 с.

109. Конституція України: Офіц. видання. К.: ВД «Ін Юре», 2007. 136 с.

110. Коптева О. О. Зобов'язання erga omnes у системі міжнародно-правових зобов'язань: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2013. 200 с.

111. Корецкий В. М. Общие принципы права в международном праве. К.: Изд-во АН УССР, 1957. 52 с.
112. Кориневич А. О. Про галузеві принципи міжнародного енергетичного права. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 45. С.121–130.
113. Кориневич А. Принципи міжнародного освітнього права. *Український часопис міжнародного права*. 2014. № 1-2. С. 92–98.
114. Коровин Е. А. Международное право переходного времени. 2-е изд. М.: Госиздат, 1924. 143 с.
115. Костюченко Я. Правові інструменти співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері юстиції, свободи і безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 87. Ч. II. С. 127–134.
116. Костюченко Я. М. Правове регулювання співробітництва України та Європейського Союзу: монографія. К.: LAT&K, 2011. 205 с.
117. Костюченко Я. Правове регулювання співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері юстиції, свободи і безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць*. 2009. Вип. 87 (ч. II). С. 127–134.
118. Кудашова И. В. Принятие решения о нежелательности пребывания (проживания) иностранного гражданина или лица без гражданства в Российской Федерации. *Вестник Сибирского юридического института ФСКН России*. 2013. № 1(12). С. 123–128.
119. Кудін С. В. Історія держави і права України: навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закл. К.: Акад. праці і соц. відносин ФПУ, 2010. 208 с.
120. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М.: Юрид. лит-ра, 1978, 191 с.
121. Кузьменко Л. «Міжнародне право катастроф» як навчальна дисципліна. *Український часопис міжнародного права*. 2014. № 1-2. С. 169–173.
122. Курилюк Ю. Б. Рєадмісія осіб: досвід Державної прикордонної служби України. *Науковий вісник Державної прикордонної служби: науково-практичний альманах*. 2013. № 3. С. 35–37.

123. Курс международного права. Т. 2: Основные принципы международного права / под ред. И. И. Лукашука. М.: Наука, 1989. 240 с.

124. Лаврук Т. П. Політичні аспекти правового регулювання міжнародних відносин: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04 / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2009. 20 с.

125. Лойша Д. М. Правовые аспекты заключения соглашений о реадмиссии Республикой Беларусь. *Международные отношения: история, теория, практика*: матер. IV Науч.-практ. конф. молодых ученых фак. междунар. отношений БГУ (Минск, 4 февраля 2014 г.). Минск: Изд. центр БГУ, 2014. 216 с. С. 41–45.

126. Лукашук И. И. Глобализация и право. *Государство и право*. 2005. № 12. С. 112–115.

127. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть: учеб. для студ. юрид. фак. и вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2008. 432 с.

128. Макаруха З. Відносини Україна – Європейський Союз: від партнерства – до асоціації та економічної інтеграції. *Європейське право*. 2012. № 2–4. С. 158–165.

129. Макаруха З. Правове регулювання актуальних проблем співробітництва України та ЄС у сфері свободи, безпеки та юстиції. *Право України*. 2010. № 6. С. 135–141.

130. Макаруха З. М. Правові засади діяльності Європейського Союзу у сфері забезпечення простору свободи, безпеки та юстиції: монографія. Л.: Астролябія, 2011. 543 с.

131. Мала енциклопедія міжнародного права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. К.: Кондор, 2013. 440 с. С. 212–218.

132. Мамедов І. А. Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері міграції (на прикладі України та Азербайджану): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького; НАН України. К., 2013. 20 с.

133. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов. Т. 1. М.: Зерцало, 2008. 460 с.

134. Марченко Ю. О роли и месте ООН в системе международного природоохранного сотрудничества. *Журнал международного права и международных отношений*. 1999. № 2. С. 17–25.

135. Мацейко Ю. М. Историчний досвід реформування ООН і сучасність. *ООН у системі міжнародних відносин: історичний досвід і перспективи: ювіл. наук. зб., присвяч. 50-річчю ООН*. К.: Либідь, 1995. 128 с.

136. Машков А. Д. Теорія держави і права: підручник. К.: ВД «Дакор», 2014. 492 с.

137. Медведєва М. О. Реалізація міжнародно-правових норм з охорони навколишнього середовища: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / КНУ ім. Т. Шевченка. К., 2013. 41 с.

138. Медведєва М. О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища: монографія. К.: Фенікс, 2012. 484 с.

139. Международное право: словарь-справочник / под общ. ред. В. Н. Трофимова. М.: ИНФРА-М, 1997. 362 с.

140. Международное право: учебник / отв. ред. В. И. Кузнецов, Б. Р. Тузмухамедов. 3-е изд., перераб. М.: Норма; ИНФРА-М, 2010. 720 с.

141. Меньшенина Н. Н. Международное право: учеб. пособ. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. 100 с.

142. Мережко А. А. История международного-правовых учений: учебное пособие. К.: Таксон, 2006. 492 с.

143. Мережко А. Проблемы Нагорного Карабаха и международное право. Баку: Азернешр, 2013. 256 с.

144. Мережко А. Русская наука международного права в период Первой мировой войны: монография. О.: Феникс, 2014. 224 с.

145. Мережко О. Американське конституційне право і міжнародні стандарти з прав людини. *Український часопис з прав людини*. 1995. № 2. С. 54–61.

146. Мережко О. О. Концепція гуманітарної інтервенції та механізм захисту прав людини в рамках ООН: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 1996. 18 с.

147. Микієвич М. М. Правові засади організації та діяльності Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: автореф. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / НАН України, Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького. К., 2007. 40 с.

148. Микієвич М. М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: монографія. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 416 с.

149. Мицик В. В. Статут ООН про права людини та інституційне будівництво Ради ООН з прав людини. *Сучасні механізми захисту прав людини (До 75-ліття проф. В. Василенка)* / за ред. М. Антонович, В. Мицика. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2013. 172 с. С. 37–47.

150. Міжнародна термінологія у сфері реадмісії: українсько-англійський тлумачний словник. К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. 100 с.

151. Міграційне законодавство України: реадмісія осіб. К.: Міжнародна організація з міграції, 2015. 236 с.

152. Міграційний профіль України за 2017 рік. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2017.pdf

153. Міжнародне право: навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

154. Міжнародне публічне право: підручник / за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид., стер. К.: Знання, 2012. 437 с.

155. Міжнародне публічне право: підручник / за ред. В. Ф. Антипенка. Т. 1. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 422 с.

156. Міжнародно-правові проблеми нелегальної міграції та торгівлі жінками (теоретико-методологічний аналіз) / за ред. Ю. Римаренка, Я. Кондратюка, Ю. Шемшученка. К.: Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. 532 с.

157. Міжнародний і національний захист прав людини та права біженців. навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. Х., 2004. 198 с.

158. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. К.: Укр. Правнича Фундація, 1995. 40 с.

159. Мовчан А. П. Международный правопорядок. М.: Ин-т гос-ва и права РАН, 1996. 103 с.

160. Моргун Ю. Ф. Возвращение и реадмиссия в соответствии с международными стандартами. *Журнал международного права и международных отношений*. 2005. № 4. URL: <http://evolutio.info/content/view/804/232/>

161. Мота А. Ф. Діяльність Державної прикордонної служби України у протидії нелегальній міграції (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. 492 с.

162. Муравйов В. І., Білас І. Г., Смірнова К. В., Костюченко Я. М. Коментар до «Зібрання актів європейського права». *Зібрання актів європейського права*. Вип. 2: Європейський Союз, 2013. 1064 с.

163. Наумов А. В., Кибальник А. Г., Орлов В. Н. Международное уголовное право: учебник для вузов. М.: Изд-во Юрайт, 2013. 463 с.

164. Негодченко В. О. Правове регулювання взаємодії правоохоронних органів України і Туреччини у боротьбі із незаконною міграцією. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 124–128.

165. Несинова С. В. Старий та новий інституціоналізм у дослідженні правових інститутів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 35–41.

166. Нестеренко С. С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції: монографія. О.: Фенікс, 2011. 192 с.

167. Нешатаева Т. Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании. М.: Дело, 1998. 272 с.

168. Німко О. Б., Мамчур С. М. Адміністративно-правове регулювання реадмісії в Україні. *Форум права*. 2016. № 4. С. 229–235. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_4_38.pdf.

169. Онищук І. І. Техніка документального вираження змісту нормативно-правового акту. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2(36). С. 63–66.

170. Осипова В. В. Становлення інституту реадмісії у рамках ЄС. *Молодий вчений*. 2016. № 6 (33). С. 262–264.

171. Основы европейского интеграционного права: учебник / под ред. А. Х. Абашидзе, А. О. Иншаковой. М.: Изд-во «Юрист», 2012. 607 с.

172. Основы миграционной политики: учебное пособие / под общ. ред. И. Н. Барцица. М.: Изд-во РАГС, 2008. 228 с.

173. Особливості адміністративного судочинства з приводу затримання і вислання іноземців та осіб без громадянства в рамках проекту «Підтримка управління міграцією та притулком в Україні». *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_2_14.

174. Олейник С. Н. Роль Международной организации по миграции в обеспечении управления реадмиссией лиц. *Журнал международного права и международных отношений* (Мінськ, Білорусь). 2016. № 1–2. С. 24–29.

175. Олексів О. Правове регулювання політики реадмісії в Європейському Союзі. *Вісник Львівського університету*. Серія: міжнародні відносини. 2012. Вип. 30. С. 189–200.

176. Олефір В. І., Сіренко Б. М. Міграція як правовий чинник міждержавного феномену. *Адміністративне право і процес*. 2012. № 1(1). С. 70–77.

177. Олійник С. М. Виникнення та становлення реадмісії осіб як міжнародно-правового інституту. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки. 2014. Вип. 65. С. 272–278.

178. Олійник С. Діяльність Комісії міжнародного права ООН щодо міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб. *Публічне право*. 2018. № 4(32). С. 117–122.

179. Олійник С. Міжнародно-правові норми щодо охорони довкілля під час збройних конфліктів та їх імплементація у національне законодавство. *Вісник прокуратури*. 2015. № 1. С. 94–102.

180. Олійник С. М. Міжнародно-правові принципи реадмісії осіб. *Український часопис міжнародного права*. 2017. № 1. С. 80–87.

181. Олійник С. М. Інститут реадмісії осіб у системі міжнародного права. *Альманах міжнародного права*. 2016. № 11. С. 83–91.

182. Олійник С. М. Основні загальновизнані принципи міжнародного права як базис реадмісії осіб. *Юридична наука*. 2017. № 2(68). С. 4–15.

183. Олійник С. М. Поняття й сутність реадмісії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 6-2. Т. 4. С. 144–147.

184. Олійник С. М. Поняття міжнародно-правового інституту реадмісії осіб. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 58–61.

185. Олійник С. М. Правозахисне значення інституту реадмісії осіб. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 грудня 2017 р.). Редкол.: А. Ф. Крижановський, Х. М. Бехруз та ін. О.: Міжнар. гум. ун-т, 2017. С. 92–94.

186. Олійник С. Прокуратура на шляху забезпечення прав та свобод людини і громадянина. *Вісник прокуратури*. 2006. № 12. С. 124–128.

187. Олійник С. М. Реадмісія нелегальних мігрантів як регулятор внутрішньодержавних міграційних процесів. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми*: матер. Міжнар. наук.-практ. симпоз. (Івано-Франківськ,

11–12 березня 2016 р.). Упоряд.: П. В. Мельник, О. В. Острогляд, М. Й. Гаврецька. І.-Фр.: CEI Cooper. Fund, 2016. С. 110–112.

188. Олійник С. М. Реадмісія осіб як міжнародно-правовий інститут. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 листопада 2014 р.). Ред. Т. О. Анцупова; упоряд. С. К. Бурма. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. С. 58–61.

189. Олійник С. М. Спільний комітет з питань реадмісії як міжнародна параорганізація. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 106–112.

190. Олійник С. Це страшне слово «реадмісія»... *Вісник прокуратури*. 2017. № 2. С. 73–76.

191. Ориу М. Основы публичного права. М.: Изд-во Коммунист. акад., 1929. 114 с.

192. Павленко О. В. Міжнародні договори держав Київської Русі як джерело міжнародного права. *Український часопис міжнародного права*. 1992. № 1. С. 110–111.

193. Пазюк А. В. Міжнародне інформаційне право: теорія і практика: монографія. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2015. 446 с.

194. Пазюк А. В. Міжнародно-правове регулювання інформаційної сфери (теоретичні і практичні аспекти): дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / КНУ ім. Т. Шевченка. К., 2015. 467 с.

195. Палько В. І. Адміністративно-правове регулювання видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / НУВС. Х., 2005. 20 с.

196. Памятники истории Англии XI–XIII вв. / пер., сост. и введ. Д. М. Петрушевского. М.: Гос. соц. эк. изд-во, 1936. 238 с.

197. Пархомова Ю. Источники международного миграционного права. *Журнал международного права и международных отношений*. 2008. № 3. С. 30–33.

198. Паукова Ю. В. Удаление иностранных граждан и лиц без гражданства из Российской Федерации в случае нарушения миграционного законодательства: административно-правовой аспект: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 / Рос. правовая. акад. МЮ РФ. М., 2011. 18 с.

199. Переговский В. О началах международного права относительно иностранцев у народов Древнего мира. К.: Унив. тип., 1859. 51 с.

200. Петров Р. А. Правова природа «acquis» Європейського Союзу та його транспозиція у правові системи третіх країн: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2014. 38 с.

201. Петров Р. А. Транспозиция «acquis» Европейского Союза в правовые системы третьих стран: монография. К.: Истина, 2011. 384 с.

202. Петrenchенко С. А., Гаврік Р. О. Актуальні проблеми теорії та практики сучасного міжнародного права (в контексті забезпечення захисту прав людини і громадянина та інтересів держави Державною прикордонною службою України та іншими правоохоронними органами і військовими формуваннями): навч. посіб. К.: Вид-во «Людмила», 2017. 348 с.

203. Пешкова Т. В. Административное судопроизводство в судах общей юрисдикции в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 / Воронеж. гос. ун-т. Воронеж, 2014. 249 с.

204. Подшивалов В. Е. Международно-правовые проблемы предупреждения и пресечения незаконной миграции: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / СПбГУ. СПб., 2004. 24 с.

205. Поєдинок О. Р. Інститут міжнародно-правового захисту прав біженців: місце у системі міжнародного права, сучасний стан і перспективи розвитку. *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 250–262.

206. Показники діяльності ДМС за 2018 р. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2018_12.pdf

207. Поленина С. В. Комплексные правовые институты и становление новых отраслей права. *Правоведение*. 1975. № 3. С.71–79.

208. Попков А. Н. Международный третейский суд: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / МГИ МО(У). МИД России. М., 2000. 20 с.

209. Похлебаева А. В. Деятельность международных организаций по миграции на территории Республики Беларусь. *Беларусь в современном мире*: матер. I Респуб. науч. конф. (Минск, 22–23 октября 2002 г.). Минск: БГУ, 2003. С. 142–145.

210. Похлебаева А. В. Правовой статус Международной организации по миграции. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2002. № 4. С. 15–21.

211. Похлебаева А. В. Программная деятельность МОМ. *Беларусь в современном мире*: матер. II Респуб. науч. конф. (Минск, 17–18 октября 2003 г.). Минск: РИВШ, 2004. 240 с. С. 167–169.

212. Правове забезпечення державного суверенітету України: монографія / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2011. 300 с.

213. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

214. Право международных организаций: учебник / под ред. И. П. Блищенко, А. Х. Абашидзе. М.: РУДН, 2013. 597 с.

215. Представители белорусских госорганов обсудили вопросы добровольного возвращения и реадмиссии. *Вестник проекта MIGRECO*. 2014. № 6. 6 с.

216. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 96. Ст. 2921.

217. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень судового захисту іноземців та осіб без громадянства і врегулювання окремих питань, пов'язаних з протидією нелегальній міграції:

Закон України від 19.05.2016 № 1379-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 49. Ст. 1750.

218. Проект Закону про правовий статус іноземців та осіб без громадянства від 26.05.2011 № 8570. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=40490

219. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя (Постанова Пленуму ВССУ № 13 від 19.12.2014). *Збірник постанов пленуму, інформаційних листів, узагальнень і роз'яснень ВСУ та ВССУ з кримінальних справ (1973–2017 роки)* / упоряд. О. М. Ткачук. Х.: Право, 2018. 616 с. С. 72–79.

220. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції здійснення першочергових заходів з реформування Державної міграційної служби на 2017 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 83-р. *Урядовий кур'єр*. 2017 № 26.

221. Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної прикордонної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 533. *Офіційний вісник України*. 2014. № 85. Ст. 2390.

222. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360. *Офіційний вісник України*. 2014. № 69. Ст. 1923.

223. Про затвердження Правил оформлення і видачі посвідчення особи на повернення та його форми: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 394. *Офіційний вісник України*. 2014. № 72. Ст. 2020.

224. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. *Офіційний вісник України*. 2006. № 35. Ст. 2317.

225. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 83. Ст. 3014.

226. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президент України від 14.09.2000 № 1072/2000. *Офіційний вісник України*. 2000. № 39. Ст. 1648.

227. Про створення Української частини Спільного комітету з питань реадмісії: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.04.2008 № 557-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2014-%D1%80/ed20141022#n2>

228. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 60. Ст. 1837.

229. Про Концепцію державної міграційної політики: Указ Президента України від 30.05.2011 № 622/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 42. Ст. 18714.

230. Проект Концепції проекту Міграційного кодексу України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/konsultaczij-z-gromadskistyuu/gromadske-obgovorennnya/proekt-konczepczij-proektu-migraczijnogo-kodeksu-ukrajni.html>

231. Рабінович П. М., Раданович Н. М. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України*. Серія: Дослідження та реферати. 2002. Вип. 4. 192 с.

232. Радзівілл О. А. Загальноправові принципи як джерела міжнародного економічного права. *Юридична наука*. 2014. № 2. С. 54–66.

233. Реадмісія в Україні – аналіз правової та інституціональної бази. URL: <http://eapmigrationpanel.org/page26824.html>

234. Репецкий В. Н., Гутник В. В. Социальная ценность международного права. *Международное право как основа современного миропорядка*. Liber Amicorum к 75-летию проф. В. Н. Денисова: коллект. моногр. / под ред. А. Я. Мельника, С. А. Мельник, Т. Р. Короткого. Киев; Одесса: Фенікс, 2012. XXIII, 847 с. С. 328–338.

235. Ривье А. Учебник международного права (с приложением постановлений Института международного права по публичному праву за 1873–92 гг.) / под ред. и с предисл. Л. Комаровского. М.: Тип. И. П. Малышева, 1893. 370 с.

236. Римаренко Ю. І. Міжнародне міграційне право. Університетський курс: підручник. К.: КНТ, 2007. 640 с.

237. Ровенчак О. А., Володько В. В. Міжнародна міграція: теорія та практика: монографія. Львів: ВЦ «ЛНУ ім. І. Франка», 2015. 412 с.

238. Романова М. Принципы свободы транзита в международном праве и национальном законодательстве Республики Беларусь. *Журнал международного права и международных отношений*. 2006. № 4. С. 19–22.

239. Ромашко А. С., Верба І. І., Пригода В. В. Міжнародні договори та угоди у сфері інтелектуальної власності: навч. посіб. К.: НТУУ «КПІ», 2013. 160 с.

240. Руководство по реадмиссии для экспертов и специалистов-практиков. Т. 1: Опыт избранных стран по вопросам реадмиссии и возвращения. Под ред. М. Манке. М.: Бюро МОМ в Москве, 2009. 152 с.

241. Руководство по реадмиссии для экспертов и специалистов-практиков. Т. 2: Практика реализации соглашений о реадмиссии в Российской Федерации. Под ред. М. Манке. М.: Бюро МОМ в Москве, 2009. 302 с.

242. Рутько Е. Т. Особенности системного развития международного права в современных условиях. *Вестник Киевского университета*. Серия: Международные отношения и международное право. 1982. Вып. 15. С. 11–16.

243. Савенко В. В. Закон у структурі правової реальності: монографія. Тернопіль: Астон, 2015. 460 с.

244. Сакович Т. В. Международное сотрудничество Республики Беларусь в сфере противодействия незаконной миграции. *Беларусь в современном мире*: матер. II Респуб. науч. конф. (Минск, 17–18 декабря 2003 г.). Минск: РИВШ, 2004. 240 с. С. 172–174.

245. Серова І. І. Міжнародно-правове регулювання процесу протидії нелегальній міграції / за ред. В. Н. Денисова. К.: Реферат, 2009. 160 с.

246. Сироїд Т. Л. Загальна декларація прав людини в умовах розбудови єдиної системи захисту прав жертв злочинів. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 2. С. 315–320.

247. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид. допов. і перероб. К.: Алерта, 2014. 524 с.

248. Собрание действующих договоров, заключенных Россией с иностранными державами Т. II: Конвенции, декларации и ноты о взаимной судебной помощи и о высылке нищих, бродяг и беспаспортных. О.: Типогр. «Одесского вестника», 1889. С. 211–214.

249. Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Правительством Российской Федерации о реадмиссии. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31208345#pos=1;-123.

250. Соглашение между Российской Федерацией и Европейским сообществом о реадмиссии: Международный документ от 25.05.2006. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 2007. № 27. Ст. 2693.

251. Соколова Н. А. Международно-правовые аспекты управления в сфере охраны окружающей среды: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.10 / МГИМО. М., 2010. 48 с.

252. Соловьев С. М. Публичные чтения о Петре Великом / подг. текста, статья и коммент. Л. Н. Пушкарёва. М.: Наука, 1984. 235 с.

253. Словник української мови. Т. 8: Природа–Ряхтливий / ред. тома: В. О. Винник та ін. К.: Наук. думка, 1977. 928 с.

254. Слюсаревський М. М., Блинова О. Є. Психологія міграції: навч. посіб. Кіровоград: ТОВ «Імікс ЛТД», 2013. 244 с.

255. Смбатян А. С. Эволюция международного правопорядка: универсализация или фрагментация? *Вестник Московского университета*. Серия 11: Право. 2013. № 6. С. 48–58.

256. Стаканов Р. Д. Механізм інтеграції України в європейський ринок праці в умовах підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. праць. 2014. Вип. 119 (ч. II). С. 115–121.

257. Степенко В. Е., Чернова О. А., Степенко А. В. Особенности правового регулирования статуса иностранных граждан в Российской Федерации как специальных субъектов административных правоотношений. *Московский журнал международного права*. 2006. № 2 (62). С. 72–87.

258. Стратегия МОМ в Центральной Азии 2011–2015. URL: http://www.iom.kz/pubs/IOM%20Strategy_ru%20web.pdf

259. Стратонов В. М. Передмова. *Протидія незаконній міграції в Україні (криміналістичні, кримінологічні та оперативно-розшукові аспекти)*: монографія.. Херсон: ВД «Гельветика», 2016. 436 с.

260. Супруновський А. І. Інституційна і функціональна характеристика системи права України в контексті становлення міграційного права як галузі права України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юрид. науки. 2014. Вип. 6-2. Т. 1. С. 51–54.

261. Супруновський А. І. Міграційне право у системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / НУ «Одес. юрид. акад.». О., 2011. 18 с.

262. Сутормина Л. А. Реедмиссия инструмент иммиграционной политики Европейского союза (на примере соглашения о реедмиссии с Россией). *Вестник Московского университета*. Серия 25: Международные отношения и мировая практика. 2011. № 1. С. 149–162.

263. Сутормина Л. Диалог России с Европейским Союзом об отмене виз. *Мировая экономика и международные отношения*. 2011. № 9. С. 114–120.

264. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія. Х.: Право, 2015. 512 с.

265. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / НЮУ ім. Я. Мудрого. Х., 2015. 40 с.

266. Таубе М. А. Історія зародження сучасного міжнародного права (середні в'єка). СПб.: Типо-Литогр. П. И. Шмидта, 1894. Т. 1: Введеніє и Часть Общая. XII, 370 с.

267. Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов; відп. за вип. О. В. Петришин. Х.: Право, 2010. 936 с.

268. Теорія держави та права: підручник / за заг. ред. Є. О. Гіди. К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.

269. Техническое сотрудничество в области управления миграцией и укрепления потенциала. URL:

http://moscow.iom.int/russian/ractivities_techcoop_dira.html

270. Техническое сотрудничество в области управления миграцией и укрепления потенциала. URL:

http://moscow.iom.int/russian/ractivities_techcoop_readmission.html

271. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право: підручник. К.: Знання, 2012. 631 с.

272. Тимченко Л. Д. Міжнародне право: учеб. для юрид. спец. вузов МВД. Х.: Консум, 1999. 526 с.

273. Тимченко Л. Д., Тимченко Л. А. Международное право: основные отрасли, институты, нормы: учеб. пос. Ирпень: Нац. акад. ГНС Украины, 2004. 282 с.

274. Тиндик Н. П. Діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення міграційного процесу в Україні: монографія. Л.: ЛьвДУВС, 2009. 579 с.

275. Тиндик Н. П. Угода про реадмісію – початок нового етапу міграційної політики України. *Митна справа*. 2008. № 1. С. 69–74.

276. Толстых В. Л. Курс международного права: учебник. М.: Волтерс Клувер, 2009. 1056 с.

277. Троицкая О. В. Управление миграцией и безопасность: опыт развитых стран. *Вестник Московского университета. Серия 25: Международные отношения и мировая политика*. 2012. № 4. С. 97–112.

278. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб: Міжнародна угода від 18.06.2007. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 9. Ст. 86.

279. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію: Міжнародна угода від 22.12.2006. *Офіційний вісник України*. 2008. № 94. Ст. 3123.

280. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію: Міжнародна угода від 22.10.2012. *Офіційний вісник України*. 2013. № 49. Ст. 1746.

281. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова про приймання та передачу осіб через українсько-молдовський державний кордон: Міжнародна угода від 11.03.1997. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/498_032

282. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про реадмісію громадян обох держав: Міжнародна угода від 25.09.2007. *Офіційний вісник*. 2009. № 30. Ст. 1030.

283. Угода між Кабінетом Міністрів України та Швейцарською Федеральною Радою про реадмісію осіб, які перебувають на територіях їх держав нелегально: Міжнародна угода від 11.07.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 38. Ст. 478.

284. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про реадмісію осіб: Міжнародна угода від 13.02.2008. *Офіційний вісник України*. 2011. № 57. Ст. 2270.

285. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Данія про реадмісію осіб: Міжнародна угода від 16.03.2007. *Офіційний вісник України*. 2008. № 92. Ст. 3038.

286. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Ісландії про реадмісію осіб: Міжнародна угода від 25.09.2013. *Офіційний вісник України*. 2016. № 25. Ст. 1016.

287. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туркменістану про реадмісію осіб. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/795_703

288. Угода між Кабінетом Міністрів України та Виконавчою владою Грузії про приймання і передачу осіб (реадмісію), які знаходяться на територіях держав незаконно: Міжнародна угода від 22.04.2003. *Офіційний вісник України*. 2004. № 32. Ст. 2204.

289. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Узбекистан про приймання та передачу осіб, які перебувають на території держави нелегально: Міжнародна угода від 12.10.2000. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/860_026

290. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про реадмісію осіб: Міжнародна угода від 06.10.2017. *Офіційний вісник України*. 2019. № 22. Ст. 811.

291. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про реадмісію осіб: Міжнародний документ від 07.06.2005. *Офіційний вісник України*. 2008. № 88. Ст. 2969.

292. Україною укладено з Республікою Білорусь Угоду про реадмісію осіб. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/ukrajnoyu-ukladeno-z-respublikoyu-bilorus-ugodu-pro-readmisiyu-osib.html>

293. Учебный курс по международному миграционному праву. URL: <http://www.iom.kz/ru/training>

294. Фархутдинов И. З. Международное право о принципе неприменения силы или угрозы силой: теория и практика. *Евразийский юридический журнал*. 2015. № 11(90). С. 34–38.

295. Філософський енциклопедичний словник / за наук. ред. Л. В. Озаровської, Н. П. Поліщук. К.: Абрис, 2002. 742 с.

296. Хабриева Т. Я., Андриченко Л. В., Плюгина И. В. Динамика развития миграционного законодательства в современной России. *Журнал российского права*. 2010. № 10. С. 12–24.

297. Хвостов В. М. Общая теория права. Элементарный очерк. 4-те вид., испр. и доп. СПб.: Кн. маг. Н. П. Карбасникова, 1908. 144 с.

298. Хрестоматия русского международного права. Ч. 1. К.: Универ. типогр., 1887. 456 с.

299. Цюкало В. Питання імплементації міжнародно-правових норм у правову систему України. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. №1(2). С. 139–159.

300. Чабаева И. С. Принципы международного экономического права: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / МГЮА им. О. Е. Кутафина. М., 2010. 29 с.

301. Цветков А. А. Применение общепризнанных принципов и норм международного права, направленных на борьбу с транснациональной преступностью: монография. М.: Юрлитинформ, 2012. 192 с.

302. Черкес М. Ю. Міжнародне право: підручник. К.: Правова єдність, 2009. 392 с.

303. Чайковський Ю. В. Міграційна політика держави як запорука розвитку: міжнародний досвід формування. *Международное право развития: современные тенденции и перспективы*: матер. межд. науч.-практ. Интернет-конф. (Одесса, 17 июня 2015 г.). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594904.pdf>

304. Чабаева И. С. Принципы международного экономического права: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / МГЮА им. О. Е. Кутафина. М., 2010. 29 с.

305. Чехович С. Б. Элементарный курс міграційного права України: консп. лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2004. 216 с.

306. Чумак В., Кажмеркевич П. Радмісія в Україні: аналіз правової та інституційної бази, уроки з досвіду ЄС. К.: Представництво Європейської Комісії в Україні, 2010. 174 с.

307. Шендеровська А. В. Характеристика угоди про радмісію осіб між Україною та ЄС та її виконання Україною. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 379–383.

308. Шибаева Е. А. Право международных организаций: вопросы теории. М.: Междунар. отношения, 1986. 160 с.

309. Шпакович О. М. Розвиток правових механізмів реалізації актів органів міжнародних організацій: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2013. 35 с.

310. Черниченко С. В. Контуры международного права. Общие вопросы. М.: Научная книга, 2014. 592 с.

311. Щокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: сучасні проблеми, теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Х., 2016. 40 с.

312. Юдина Т. Н. Миграция: словарь основных терминов. М.: Изд-во РГСУ; Акад. Проект, 2007. 472 с.

313. Юдін З. М. Система принципів договірнього права та сучасний контрактивізм. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 3. С. 50–54.

314. Юматова А. Е. Иммиграционная политика в праве Европейского союза. *Московский журнал международного права*. 2008. № 1 (69). С. 258–270.

315. Юридична енциклопедія / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Т. 6: Т–Я. К.: «Укр. енцикл.», Кондор, 2004. 768 с.

316. Явич Л. С. Право и общественные отношения (основные аспекты содержания и формы советского права). М.: Юрид. л-ра, 1971. 152 с.

317. Ястребова А. Ю. Международно-правовой механизм реадмиссии и применение универсальных стандартов прав человека по отношению к

иностранным гражданам (с учетом опыта РФ). *Ученые записки Казанского университета*. Серия: Гуманитарные науки. 2016. Т. 158, кн. 2. С. 625–637.

318. Ястребова А. Ю. Международно-правовые механизмы регулирования миграции: доктринальные подходы и опыт Российской Федерации: монография. М.: ВАКО, 2014. 464 с.

319. Ястребова А. Ю. Современные тенденции международно-правового регулирования миграции. *Актуальные проблемы современного международного права*: матер. XI Межд. науч.-практ. конф., посвящ. памяти проф. И. П. Блищенко (12–13 апреля 2013 г.). Ч. II; отв. ред. А. Х. Абашидзе. М.: РУДН, 2014. 683 с. С. 582–592.

320. Agreement between the European Community and Bosnia and Herzegovina on the readmission of persons residing without authorisation, 18 September 2007, Brussels. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010D0649>

321. Agreement between the European Community and the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka on the readmission of persons residing without authorisation, 04 June 2004, Colombo. – URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22005A0517\(03\)&rid=14](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22005A0517(03)&rid=14).

322. Agreement between the European Community and the former Yugoslav Republic of Macedonia on the readmission of persons residing without authorisation, 18 September 2007, Brussels. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2007:334:TOC>

323. Agreement between the European Community and the Islamic Republic of Pakistan on the readmission of persons residing without authorisation, 26 October 2009, Brussels. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010D0649>

324. Agreement between the European Community and the Republic of Montenegro on the readmission of persons residing without authorisation, 18 September 2007, Brussels. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2007:334:TOC>

325. Agreement between the European Community and the Republic of Moldova on the readmission of persons residing without authorization. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOL_2007_334_R_0148_01

326. Agreement between the European Community and the Russian Federation on readmission, 25 May 2006, Sochi. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2007:129:TOC>

327. Agreement between the European Community and Ukraine on the readmission of persons. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOL_2007_332_R_0046_01

328. Agreement between the European Union and Georgia on the readmission of persons residing without authorisation, 22 November 2010, Brussels. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22011A0225\(03\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22011A0225(03)&from=EN)

329. Agreement between the European Union and the Republic of Armenia on the readmission of persons residing without authorization. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1561293103139&uri=CELEX:22013A1031\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1561293103139&uri=CELEX:22013A1031(02))

330. Agreement between the European Union and the Republic of Azerbaijan on the readmission of persons residing without authorisation, 28 February 2014, Brussels. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.128.01.0017.01.ENG

331. Agreement between the European Union and the Republic of Cape Verde on the readmission of persons residing without authorization. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1486231050903&uri=CELEX:22013A1024\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1486231050903&uri=CELEX:22013A1024(02))

332. Agreement between the European Union and the Republic of Serbia on the readmission of persons residing without authorization. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1561293103139&uri=CELEX:22007A1219\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1561293103139&uri=CELEX:22007A1219(03))

333. Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation, 16 December 2013,

Ankara. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2014:134:TOC>

334. Amerasinghe C.F. Principles of the Institutional Law of International Organizations. Second Revised Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. XXXIV, 535 p.

335. Bloch A., Schuster L. At the extremes of exclusion: deportation, detention and dispersal. *Ethnic and Racial Studies*. 2005. Vol. 28(3). P. 491–512.

336. Bodansky D. The art and craft of international environmental law. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010. 359 p.

337. Bornarova S. Returning migrants in the republic of Macedonia: the Issue of Reintegration. *Dve domovini/Two Homelands*. 2011. Vol. 34. C. 127–136.

338. Bouteillet-Paquet D. Passing the Buck: A Critical Analysis of the Readmission Policy Implemented by the European Union and Its Member States. *European Journal of Migration and Law*. 2003. No 5. P. 359–377.

339. Carrera S. Implementation of EU Readmission Agreements: Identity Determination Dilemmas and the Blurring of Rights. Cham: Springer, 2016. 83 p.

340. CASE OF SHARIFI AND OTHERS v. ITALY AND GREECE. Application no. 16643/09. URL: <http://www.asylumlawdatabase.eu/sites/www.asylumlawdatabase.eu/files/aldfiles/AFFAIRE%20SHARIFI%20ET%20AUTRES%20c.%20ITALIE%20ET%20GRECE.pdf>

341. CASE OF HIRSI JAMAA AND OTHERS v. ITALY. Application no. 27765/09. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"fulltext\":\[\"27765/09\"\],\"documentcollectionid2\":\[\"GRANDCHAMBER\",\"CHAMBER\"\],\"itemid\":\[\"001-109231\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)

342. Cassarino J.P. Informalising readmission agreements in the EU Neighbourhood. *The International Spectator*. 2007. Vol. 42(2). P. 179–196.

343. Cassarino J.P. Readmission Policy in European Union. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/425632/IPOL-LIBE_ET\(2010\)425632_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/425632/IPOL-LIBE_ET(2010)425632_EN.pdf)

344. Chapter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. *Treaties and Other International Agreements of the United States of America, 1776–1949*. Compiled under the direction of Charles I. Bevans. Vol. 3: Multilateral Agreement 1931–1945. Washington, D.C.: Dept. of State: U.S. G.P.O., 1969. 1430 p. P. 1153–1195.

345. Churchill R.R., Ulfstein G. Autonomous institutional arrangements in multilateral environmental agreements: A little-noticed phenomenon in international law. *The American Journal of International Law*. 2000. Vol. 94. No 4. P. 623– 659.

346. Clark G., Sohn L. *World Peace through World Law*. 2nd ed. (revised). Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960. 387 p.

347. Clayton G. *Textbook on Immigration and Asylum Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006. 664 p.

348. Coleman N. *European Readmission Policy: Third Country Interests and Refugee Rights*. Leiden-Boston: BRILL, 2009. 395 p.

349. Collinson S. *Europe and International Migration*. London; New York: Pinter Publishes, 1994. XIV, 210 p.

350. Corriente Córdoba J. *Valoración jurídica de los preámbulos de los tratados internacionales*. Pamplona: Edic. Universidad de Navarra, 1973. 68 p.

351. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. *United Nations Audiovisual Library of International Law*. URL: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV))

352. EUROPEAN COUNCIL IN EDINBURGH 11–12 December, 1992; CONCLUSIONS OF THE PRESIDENCY. URL: www.consilium.europa.eu/en/european-council/conclusions/pdf-1992-1975/edinburgh-european-council,-11-and-12-december-1992/

353. EXPULSION OF ALIENS: Fourth report on the expulsion of aliens, by Mr. Maurice Kamto, Special Rapporteur. DOCUMENT A/CN.4/594. URL: http://legal.un.org/docs/index.asp?path=../ilc/documentation/english/a_cn4_594.pdf

354. EXPULSION OF ALIENS: Memorandum by the Secretariat. Fifty-eight session of International Law Commission General Assembly (1 May – 9 June and 3 July – 11 August 2006). DOCUMENT A/CN.4/565. URL: http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_565.pdf

355. EXPULSION OF ALIENS: Second report on the expulsion of aliens by Mr. Maurice Kamto, Special Rapporteur. DOCUMENT A/CN.4/573. URL: http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_573.pdf

356. EXPULSION OF ALIENS: Texts of draft articles 1-32 provisionally adopted on first reading by the Drafting Committee at the sixty-fourth session of the International Law Commission. 24 May 2012. DOCUMENT A/CN.4/L.797. URL: <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/L.797>

357. Ferencz B. Enforcing International Law – a Way to World Peace: a Documentary History and Analysis. Vol. 1. London; Bone; New-York: Oceana Publications, 1983. 890 p.

358. Giuffre M. Readmission Agreements and Refugee Rights: From a Critique to a Proposal. *Refugee Survey Quarterly*. 2013. Vol. 32 (3). P. 79–111.

359. Giuffre M. Seeking Protection in Europe: Refugees, Human Rights, and Bilateral Agreements Linked to Readmission. PhD thesis, School of International Studies, University of Trento. URL: <http://eprints-phd.biblio.unitn.it/1247/>

360. Gillade K. Readmission agreement concluded by the EU. URL: http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/787/173/RUG01-001787173_2012_0001_AC.pdf

361. Intergovernmental Conference to Adopt the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. URL: <https://undocs.org/A/CONF.231/3>

362. International Workshop on Return and Readmission in Baku, Azerbaijan. URL: <http://www.iom.az/news/>

363. IOM and EU Help Azerbaijan Manage Readmission. URL: <http://www.contact.az/docs/2013/Politics/040400033451en.htm>

364. IOM hosts conference on managing Readmission Agreements in EaP countries. URL: http://www.enpi-info.eu/maineast.php?id=39777&id_type=1&lang_id=450

365. Janmyr M. Norway's Readmission Agreement: Spellbound by European Union Policies or Free Spirits on the International Field? *European Journal of Migration and Law*. 2014. N 16. P. 181–208.

366. Kellogg-Briand Pact 1928. URL: <https://www.uni-marburg.de/icwc/dateien/briandkelloggpack.pdf>

367. Klaczynski M. Readmission agreements concluded by Poland. *Refugees in Europe: 7th Polish-German Seminar on Contemporary Problems of International Law* (Poland, Kraków, 4–10 May 1997). Kraków: Jagiellonian University, 1999. P. 33–42.

368. Kogovšek Šalomon N. The Role of the Conditionality of EU Membership in Migrant Criminalization in the Western Balkans. *Dve domovini/Two Homelands*. 2019. Vol. 49. C. 69–86.

369. Kohls M. Effectiveness of Re-Entry Bans and Readmission Agreements, Working Paper 58 of the Research Centre of the Federal Office. Nuremberg: Federal Office for Migration and Refugees, 2014. 42 p.

370. Kruse I., Trauner F., Zeilinger B. Values versus security in the external dimension of EU migration policy: a case study on the readmission agreement with Russia. *The EU and its neighbours: values vs. security in European foreign policy* / Edited by Noutcheva Gergana, Karolina Pomorska and Giselle Bosse. Manchester: Manchester University Press, 2013. 269 p. P. 201–217.

371. Malby S. Immigration in the UK and the USA: Priorities in Detention and Deportation: Mémoire de M2 Recherche. URL: http://dante.univ-tlse2.fr/3621/13/malby_samuel_M22017.pdf.

372. Marxsen C. Territorial Integrity in International Law – Its Concept and Implications for Crimea. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Heidelberg Journal of International Law)*. 2015. Vol. 75. P. 7–26.

373. MIGRECO. Антология. URL: http://iom.md/attachments/110_MIGRECO_Anthology_rus.pdf

374. Ninth report on the expulsion of aliens. Submitted by Mr. Maurice Kamto, Special Rapporteur. DOCUMENT A/CN.4/670. URL: <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/670>

375. Our global neighborhood. The report of the Commission on Global Government. URL: <http://humanbeingsfirst.files.wordpress.com/2009/10/cecheof-pdf-our-global-neighborhood-from-sovereignty-net.pdf>

376. Paoletti E. Deportation, Non-Deportability and Ideas of Membership. Working Paper 65 of the Refugee Studies Centre. URL: <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/files-1/wp65-deportation-non-deportability-ideas-membership-2010.pdf>.

377. Phuong C. The removal of failed asylum seekers. *Legal Studies*. 2005. Vol. 25(1). P. 117–141

378. Readmission Agreements. Using “Cooperatio” to Deport Migrants. *Migreurop*. October, 2012.

379. Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau. DOCUMENT A/HRC/29/36. URL: <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/HRC/29/36&Lang=E>

380. Report of the International Law Commission. Sixty-fourth session (7 May – 1 June and 2 July – 3 August 2012). DOCUMENT A/67/10. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/621/23/pdf/G1262123.pdf>

381. Roig A., Huddleston T. EC Readmission Agreement: A Re-evaluation of the Political Impasse. *European Journal of Migration and Law*. 2007. No 9. P. 363–387.

382. Sands Ph. Principles of international environmental law. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 1248 p.

383. SIREADA. Антологія. Київ; Кишинев; Москва: MOM, 2013. 36 с.

384. Sozański J. Prawo traktatów: zarys współczesny. Wyd. III rozsz. i zmian. Warszawa-Poznań: PWP Iuris, 2009. 344 p.

385. The Refugee Law Reader: cases, documents, and materials. Edited by Jens Vedsted-Hensen. 7-th Edition. Budapest and Aarhus, 2015. 334 p.

386. Trauner F., Kruse I. EC Visa Facilitation and Readmission Agreements: Implementing a New EU Security Approach in the Neighbourhood. CEPS Working Document No 290. Brussels: Centre for European Policy Studies (CEPS), April 2008. 40 p.

387. Trauner F. The EU's Readmission Policy in the Neighbourhood. A Comparative View on the Southern Mediterranean and Eastern Europe. *The EU, Migration and the Politics of Administrative Detention* / Edited by Michela Ceccorulli, Nicola Labanca. London and New York: Routledge, 2014. P. 23–41.

388. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. URL: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>

389. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT>

390. Treaty on European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOC_1992_191_R_0001_01

391. United Nations. International covenant on civil and political rights. *Human Rights Committee*. General Comment No 27: Freedom of movement (Art. 2): 02.11.1999. UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.9.

392. World Leaders Adopt First-Ever Global Compact on Migration, Outlining Framework to Protect Millions of Migrants, Support Countries Accommodating Them. URL: <https://www.un.org/press/en/2018/dev3375.doc.htm>

393. Yearbook of International Organization, 2002/2003 ed. by the Union of International Associations. Vol. 5: Statistics, Visualizations and Patterns: Guide to Global Civil Society Networks. München: K.G. Saur Gale, 2002. 400 p.

394. Zorn A. Grundzüge des Völkerrechts. J.J. Weber: Leipzig, 1903. 315 s.

395. The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Aug. 1, 1975, 14 I.L.M. 1292 (Helsinki Declaration). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/osce/basics/finact75.htm>

ДОДАТКИ

Додаток 1

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-18/12-1314"30" липня 2019 р.

**Першому проректору ВНЗ
«Національна академія управління»
Матвійчуку В.К.**
вул. Ушинського, 15,
м. Київ,
03151

Шановний Валерію Костянтиновичу!

Інформуємо, що підготовлені здобувачем кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління» Олійник С.М. пропозиції щодо внесення змін до законодавства у сфері реадмісії осіб є слушними та можуть бути враховані під час удосконалення окремих положень Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» у частині виконання компетентними правоохоронними органами України міжнародних договорів про реадмісію.

З повагою

Голова Комітету

А. Кожем'якін

**АДМІНІСТРАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ
ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
(Адміністрація Держприкордонслужби)**

вул. Володимирська, 26, м. Київ, 01601, тел.: (044) 235-11-00, факс: (044) 239-84-80
E-mail: adpsu@dpsu.gov.ua, www.dpsu.gov.ua

**Вищий навчальний заклад
«Національна академія
управління»**

вул. Ушинського, 15,
м. Київ, 03151

*Щодо впровадження результатів
дисертаційного дослідження*

В Адміністрації Держприкордонслужби уважно розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри теорії та історії держави і права ВНЗ «Національна академія управління» Олійник С.М. на тему «*Міжнародно-правове регулювання реадмісії осіб*».

Дисертаційне дослідження та його окремі положення, висновки й рекомендації, якими розв'язується низка проблем теорії та практики щодо реадмісії осіб, відповідають сьогоденним реаліям, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, є науково обґрунтованими та цінними для практичної роботи органів Державної прикордонної служби України, а також можуть бути враховані при подальшому вдосконаленні чинного міжнародного і національного законодавства у сфері реадмісії.

**Перший заступник Голови Державної
прикордонної служби України**

Юрій ГРЕСЬКО

Олександр Овдіюк 527-62-89

АДМІНІСТРАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
0.21-6945/016-19-Вих від 19.07.2019

0.21
Служб. Олександр Вікторович 03/25

**ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА
СЛУЖБА УКРАЇНИ**

вул. Ботанична, 10, м. Київ, 01024, Україна
Тел.: +380 44 254 87 09 Факс: +380 44 254 78 81
E-mail: info@dmsu.gov.ua Web: http://www.dmsu.gov.ua

**STATE MIGRATION
SERVICE OF UKRAINE**

10 Botanical str. Kyiv, 01024, Ukraine
Tel.: +380 44 254 87 09 Fax: +380 44 254 78 81
E-mail: info@dmsu.gov.ua Web: http://www.dmsu.gov.ua

№ _____

На № _____ від _____

**Вищий навчальний заклад
«Національна академія
управління»**
вул. Ушинського, 15,
м. Київ, 03151

Про впровадження результатів
дисертаційного дослідження

У Державній міграційній службі України (далі – ДМС) уважно розглянуто результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління» Олійник Світлани Миколаївни на тему «Міжнародно-правове регулювання реадмісії осіб».

Зазначене дослідження та його окремі положення, висновки та рекомендації, якими розв'язується пизка теоретичних і практичних проблем щодо здійснення реадмісії осіб, є цінними у практичній діяльності ДМС, заслуговують на позитивну оцінку та будуть враховані під час переговорів щодо узгодження компетентними органами України текстів міжнародних договорів про реадмісію осіб з іншими державами світу.

Перший заступник Голови

Н.М. Науменко

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000 тел. 79-59-11, факс 72-08-02, E-mail: nadpsu@pvu.gov.ua

27.06.2019 № 100/108

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник ректора Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
доктор психологічних наук, професор

полковник *О. Ф. Волобуєва* О. Ф. Волобуєва

«27» *червня* 2019 року

АКТ

про реалізацію результатів дисертаційного дослідження Олійник Світлани Миколаївни

Комісія у складі:

голови – начальника науково-дослідного відділу кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника О. Ю. Андрощук; членів комісії: начальника кафедри кримінального права та процесу доктора юридичних наук, професора Н. А. Орловської; начальника кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права доктора юридичних наук, доцента В. Л. Зьолки підтверджує, що результати дисертаційного дослідження С. М. Олійник впроваджено та реалізовано у науковій і освітній діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Зокрема, впроваджено та реалізовано такі результати дослідження:

1. У навчально-методичних матеріалах з навчальних дисциплін «Міжнародне право» (Тема 6. Право міжнародних організацій), що використовуються для проведення занять, застосовано розроблені дисертантом

напрацювання про Спільний комітет з питань реадмісії як міжнародну параорганізацію, про роль Міжнародної організації з міграції, про діяльність Комісії з міжнародного права ООН щодо міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб.

У навчально-методичних матеріалах з навчальної дисципліни «Міграційне право» (Тема 7. Правове регулювання реадмісії), що використовуються для проведення занять, застосовано запропоновані дисертантом рекомендації щодо діяльності компетентних органів України з питань реадмісії, їх повноважень.

2. Розроблені статті та матеріали науково-практичних конференцій С. М. Олійник містять обґрунтовані шляхи вдосконалення інституту реадмісії.

Застосування наукових результатів дисертаційного дослідження С. М. Олійник сприяє підвищенню рівня професійної компетентності офіцерів-прикордонників на всіх етапах професіоналізації. Позитивний ефект від упровадження результатів дисертаційного дослідження підтверджується опитуванням курсантів та позитивними характеристиками на випускників.

Статті у наукових фахових виданнях України та зарубіжних країн:

1. Олійник С. М. Виникнення та становлення реадмісії осіб як міжнародно-правового інституту. *Держава і право: зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки.* 2014. Вип. 65. С. 272–278.

2. Олійник С. М. Поняття й сутність реадмісії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 6-2. Т. 4. С. 144–147.

3. Олійник С. М. Спільний комітет з питань реадмісії як міжнародна параорганізація. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2015. № 6. С. 106–112.

4. Олейник С. Н. Роль Международной организации по миграции в обеспечении управления реадмиссией лиц. *Журнал международного права и международных отношений* (Мінськ, Білорусь). 2016. № 1–2. С. 24–29.

5. Олійник С. М. Поняття міжнародно-правового інституту реадмісії осіб. *Часопис Київського університету права.* 2016. № 2. С. 58–61.

6. Олійник С. М. Місце реадмісії осіб у системі міжнародного права. *Альманах міжнародного права.* 2016. № 11. С. 83–91.

7. Олійник С. М. Міжнародно-правові принципи реадмісії осіб. *Український часопис міжнародного права.* 2017. № 1. С. 80–87.

8. Олійник С. М. Основні загальновізнані принципи міжнародного права як базис реадмісії осіб. *Юридична наука.* 2017. № 2(68). С. 4–15.

9. Олійник С. Це страшне слово «реадмісія»... *Вісник прокуратури.* 2017. № 2. С. 73–76.

10. Олійник С. Діяльність Комісії міжнародного права ООН щодо міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб. *Публічне право.* 2018. № 4(32). С. 117–122.

Матеріали науково-практичних конференцій та симпозіумів:

1. Олійник С. М. Радмісія осіб як міжнародно-правовий інститут. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 листопада 2014 р.). Ред. Т. О. Анцупова; упоряд. С. К. Бурма. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. С. 58–61.

2. Олійник С. М. Радмісія осіб на шляху до євроінтеграції. *IX наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького*: зб. наук. праць / НАН України, Київський університет права, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: КУП, 2016. – С. 137–140.

3. Олійник С. М. Радмісія нелегальних мігрантів як регулятор внутрішньодержавних міграційних процесів. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми*: матер. Міжнар. наук.-практ. симпоз. (Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.). Упоряд.: П. В. Мельник, О. В. Острогляд, М. Й. Гаврецька. І.-Фр.: CEI Cooper. Fund, 2016. С. 110–112.

4. Олійник С. М. Правозахисне значення інституту радмісії осіб. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 грудня 2017 р.). Редкол.: А. Ф. Крижановський, Х. М. Бехруз та ін. О.: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 92–94.

Голова комісії:

Начальник науково-дослідного відділу
кандидат психологічних наук, с. н. с.
полковник

О. Ю. Андрощук

Члени комісії:

Начальник кафедри кримінального права та процесу
доктор юридичних наук, професор майор юстиції

Н. А. Орловська

Начальник кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
доктор юридичних наук, доцент полковник юстиції

В. Л. Зьолка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

ВНЗ «Національна академія управління»

д-р юрид. наук, професор

В.К. Матвійчук

«*[Signature]*» 2019 року

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
в навчальний процес у ВНЗ «Національна академія управління»**

Комісія у складі завідувача кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління» доктора юридичних наук, професора Гіди Є.О., декана юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління» кандидата юридичних наук, доцента Матвеева С.В. та начальника навчального відділу ВНЗ «Національна академія управління» кандидата юридичних наук, доцента Антонової О.М. склала цей акт про те, що у ВНЗ «Національна академія управління» впроваджено в навчальний процес під час викладання навчальних дисциплін «Міжнародне право» та «Право Європейського Союзу» положення та висновки, що розроблені здобувачем кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління» Олійник Світланою Миколаївною за результатами дисертаційного дослідження на тему «Міжнародно-правове регулювання реадмісії осіб» і викладені у таких наукових працях:

1) Олійник С.М. Виникнення та становлення реадмісії осіб як міжнародно-правового інституту. *Держава і право: зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки.* 2014. Вип. 65. С. 272–278;

2) Олійник С.М. Поняття й сутність реадмісії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 6-2. Т. 4. С. 144–147;

3) Олійник С.М. Спільний комітет з питань реадмісії як міжнародна параорганізація. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2015. № 6. С. 106–112;

4) Олійник С. Міжнародно-правові норми щодо охорони довкілля під час збройних конфліктів та їх імплементація у національне законодавство. *Вісник прокуратури.* 2015. № 1. С. 94–102;

5) Олійник С.М. Поняття міжнародно-правового інституту реадмісії осіб. *Часопис Київського університету права.* 2016. № 2. С. 58–61;

6) Олійник С.М. Місце реадмісії осіб у системі міжнародного права. *Альманах міжнародного права.* 2016. № 11. С. 83–91;

7) Олейник С.Н. Роль Международной организации по миграции в обеспечении управления реадмиссией лиц. *Журнал международного права и*

- 8) Олійник С.М. Міжнародно-правові принципи реадмісії осіб. *Український часопис міжнародного права*. 2017. № 1. С. 80–87;
- 9) Олійник С.М. Основні загальноновизнані принципи міжнародного права як базис реадмісії осіб. *Юридична наука*. 2017. № 2(68). С. 4–15;
- 10) Олійник С. Це страшне слово «реадмісія»... *Вісник прокуратури*. 2017. № 2. С. 73–76;
- 11) Олійник С. Діяльність Комісії міжнародного права ООН щодо міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб. *Публічне право*. 2018. № 4(32). С. 117–122;
- 12) Олійник С.М. Правове регулювання реадмісії осіб в Україні. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2019_3_5;
- 13) Олійник С.М. Реадмісія осіб як міжнародно-правовий інститут. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 листопада 2014 р.). Ред. Т.О. Анцупова; упоряд. С.К. Бурма. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. С. 58–61;
- 14) Олійник С.М. Реадмісія осіб на шляху до євроінтеграції. *IX наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького*: зб. наук. праць / НАН України, Київський університет права, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.М. Денисов, Ю.Л. Бошицький та ін. – Л.: ТОВ «ЗУКЦ», 2016. – С. 137–140;
- 15) Олійник С.М. Реадмісія нелегальних мігрантів як регулятор внутрішньодержавних міграційних процесів. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми*: матер. Міжнар. наук.-практ. симпоз. (Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.). Упоряд.: П.В. Мельник, О.В. Острогляд, М.Й. Гаврецька. І.-Фр.: CEI Cooper. Fund, 2016. С. 110–112;
- 16) Олійник С.М. Правозахисне значення інституту реадмісії осіб. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 грудня 2017 р.). Редкол.: А.Ф. Крижановський, Х.М. Бехруз та ін. О.: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 92–94.

*Завідувач кафедри теорії та історії
держави і права юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»,
д-р юрид. наук, професор*

Є.О. Гіда

*Декан юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»
канд. юрид. наук, доцент*

С.В. Матвеев

*Начальник навчального відділу
ВНЗ «Національна академія управління»,
канд. економ. наук, доцент*

О.М. Антонова

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Олійник С. М. Виникнення та становлення реадмісії осіб як міжнародно-правового інституту. *Держава і право: зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки.* 2014. Вип. 65. С. 272–278.
2. Олійник С. М. Поняття й сутність реадмісії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Юрид. науки. 2014. Вип. 6-2. Т. 4. С. 144–147.
3. Олійник С. М. Спільний комітет з питань реадмісії як міжнародна параорганізація. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2015. № 6. С. 106–112.
4. Олійник С. М. Поняття міжнародно-правового інституту реадмісії осіб. *Часопис Київського університету права.* 2016. № 2. С. 58–61.
5. Олійник С. М. Інститут реадмісії осіб у системі міжнародного права. *Альманах міжнародного права.* 2016. № 11. С. 83–91.
6. Олійник С. М. Міжнародно-правові принципи реадмісії осіб. *Український часопис міжнародного права.* 2017. № 1. С. 80–87.
7. Олійник С. М. Основні загальновизнані принципи міжнародного права як базис реадмісії осіб. *Юридична наука.* 2017. № 2(68). С. 4–15.
8. Олійник С. Діяльність Комісії міжнародного права ООН щодо міжнародно-правового регулювання реадмісії осіб. *Публічне право.* 2018. № 4(32). С. 117–122.
9. Олійник С. М. Правове регулювання реадмісії осіб в Україні. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України.* Серія: Юрид. науки. 2019. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2019_3_13.

Стаття в іноземному виданні

10. Олейник С. Н. Роль Международной организации по миграции в обеспечении управления реадмиссией лиц. *Журнал международного права и международных отношений*. 2016. № 1–2. С. 24–29.

Стаття в іншому виданні

11. Олійник С. Це страшне слово «реадмісія»... *Вісник прокуратури*. 2017. № 2. С. 73–76.

Тези наукових доповідей

12. Олійник С. М. Реадмісія осіб як міжнародно-правовий інститут. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 листопада 2014 р.). Ред. Т. О. Анцупова; упоряд. С. К. Бурма. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. С. 58–61.

13. Олійник С. М. Реадмісія осіб на шляху до євроінтеграції. *IX наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького*: зб. наук. праць / НАН України, Київський університет права, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. М. Денисов, Ю. Л. Бошицький та ін. Л.: ТОВ «ЗУКЦ», 2016. – С. 137–140.

14. Олійник С. М. Реадмісія нелегальних мігрантів як регулятор внутрішньодержавних міграційних процесів. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми*: матер. Міжнар. наук.-практ. симпоз. (Івано-Франківськ, 11–12 березня 2016 р.). Упоряд.: П. В. Мельник, О. В. Острогляд, М. Й. Гаврецька. І.-Фр.: CEI Cooper. Fund, 2016. С. 110–112.

15. Олійник С. М. Правозахисне значення інституту реадмісії осіб. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, futura*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 грудня 2017 р.). Редкол.: А. Ф. Крижановський, Х. М. Бехруз та ін. О.: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 92–94.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертації доповідалися на засіданнях кафедри теорії та історії

держави і права юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління».

Основні положення і результати дисертаційної роботи викладено також у тезах доповідей двох міжнародних та одній всеукраїнській науково-практичних конференціях, а також одному міжнародному науково-практичному симпозиумі, тези яких опубліковано, у т.ч.:

– всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Міжнародне право: *de lege praeterita, instante, futura*» у листопаді 2014 р.;

– міжнародній науково-практичній конференції «Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького» у лютому 2016 р.;

– міжнародному науково-практичному симпозиумі «Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми» у березні 2016 р.;

– міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародне право: *de lege praeterita, instante, futura*» у грудні 2017 р.